

**T.C.
SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI**

RÂZÎ TEFSİRİNDE ŞEFAAT KAVRAMI

**RAMAZAN YİĞİT
1530207569**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN

Prof. Dr. İshak ÖZGEL

ISPARTA, 2019

SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZ SAVUNMA SINAV TUTANAĞI

Düzeltilme Sonrası Girecek Öğrenci

Öğrencinin Adı Soyadı	Ramazan YİĞİT
Anabilim Dalı	TEMEL İSLAM BİLİMLERİ
Tez Başlığı	RÂZÎ TEFSİRİNDE ŞEFAAT KAVRAMI
Yeni Tez Başlığı ¹ (Eğer değişmesi önerildi ise)	-----

Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği hükümleri uyarınca yapılan Yüksek Lisans Tez Savunma Sınavında Jürimiz 22/10/2019 tarihinde toplanmış ve yukarıda adı geçen öğrencinin Yüksek Lisans tezi için;

OY BİRLİĞİ OY ÇOKLUĞU²

ile aşağıdaki kararı almıştır.

- Yapılan savunma sınavı sonucunda aday başarılı bulunmuş ve tez **KABUL** edilmiştir.
 Yapılan savunma sınavı sonucunda aday başarısız bulunmuş ve tezinin **REDDEDİLMESİ** kararlaştırılmıştır.

TEZ SINAV JÜRİSİ	Adı Soyadı/Üniversitesi	Kabul/Ret	İmza
Danışman	Prof. Dr. İshak ÖZGEL /SDÜ	☒ Kabul ☐ Ret	
Jüri Üyesi	Dr. Öğretim Üyesi Eyüp YAKA / Akdeniz Üniv	☒ Kabul ☐ Ret	
Jüri Üyesi	Dr. Öğretim Üyesi Ali BULUT /SDÜ	☒ Kabul ☐ Ret	
Jüri Üyesi		☐ Kabul ☐ Ret	
Jüri Üyesi		☐ Kabul ☐ Ret	

¹ Tez başlığının DEĞİŞTİRİLMESİ ÖNERİLDİ ise yeni tez başlığı ilgili alana yazılacaktır. Değişme yoksa çizgi (-) konacaktır.

² OY ÇOKLUĞU ile alınan karar için muhalefet gerekçesi raporu eklenmelidir.

YÖK LİSANSÜSTÜ EĞİTİM-ÖĞRETİM VE SINAV YÖNETMELİĞİ Madde 9- (7) Tezi başarısız bulunarak reddedilen öğrencinin yükseköğretim kurumu ile ilişkisi kesilir. (8) Tezi hakkında düzeltme kararı verilen öğrenci en geç üç ay içinde düzeltmeleri yapılan tezi aynı jüri önünde yeniden savunur. Bu savunma sonunda da başarısız bulunarak tezi kabul edilmeyen öğrencinin yükseköğretim kurumu ile ilişkisi kesilir.

T.C.

SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “Râzî Tefsirinde Şefaat Kavramı” adlı çalışmanın, tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadar ki bütün süreçlerde bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Bibliyografya’da gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve onurumla beyan ederim.

Ramazan YİĞİT

22.10.2019

A handwritten signature in blue ink, appearing to read 'Ramazan Yiğit', written over the printed name and date.

(YİĞİT, Ramazan, *Râzî Tefsirinde Şefaât Kavramı*, Yüksek Lisans Tezi, Isparta, 2019.)

ÖZET

Râzî Tefsiri *Mefâtihu'l-Ğayb* orta dönem tefsirlerindedir. Kendisine has tarzıyla dönemine ait meseleleri seçkin bir üslupla ele alması bu sahada önemli bir yeri olduğunu göstermektedir. Râzî'nin rivâyet ve dirâyet metodunu aynı anda mezcederek bununla birlikte kelâmî bir yöntemle de konuları desteklemesi tefsir sahasındaki konumuna işaret etmektedir.

Şefaât konusu reddedenler ve kabul edenler bağlamında hala güncelliğini korumaktadır. Bu tartışmalı mevzu her bir tarafın çeşitli delillerle kendi görüşünü destekleme noktasında günden güne farklı bir boyut kazanmaktadır. Çalışmada Fahreddin er-Râzî'nin *Mefâtihu'l-Ğayb* isimli eserinde şefaât konusunu nasıl ele aldığı incelendi.

Anahtar Kelimeler: Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, Şefaât, Mu'tezile, Ehl-i Sünnet.

(YİĞİT, Ramazan, *The Examination of “Shefaat” Concept in al-Râzî’s Tafseer*, Masters Thesis, Isparta, 2019.)

ABSTRACT

The tafseer of Râzî is belong to “second term tafseers” group. The tafseer’s mentioning the matters which its term in a qualified style shows that it has a very important place on this field. Besides the philosophical approach, its combining both narrating and objective methods to support the subjects points to its special location on the tafseer discipline.

We are going to examine the verses that passes “shefaat” based upon the subjects not according to order of ‘Mushaf’ in the Holy Quran. If we consider that this matter keeps its actuality and taking discussions on it today, it will be reasonable for this matter to evaluate by quoting from the big scholars who has got an important location on tafseer branch. In the following periods, we will be able to demystify this complicated/controversial subject.

Key words: Fakhr al-Din al-Râzî, Mefatihul-Ġayb, Shefaat, Mutazileh, Ehl-i Sunnah.

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı Geçen Eser
a.s.	: Aleyhisselâm
b.	: İbni/bin
bkz.	: Bakınız
c.	: Cilt
çev.	: Çeviren
DİA	: Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
h.	: Hicrî
Hz.	: Hazretî
İSAM	: İslâm Araştırmaları Merkezi
m.	: Miladî
md.	: Maddesi
nşr.	: Neşreden
ö.	: Ölümü
r.a.	: Radiyallahü Anh.
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
s.a.v.	: Sallallahu Aleyhi Ve Sellem
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
thk.	: Tahkik Eden
trc.	: Tercüme Eden
ty.	: Tarih yok
vs.	: Vesaire

İÇİNDEKİLER

TEZ SAVUNMA SINAV TUTANAĞI	ii
YEMİN METNİ SAYFASI	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT	v
KISALTMALAR	vi
İÇİNDEKİLER	vii
ÖNSÖZ.....	x
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

FAHREDDİN ER-RÂZÎ'NİN HAYATI VE ŞEFAAT KAVRAMI

I.FAHREDDİN ER-RÂZÎ'NİN HAYATI	4
II. İLMÎ ŞAHSİYETİ	5
III. ESERLERİ.....	6
A.Kelâm	6
B.Felsefe ve Mantık	7
C.Arap Dili ve Edebiyatı.....	7
D.Tefsir	7
IV. ŞEFAATLE İLGİLİ KAVRAMLAR VE MESELELER.....	9
A.ŞEFAATİN LÜGAT ANLAMI.....	9
B. TERİM ANLAMI.....	11
C. ŞEFATLE İLGİLİ KAVRAMLAR	13
1. el-Vesîle (الوسيلة).....	13
2. Makâm-ı Mahmûd (مقام محمود).....	14
3. en-Nef'u (النفع).....	15
4. en-Nusra (النصر)	15
5. et-Takrîb (التقريب)	16
6. el-İstiğfar (الاستغفار).....	17
7. el-İ'tâ (الاعطاء)	18

8. el- İstiğâse (الاستغاثة)	19
D. ŞEFAATİN UNSURLARI.....	20
1.Şefaât İstenen (Meşf’û’ ileyh).....	21
2. Şefaât Eden (Şâfi’î/Şefi’î)	21
3. Şefaât Edilen (Meşf’û’ leh).....	21
4. Şefaatin Konusu (Meşf’û’ fih)	21
E.ŞEFAATE NÂİL OLMAYI GEREKTİREN BAZI FİLLER	22
1.Kelime-i Tevhîdi Zikretmek	22
2. Kur’ân Okumak.....	23
3. Ezân Duasını Okumak.....	24
4.Cenâze Namazının Kılınması.....	26
5. Salavât Getirmek	28
6. Hz.Peygamber’in Kabrini Ziyâret Etmek	30
7. Medine’de Yaşam Sıkıntılarına Sabrederek Orada Vefat Etmek	31

İKİNCİ BÖLÜM

RÂZÎ TEFSİRİNDE ŞEFAAT

I.KONU YA GENEL BAKIŞ	33
II. RÂZÎ TEFSİRİNDE ŞEFAATİN LÜGAT VE TERİM	
ANLAMLARININ İNCELENMESİ.....	34
A. Şef’ ve Vetr	34
B.Şefaât Anlamında Gelen (Nusret)	35
C.Şefaatin Terim Anlamı	35
D.Şefaatin “Şefaati Hasene” ve “Şefaati Seyyie” Olarak Ayrılması	36
III. RÂZÎ’NİN ŞEFAATİ NEFYEDEN ÂYETLERE DAİR YORUMU	37
A.Birinci Âyet: Bakara 2/48	37
1.Âyet Çerçevesinde Râzî’nin Yönelttiği Bazı sorular	38
2. Şefaatin Kimlerin Hakkında Olduğu ve Ehl-i Sünnet’in Görüşü.....	40
3. Mu’tazile’ye Reddiyesi	52
3.a. Değerlendirme	55

B.İkinci Âyet: Bakara 2/255	57
C.Üçüncü Âyet: Bakara 2/254	58
D.Dördüncü Âyet: Müddessir 74/48	59
E.Beşinci Âyet: En'âm 6/51	60
3.b. Değerlendirme	63
F.Altıncı Âyet: Yâsîn 36/23	64
G.Yedinci Âyet: Şuarâ 26/100-101	65
H.Sekizinci Âyet: Zümer 39/44	66
İ.Onuncu Âyet: Yûnus 10/18	68
K.On birinci Âyet: A'râf 7/53	70
IV. RÂZÎ'NİN İSTİSNA EDATIYLA GELEN ŞEFAATLE İLGİLİ	
ÂYETLERE DAİR YORUMU	71
A.Birinci Âyet: Meryem 19/87	71
B.İkinci Âyet: Taha 20/109	73
C.Üçüncü Âyet: Sebe 34/23	74
D.Dördüncü Âyet: Enbiyâ 21/28	75
E.Beşinci Âyet: Necm 53/26	76
F.Altıncı Âyet: Zuhruf 43/86	80
4.a. Değerlendirme	81
V. GÜNÜMÜZ TARTIŞMALARI KARŞISINDA RÂZÎ'NİN	
YAKLAŞIMI	82
SONUÇ	89
EK.1: ŞEFAAT KELİMESİNİN GEÇTİĞİ ÂYETLER	91
KAYNAKÇA	95
ÖZGEÇMİŞ	101

ÖNSÖZ

Şefaaf kavramı İslam'dan önce birçok dinde genelde ahiret hayatında karşılaşılabacak sıkıntılardan bir çıkış yolu olarak kabul edilmiş; zordan kurtarma/kurtulma çaresi olarak görülmüştür. İslâmın geldiği ve tebliğ edildiği yıllarda Mekkeli müşriklerin en çok öne çıkardığı inançlardan birisi yine putlarının şefaaf yetkilerinin olduğu ve ahiret hayatında onlara şefaaf edecekleri düşüncesidir ki bu mefhumun insanların hayatında köklü bir biçimde yer ettiğini göstermektedir. İslâmın tevhid inancından sonra şefaaf/şefaafçiler gibi kavramların hayattaki tezahürlerine müdahale edip yanlış inancın izalesine çalıştığını görmek mümkündür.

Hemen hemen her dinde bir kurtarıcı olduğu ve onun şefaafıyla zor durumlardan çıkma mevzusunu İslâm kendi zâviyesinden batılını ret, meşru olanını ise ikrar ederek yeniden düzenlemiştir. Bu hususun Kur'ân'ı ve Hz. Peygamber'in (s.a.s) Sünneti'ni referans almadan izahı pek mümkün görünmemektedir. O halde öncelikli olarak vahiy çerçevesinde konunun derinlikli bir incelenmeye tabi tutulması ehemmiyet arz etmektedir. Bu mesele etrafında çeşitli çağdaş yaklaşımlar olup, kabul edenler ve reddedenler olarak karşımıza çıkmaktadır. Kur'ân tabiriyle “**râsih âlimler**” olmadan böylesi nizâlî konulara dâhil olmak kişiyi hidâyet yolundan başka yollara taşıyarak yanlış amellere sebep olmaktadır.

Şüphesiz bu meselede sözünün müessir olduğu âlimlerden birisi de Fahreddin er-Râzî' dir. Zira o birden fazla ilim dalında önemli eserler vermiş; hem rivâyet hem de dirâyet tefsirini bir arada toplamış âlimler arasındadır. Râzî İslâmî ilimlerde hem muasırları arasında hem de günümüzde önemli yeri olan âlimlerden addedilmiştir. Râzî'nin *Mefâtihu'l-Ğayb (et-Tefsîru'l-Kebîr)* isimli tefsiri çalışmaya konu olan şefaafi geniş bir şekilde ele almıştır.

Çalışma bir giriş iki bölüm ve bir sonuç kısmından oluşmuştur. Birinci bölümde Fahreddin Râzî'nin hayatı, eserleri ve tefsiri, şefaaf kavramının lüğavi ve terim anlamları üzerinde durulmuş; şefaafle ilgili kavramlar, şefaate nâil

olmayı gerektiren bazı fiiller olmak üzere şefaatin tanımlanmasına yardımcı olacak bazı başlıklara yer verilmiştir.

İkinci bölümde ise; Râzî'nin şefaah kavramının geçtiği âyetleri lüğavî açıdan ele alması, şefaatin (lafız olarak) nefyini içeren âyetlere dair yorumu ve şefaatin istisna edatıyla gelip mümkün kılındığı âyetlere dair yorumu incelenmeye çalışılmıştır. Konunun neredeyse mütemmimi olduğu düşünöldüğünden, bazen farklı tefsirlerden de iktibas yapılmıştır. Bu esnada bazı konu sonlarına değerdendirmeler konulmuştur.

Âyetler incelenirken Ehl-i Sünnet ve Mu'tezile arasında kullanılan delillere Râzî'nin ele aldığı biçimde yer verilmiştir. Çalışma esnasında Râzî tefsirinin Arapça nüshasından faydalanıldığı gibi zaman zaman Türkçe tercümesine de müracaat edilmiştir.

Eğitim süresi boyunca ve çalışmanın hazırlanmasında, metot ve ilminden azami derecede istifade ettiğim ve şahsıma her türlü desteğini esirgemeyen danışman hocam, **Prof. Dr. İshak ÖZGEL Bey'e**, tez değerdendirme esnasında değerderi katkılarda bulunan **Dr. Öğr. Üyesi Ali BULUT Bey'e** ve **Dr. Öğr. Üyesi Eyüp YAKA Bey'e** ayrı ayrı teşekkürlerimi bildiririm.

RAMAZAN YİĞİT

ISPARTA-2019

GİRİŞ

Tefsir ilmi Kur'ân nazil olduğundan bu yana ortaya çıkmış, sahabe döneminden bu yana müslümanların hayatında Kur'ân'ı anlamaları ve O'nu hayatta yaşama noktasında daima önemli bir yere hâiz olmuştur. Bu hususta ilk tefsiri yapanlar Hz. Peygamber (s.a.s) ve ashabı olmuşlardır. Zira Ashâb-ı Kirâm vahyin hamili, Hz. Peygamber (s.a.s) yanında, dizinin dibinde bizzat yaşayarak ve tatbik ederek, Kur'ân talimini ikmal etmişlerdir. Onların hayat çizgileri artık tamamen vahiy eksenli olmuştur. Ashab-ı Kirâm'dan sonra günümüze kadar Kur'ân'ın tefsir çalışmaları devam etmiştir. Fahreddin Razî de bu müfessirler arasında yer almıştır.

Şüphesiz Kur'ân bireyin hem dünya hem de ahiret saadetini hedef alıp bu iki dünyayı imar etmeye çalışmıştır. İslâm dini, insanoğlunun inancını ve eylemini murakabe altına almayı amaçlamış; bu doğrultuda bir dizi kâideler ihdâs etmiş, önceden var olan birtakım değer yargılarını, ibadet ve fiilleri tamamen izale etme veya kendi çizgisine mutâbık olacak şekilde düzeltme cihetine gitmiştir. İşte eskiden beri insanların gerek dini gerekse dünyevî hayatlarında, çeşitli durumlarda tezâhür eden ve Kur'ân'ın inzâli sürecinde müşrikler tarafından tevhidin hilâfına algılanmış şefaât olgusu da bu hususlardan biridir. İnsanlık var olduğundan beri, peygamberlerinden ya da kutsadıkları şeylerden şefaât beklemelerinin en öncelikli psikolojik sebebi, herhangi bir sıkıntıya düştüklerinde, bilhassa bütün ilâhî kitaplarda çok zorlu geçeceği bildirilen mahşer gününün sıkıntılarında kurtulmak veya bu çetin olaylardan âzâde olup sakınmak için şefaât, bireyler için bir kurtuluş vesîlesi olarak inanılmıştır. Bu anlamda şefaât, azapla karşı karşıya kalan günahkârların kurtuluşa ermeleri amacıyla, peygamberlerin tavassut (araya girme) etmeleri olarak bilinmektedir.

Dünyada ve ahirette tesirlerinin bulunduğu engin bir mana örgüsüne sahip olan şefaati konu alan âyetler, yorumsuz ve tefsir edilmeden ele alındığında, hem şefaatin varlığını hem de yokluğunu içerdiğinden, konuyu değerlendirme ve bakış açısına göre bir dizi ayrışmalar ve guruplar ortaya çıkmıştır. Şefaât etrafında

kelâmî tartışmalar h.I. asırda başlamış, h.II. yüzyılda ise bu hususta ekoller ve mezhepler oluşmuştur.

Kur'ân'da çok geçen kavramlardan birisi de şefaattir. Çalışmanın ikinci bölümünde yer verildiği gibi şefaath kavramı Kur'ân'ın çeşitli âyetlerinde zikredilmiştir.¹ Ancak her defasında farklı siyakla geldiği için çeşitli manalar içermiştir. Bu âyetler Râzî tefsirinde geçtiği gibi ele alınacak, müfessirin öncelikle şefaath sonradan da türevlerini nasıl tefsir ettiği incelenecektir. Aynı şekilde kelimenin değişik şekillerdeki ıstılah karşılığı verilecektir. Zira şefaath genelde kelâmî tartışmalar düzeyinde ele alınmış bazı âlimler şefaathi akide açısından ele alırken, kabul edenler, reddedenler, şartlı kabul edenler olmak üzere çeşitli yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. Ancak burada şefaathin bizzat akide açısından incelenmesi yerine Râzî tefsirinde geçtiği şekliyle ele alınacaktır. Bu bağlamda müfessirin tefsirinde yer aldığı üzere ş-f-a kökünden müştak kelimelerin geçtiği âyetler tek tek incelenerek, Râzî'nin tefsir ettiği minvalde verilecek ve yeri geldikçe çağdaş yaklaşımlar da irdelenmeye çalışılacaktır.

Çalışmada âyetlerin mealleri, tekellüften uzak ve sadeliği ile temayüz eden müfessir Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'dan alınmış, bazen küçük müdahalelerde bulunulmuştur.

Günümüzde her ne kadar şefaathle alakalı çeşitli çalışmalar varsa da bu çalışmalar ya şefaathi kelâmî açısından ya da sadece konuyu Kur'ân merkezli ele alarak irdemişlerdir. Bu çalışmalardan bazıları şunlardır: “İslam İncancında Şefaath” Akif Akay (Doktora Tezi, Necmeddin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Konya 2012), “Kur'ân ve Sünnette Şefaath Kavramı” İsmet Uçma, (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İstanbul 1986), “Ehl-i Sünnetin Şefaath Konusunda Mu'tezile Eleştirisi” Müjahid Tahseen Jameel, (Yüksek Lisans Tezi, Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Ana Bilim

¹Bakara,2/48-123-254-255;Yûnus,10/3-18; Meryem,19/87;Tâhâ,20/109;Enbiyâ,21/28; Sebe,34/23-34;Necm,26-26/27; Nisâ,4/85, Zümer,39/43-44; Zuhruf,43/86; Müddessir,74/48; En'âm,6/51-70-94;Secde,32/4; Mü'min,40/18; A'râf,7/53; Rum,30/13; Yâsîn,36/23; Şuarâ,26/100; Fecr, 89/3.

Dalı Kelam Bilim Dalı Bingöl 2017), *Kur'ân'da Şefaât Kavramı ve Yaygın Şefaât Anlamıyla Karşılaştırılması*, Mehmet Yılmaz, (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Ana Bilim Dalı Kelam Bilim Dalı, İstanbul 2006). Şefaât konusunu ele alıp çeşitli başlıklarda detaylandıran bu çalışmalar, konuyu Kur'ân, sünnet, mezhepler, kelâmî tartışmalar gibi geniş planda değerlendirmişlerdir. Örneğin Mehmet Yılmaz'a ait çalışma her ne kadar çalışmamızla bazı benzerlikler göstermiş olsa da sadece Kur'ân eksenli (bir tefsire bağlı kalmadan) şefaatin değerlendirmesi yaparak bu hususun toplumsal yansımalarını, mezhepleri, kelâmî tartışmaları ve İslam dışı fırkaların şefaât anlayışlarını ele almıştır. Buradaki çalışma ise sadece Râzî'nin şefaate bakış açısını yansıtarak, güncel tartışmalara kendi çerçevesinde bir açılım getirmeyi hedeflemiştir.

Şüphesiz şefaati tümünden reddetme problemi müslümanların gündemini meşgul etmektedir. Bu kanaatin İslam karşıtı oryantalistlerin bakış açılarıyla da örtüştüğü mülâhaza edildiğinden, kadim eserlere müracaat edilmek suretiyle meseleye ışık tutulmaya çalışılacaktır. Bu sayede şefaât hakkında insanların tereddüt içinde olmalarının önüne geçilme çabası içinde olunacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

FAHREDDİN ER-RÂZÎ'NİN HAYATI VE ŞEFAAT KAVRAMI

I.FAHREDDİN ER-RÂZÎ'NİN HAYATI

Fahreddin Râzî'nin kaynaklarda zikredilen tam adı; Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer b. Hüseyin b.Hüseyin b. Ali et-Teymî el-Bekrî'dir. Allâme ve Şeyhülislâm sıfatlarıyla anılmış, “Rey’in Hatîbi” diye meşhur olmuştur. Soyu Kureyş kabîlesine dayanan Râzî aslında Taberistan’lıdır. Râzî 543/1149 senesinde Rey şehrinde doğmuştur. 606/1209 yılı Ramazan ayında Şevval’in ilk pazartesi günü ise Herat’ta vefât etmiştir. Razi'nin ailesinin Taberistan’dan ne zaman Rey’e gelip yerleştiği hakkında her hangi bir kayıt yoktur. Dedelerinden el-Hasan b. Ali varlıklı bir tüccar olup Mekke’de kırk yıl ikamet etmiştir. ”²

Razi'nin babası Ziyaüddin Ömer (ö.559h) Eş’arî kelamcısı ve Şafîî fâkihi olup etkili bir hitap tarzıyla tanınmıştır. Ziyaüddin Ömer’in iki oğlu vardır. Büyük oğlunun ismi Rukneddin’dir. İlimle meşgul olan Rukneddin her fırsatta Râzî’yi tenkit etmiştir. Râzî tahsilini ilk olarak ikmal edip, ilimde yüksek mertebelere geldikten sonra bazı seyahatler yapmıştır. Fahreddin Râzî, Mâverâünnehir’e seyahatinden sonra Gazne, Horasan, Merâğa, Harizm, Simnan, Buhara, Semerkant, Serahs, Cürcan, Hocend, Tûs, Herat, Gazne ve Kuzeybatı Hindistan şehirlerini birkaç defa ziyaret etmiştir.³ İlimdeki seçkin konumu sebebiyle, o günün Sultânı Alâüddin Muhammed Harezmsâh’ın (ö.663h) ilgisini çekerek muhabbetini ve saygısını kazanmıştır.⁴

² ed-Dâvûdî, Muhammed b.Ali b. Ahmed Şemsüddin el- Mâlikî (ö.945h), *Tabakâtü'l-Müfessirîn*, Mektebetü'l- Vehbe, Kahire, 1972, c. 2, s. 214.

³ İbn Hallikân, Ebü'l-Abbâs Şemsüddin Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm b. Ebî Bekr b. Hallikân el-Bermekî el-İrbilî (ö. 681h) *Vefâyâtü'l-A'yân ve Enbâ'ü Ebnâ'iz-Zamân mimmâ Şebete bi'n-Nakl evi's-Semâ' ev Eşbâtehü'l-'Ayân*, Dâru's-Sâdır, Beyrut,1977, c.17,s.250.

⁴ İbn Ebî Usaybia, Ebü'l-Abbâs Muvaffakuddin Ahmed b. el-Kâsım b. Halîfe b. Yûnus es-Sa'dî el-Hazrecî (ö. 668h), *Uyûnü'l-Enbâ' fî Tabakâti'l-Eubbâ*, Dâru Mektebeti'l-Hayât, Beyrut, 1956, c.2, s.35.

Râzî'nin ne zaman evlendiği ile alakalı bir bilgi olmamakla beraber Şemseddin ve Ziyâüddin isimleriyle iki oğlunun olduğunu bilinmektedir.⁵

II. İLMÎ ŞAHSİYETİ

Fahreddîn er-Râzî, ilk önce ilmî çalışmasını o zamanının büyük âlimlerinden olan babası Ziyâüddîn Ömer'den ders almak suretiyle yapmıştır. Babası yine zamanın âlimlerinden olan Muhyissünne Muhammed Begavî'nin (ö.516h) talebelerindedir. Râzî'nin fıkıh ilmini Kemâl Simnânî'den, (ö.575h) fen ilimlerini Necd-i Cîlî'den öğrendiği bilinmektedir. Bundan başka zamanının önde gelen âlimlerinden istifade etmiştir. Zamanının meşhurlarından olan Şeyh Necmeddîn-i Kübrâ'nın (ö.618h) tasavvuf konulu derslerinde bulunarak bir takım çalışmalar yapmıştır.⁶

Râzî, tefsir, fıkıh ve usul-ü fıkıh kelâm gibi dinî ilimlerde pek derin bir âlim olmasının yanında, edebî ilimler, matematik, kimya, astronomi, tıp gibi zamanın pozitif ilimlerinde de önemli bir yere sahipti.⁷

Din ilimlerindeki otoritesi bilindiği gibi, fen ilimlerindedede özellikle fizik ve tabiat ilimleri hususunda asrının sayılı âlimlerinden olan Râzî bu ilim dallarının gelişmesinde büyük katkıları oldu. Fiziğin temel konularından olan hareket, sürat, zaman-mekân ve enerji konularını derinlemesine araştırarak aralarında sıkı münasebet olduğunu belirtti.⁸

Babası vefat ettikten sonra Simnan'a gitmiş ve orada Kemâleddin es-Simnânî'den (ö.575h) ilim tahsili yapmıştır. Bir müddet sonra Rey'e tekrar dönmüş ve Sühreverdi el-Maktül'ün (ö.587h) talebelerinden olduğu bilinen Mecdüddîn el-Cîlî'den (ölüm tarihi tam olarak bilinmemektedir) felsefe ve kelâm

⁵ İbn Ebî Usaybia, *a.g.e.*, c.2, s.135.

⁶ İbn Hallikân, *a.g.e.*, c.17, s.152.

⁷ Geniş bilgi için bkz. Cerrahoğlu İsmail, *Tefsir Tarihi*, Fecr Yayınları, Ankara, 2017, c.2, s.237-294; Ayrıca bkz. Yavuz Yusuf Şevki, *Fahreddin er-Râzî, DİA*, İstanbul, 1995, c.12, s.89-95.

⁸ Sofuoğlu, Mehmet, *Tefsire Giriş*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1981, s. 317.

derslerini almıştır. Cîfî ile beraber Merâğa'ya giderek ilim tahsiline devam etmiştir.”⁹

Kutbüddin el-Mısrî (ö.634h), Sirâceddîn el-Urmevî (ö.682h), Şerefeddîn el-Herevî (ö.782h), Esîrüddîn el-Ebherî (ö.663h), Şemşeddîn Hüsrevşâhî (ö.684h), Tâceddîn el-Urmevî (ö.653h), onun yetiştirip emek verdiği önemli ilim adamlarındandır.¹⁰ Râzî Eş'arî âlimlerinden kelam ve akaid, Şafîî ulemasından fıkıh ve usul-i fıkıh dersleri alarak, bir Eş'arî kelamcısı ve Şafîî fıkıhçısı olarak yetişmiştir. Eş'arî'nin bazı görüşlerini tenkit ettiği halde Şafîî fikhına bağlı kalmıştır.¹¹

III. ESERLERİ

Râzî'nin tefsir, kelam, felsefe, mantık, fıkıh, fıkıh usulü gibi birçok alana dâir iki yüzü aşkın eser yazdığı nakledilirse de bunlardan bir kısmının ona ait olmadığı tespit edilmiştir. Eserlerinin bazılarını kendisi yazdığı gibi bazılarını da talebelerinin ikmal ettiği söylenmiştir.¹² Müfessirin çeşitli alanlarda belli başlı yazdığı eserler aşağıda kısaca verilmiştir.

A.Kelâm

*el-Metâlibü'l-Âliye, el-Muhassal, Kitâbü'l-Erbaîn fi Usûli'd-Dîn, el-Me'âlim, Esâsü't-Takdîs, İsmetü'l-Enbiyâ, Levâmiu'l-Beyyinât, Nihâyetü'l-Ukûl, İ'tikâdâtü Fırâki'l-Müslimîn ve'l-Müşrikîn, Halku'l-Kur'ân Beyne'l-Mu'tezile ve Ehli's-Sünne, el-Mesâilü'l-Hamsûn li Usûli'd-Dîn, el-Halk ve'l-Ba's, el-Kazâ' ve'l-Kader, Hudûsü'l-Âlem, Metâliu'l-İmân, Şerhu'r-Ruba'ıyyât li İsbâti Vâcibi'l-Vücûd, Kitûbü'l-İmân, Münâzarât en-Nübüvvât vemâ Yete'alleku bihâ, Münâzaratün fi'r-Red'ale'n-Nasârâ.*¹³

⁹ es-Sübkî, Taceddîn Abdü'l- Vahhâb b. Takıyyüddîn (ö.771h), thk. Mahmûd Muhammed Tannâhî, Abdülfettâh el-Hulv, *Tabakâtü's-Şafıyyeti'l-Kübrâ*, Mektebetü'l-Halebî, Kahire, 1964, c.7, s.242.

¹⁰ ez-Zühaylî, Vehbe Muhammed b.Mustafa (ö.2015m), er-Râzî, el-Mevsûatü'l-Arabiyye, Dımaşk, 2004, c. 9, s.694.

¹¹ İbn Hallikân, a.g.e.,c.17,s.152.

¹² Muhsin, Abdülhamîd, *er-Râzî Müfessiren*, Dâru'l-Hürriye, Bağdad, 1974, s.39.

¹³ Muhsin, Abdülhamîd, a.g.e.,s.61.

B.Felsefe ve Mantık

Şerhu Uyûni'l-Hikme, el-Âyâtü'l-Beyyinât li'l Mantık, el-Mülâhhâs li'l-Hikme ve'l-Mantık, Şerhu'l-İşârât ve't-Tenbîhât, Lübâbü'l-İşârât, Aksâmü'l-Lezzât, Ta'cîzü'l-Felâsife en-Nefs ve'r-Rûh ve Şerhu Kuvâhuma, elMantuku'l-Kebîr, el-Mebâhisü'l-Meşrikiyye.

C.Arap Dili ve Edebiyatı

*Şerhu Nehci'l-Belâğa, el-Muharrer fi'n-Nahv, Nihâyetü'l-Îcâz fi Dirâyeti'l-Îcâz, Muhassal fi Şerhi'l-Mufassal.*¹⁴

D.Tefsir

Mefâtihu'l-Ğayb adlı tefsiri Râzî'nin bu alandaki önemli eserleri arasında sayılmıştır. Bazı sûrelerin sonunda yer alan tarihlerden ve en son Fetih sûresinde zikredilen 603/1206 yılından anlaşılacağı üzere müellifin hayatının son yıllarında kaleme aldığı eser, ilim çevrelerinde daha çok *et-Tefsîrü'l-Kebir* ve *Tefsîrü'r-Râzî* adlarıyla meşhur olmuştur. Râzî'nin tasavvufa meylettği bir zamanda yazıldığı söylenen tefsirinde tasavvufî açıklama ve değerlendirmeler bir hayli fazladır. Tasavvufa yönelmesinin nedenleri; ilk hocası olan babasından miras kalması, Gazâlî (ö.505h) İbn Sînâ (ö.428h) Farabî (ö.339h) gibi şahsiyetlerden etkilenmesi olarak sayılabilir.¹⁵ Özellikle Fâtihâ sûresinin tefsiri esnasında “istiâze ve besmele” kavramlarını derinlemesine incelerken bunların iki makam olduğunu söylemiştir. Birinci makam Allah'tan (c.c.) başka her şeyden kaçış, ikinci makam ise sığınma makamı olan Allah'ın (c.c) huzuruna ilticâ etmesidir. Kul bu durumu yaşayarak; *فَوَرُّوا إِلَى اللَّهِ إِنِّي لَكُمْ مِنْهُ نَذِيرٌ مُّبِينٌ* "O halde hemen Allah'a kaçın.! Haberiniz olsun ki ben size ondan bir açık nezîrim."¹⁶ âyetinin sırrını temâşâ eder.¹⁷ Ayrıca Kur'an'da birtakım manaların ancak “keşif ehli” tarafından idrak edilebileceğini

¹⁴ Geniş bilgi için bkz. Cebeci, Lütfullah, *Mefâtihu'l- Ğayb, DİA*, TDV İstanbul, 2003, c.28, s. 348-350.

¹⁵ Uludağ, Süleyman, *Fahreddin Râzî*, Harf Eğitim Yayıncılığı, Ankara, 2014, s.119.

¹⁶ *Zâriyat*,51/50.

¹⁷ *er-Râzî*, Fahreddin Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer b. el- Hasen el-Hüseyn et-Teymî (ö.606h), *Mefâtihu'l-Ğayb (et-Tefsîrü'l-Kebir)*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1981,c.1,s.91.

söylemesi¹⁸ Râzî'nin tasavvufa alakasını ortaya koymaktadır. O vahdet-i vücûd gibi tasavvufun en hassas konularını bile şer'î ölçüleri zedelemeyen ele alabilmiş, mâkul bir üslûpla tasavvufî tefsirin de bir örneğini ortaya koymuştur. Şâfiî mezhebine mensup olan Fahreddin er-Râzî'nin tefsirinde fikhî izahlar büyük bir yekûn tutar. Özellikle ahkâm âyetlerinin tefsirinde mezheplerin ihtilâflarına genişçe yer vererek, fıkıh usulüyle ilgili açıklamalar yapmıştır.¹⁹

Râzî bu tefsiri yazmasındaki ilk hedefinin, aklın ekseninde ve prensipleri ışığında istidlal tarikinin öne alınmasıyla Kur'ân'a karşı bir dizi saldırıları önleyerek, İslam mefkûresinin delilleriyle teyit edilip karşıt fikirleri reddetmek olduğunu söylemiştir. İkinci hedefi ise; kendi devrinde Mu'tezile'nin tefsir alanındaki açılımını fark etmesiyle onların görüşlerini açıklayarak Ehl-i Sünnet'in prensiplerine uygun bir tefsir yazmayı uygun gördüğünü belirtmiştir.²⁰

Râzî, tefsirinde, rivâyet ve dirâyet metotlarını beraber kullanarak, meseleleri irdelemeyi çok çeşitli akli ve nakli delilleri yer yer felsefeye destekleyerek bariz bir şekilde ortaya koymuştur. Mushaf tertibinin takip edildiği eserde Fatıha sûresi bir cilt olarak tefsir edilmiştir. Her sûrenin birer kitap özelliği taşıdığı eser, önce bablara bablar da meselelere taksim edilmiştir. Eserdeki meseleler mukaddime, hüccet, hüküm, latîfe gibi bölümlere ayrılmıştır. Taberî'nin (ö.310h) *Câmi'ul-Beyân'ı* Fahreddîn er-Râzî'nin en önemli rivâyet kaynağıdır. Kelime ve cümle tahlili gibi filolojik konularda ise daha çok Zeccâc (ö.311h) ve Ferrâ'dan (ö.207h) yararlanmıştır. Âyetlerin aklî, psikolojik ve ahlâkî yorumu pek çok yerde uzun alıntılarla Gazâlî'ye (ö.505h) dayanır. Ayrıca değişik kaynaklardan kelâma ve felsefeye dâir bilgiler nakletmesine rağmen bu kaynakların adını zikretmediği de olmuştur. Fahreddîn er-Râzî bu eseriyle kendisinden sonra gelenleri geniş çapta etkilemiş, özellikle dirâyet tefsiri metodunu kullanan müfessirlerin kaynağını teşkil etmiştir. Râzî tâbiûndan da birçok müfessirden rivâyet nakletmiş; ancak genellikle onların görüşlerine

¹⁸ er-Râzî, Fahreddin Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer b. el- Hasen el-Hüseyn et-Teymî (ö.606h), *Acâibü'l- Kur'ân*, Daru'l-Kütübi'l- İlmiyye, Beyrut,1984,s.99.

¹⁹ es-Suyûtî, Ebû'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebi Bekir b.Muhammed el-Hudayrî eş-Şâfiî (ö.911h), *Tabakâtü'l-Müfessirîn*, thk. Ali Muhammed Ömer, Mektebetü'l-Vehbe, Kahire,1966, s.39.

²⁰ Muhsin, Abdülhamîd, *a.g.e.*, s.64.

katılmamıştır. Mücahid (ö.103h), Katâde (ö.117h), el-Hasanü'l-Basrî (ö.110h), Saîd b. Cübeyr (ö.95h), Ebu'l- Âliye (ö.93h), ve Muhammed b. Ka'b el-Kurâzî (ö.118h) gibi zatlar Fahreddîn er-Râzî'nin rivâyetlerini naklettiği tâbiûn dönemi müfessirleridir.”²¹

IV. ŞEFAATLE İLGİLİ KAVRAMLAR VE MESELELER

A.ŞEFAATİN LÜGAT ANLAMI

Şefaata (الشفااعة) kelimesi, Arapça'da şefa (شفع) fiiline âit mastar olan (شفع)) şef'un'dan türetilmiştir.“ش-ف-ع” kökünden türeyen kelimeler her zaman iki ayrı şeyin birbirine yaklaşması/yakınlaşması anlamını ihtiva eder.²² “Şefe'a” ifadesi Fecr sûresi (89/3) ayetinde “vetr”in zıddı olarak kullanılmış; birincisinde yaratılmış tüm varlık, ikincisinde ise yaratıcı olan Allah'ın (c.c) kastedildiği söylenmiştir.²³ Şefaata kelimesinin birbirinden farklı manaları vardır. Bu manalardan bazıları aşağıda verilmeye çalışılacaktır:

1.Şefe'a yeşfe'u يشفع-شفع fiilinin mastarı olarak gelen şefaata, sözlükte aracılık yapmak, vesile olmak anlamlarına gelir.²⁴

2. Bir şeyi ilâve etmek, başka bir şeye katmaktır.²⁵ Bir iş adamı bir başkası ile ortak olduğunda “şef ortak edindim“ der. Zira ortağının malını kendi malına katmış “şef” etmiştir.²⁶

²¹ Cerrahoğlu, İsmail, Fahreddîn er-Râzî ve Tefsiri, *Atatürk Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi*, 1977, S. 2, s. 7-57.

²² el-Cevherî, Ebu'n- Nasr İsmail b. Hammâd (ö.400h), *es-Sihâh Tâcü'l-Lüğah*, nşr. Şihâbüddîn Ebû Amr, Dâru'l- Fikr, Beyrut, 1998, c.3,s.514.

²³ Zeccâc, Ebû İshâk İbrâhîm b. es-Serî b. Sehl ez-Zeccâc el-Bağdâdî (ö. 311h), *Me'âni'l-Kur'ân ve İ'râbüh*, Âlemü'l-Kütüb, Beyrut,1988,c3,s.259.; er- Râzî, Muhammed b. Ebi Bekir (ö.666h), *Tefsîru Garîbi'l-Kur'âni'l-Azîm*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye li'n-Neşri ve't -Tevz'î, Kahire,1997, s.248.

²⁴ el-Cevherî, a.g.e., c.2,s.558.

²⁵ er-Râgıb el-İsfahânî, Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal (ö.400),*el- Müfredât, fi Garîbi'l-Kur'ân*, thk. Safvân Adnân el-Dâvûdî, Dârü's-Şâmiyye, Dimaşk, 1982, s.386.

²⁶ el- Kurtubî, Ebü Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekir b. Ferah el- Ensârî el- Hazracî Şemsüddin (ö.671h), *el-Câmî li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2010, c.1, s.378.

3. Talep etmek, istemek iltimasçı ve aracı ile dilekte bulunmak yardım istemek. شفعا شفع اليه şefea ileyhi denilir. Bu halde manası; (طلب اليه) “kendisinden talep etti” anlamında kullanılır.²⁷

4. Şefaaf kelimesi tek kişinin bir başkasının yanında yer almasıyla onun için yardım anlamına gelerek bir güç oluşturduğunu anlatır.²⁸ Konumuzu ilgilendirip şefaaf anlayışına kapı aralayan anlam buradan çıkmaktadır.²⁹

5. Şe-fe-a Kur’ân’da bir işe “ön ayak olmak,” “çığır açmak” anlamında da kullanılmıştır.³⁰ Kişi herhangi bir konuda çığır açtığı bir başkası da o çizgide ilerler ve bir eylem ortaya koyarsa o zaman amelinde iştirak etme manasına “şefaaf” (ortak olma) olarak anıldığını bildirmiştir. Zira her birey açtığı yoldan sorumlu olacaktır. Bu sayede müslümanın daha îtinâlı bir hayatı olacak, kötülüğe yaklaşma ve tevessül etme gibi bir zaafa düşme ihtimali daha az olacaktır. Âyette geçtiği gibi kim bir iyiliğe sebep olursa ondan sevap almak noktasında bir nasibi; aynı şekilde kim de bir kötülüğe yol açıp vesile olursa sonradan vebâli ona olacaktır.³¹

6. Şefaaf bir kimsenin konum ve derecesini başkasının yanında tasvir etmesi amacıyla iyiliklerini dile getirmesidir.³² Şefaaf sebebiyle bir faydanın celbi ya da bir şerrin def’i için (örneğin hükümet nezdinde) ihtiyaç sahibinin dışında birinin aracılık etmesidir.”³³

Şefaaf kavramının sülâsî mezid vezinlerindeki durumu ise şöyledir:

²⁷ İbn Manzûr, Muhammed b. Mukarrem b. Ali Ebu’l -Fâdl Cemâlüddîn el- Ensârî er-Ruveyfeî el-Efrîkî (ö.711h), *Lisânü’l-Arab*, Dâru’s-Sadr, Beyrut, 2001, c.3, s.184.

²⁸ İbn Manzûr, *a.g.e.*, c. 3, s.184.

²⁹ Düzenli, Yaşar, *Üslup ve Semantik Açısından Kur’ân ve Şefaaf*, Pınar Yayınları, İstanbul, 2008, s.43.

³⁰ Nisa, 4/85.

³¹ et-Tahânevî, Muhammed A’lâ b. Muhammed Hâmid b. Muhammed Sâbir el-Ömerî el- Fârûkî (ö.1158h), *Keşşâfü Istılâhâti’l- Fünûn*, Karaman Yayınları, İstanbul, 1984, c.2, s.250.

³² el-Mâtürîdî Muhammed b. Mahmûd Ebû Mansûr (ö.333h), *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, thk. Mehmet Boynukalın, Bekir Topaloğlu, Mîzan Yayınevi, İstanbul, 2005, c.3, s.475.

³³ Tabâtabâî, Allâme Seyyid Muhammed Hüseyin (ö.1981m), *el-Mîzân*, Müessesetü’l-Kevser el-İlmiyye, Beyrut, 1996, c.1, s.159.

“*Teşfi*” (تشفيع) birisinin şefaatinin kabul etmek, “*istişfa*”(استشفع) ise bir kimseden şefaata istemek anlamına gelir.”³⁴

Görüldüğü gibi “şefaata” kelimesine yüklenen anlamlar içinde “aracı olmak,” “yardım etmek,” “vesile olmak” gibi manalar ön plana çıkmakla birlikte, şefaata kelimesi türevleriyle beraber Kur’ân’da hem dünyaya hem ahirete yönelik kullanılmaktadır.³⁵ Arap müşrik toplumu da İslam öncesi “şefaata” kelimesini kullanmışlardır. Zira onlar; Kâbe’yi tavaf ederlerken –haşa- “Allah’ın (c.c) kızları dedikleri kuş şeklindeki putlardan şefaata ummak suretiyle “*Lat, Menat ve üçüncüleri Uzza hakkı için! Onlar yüce turnalardır. Onların şefaati umulur.*” dedikleri rivâyet olunmuştur.³⁶

B. TERİM ANLAMI

Terim olarak ise şefaata; “birini kurtarmak ya da birine yarar sağlamak maksadıyla bir büyüğün nezdinde aracı olmak”³⁷ ve “birtakım müslümanların amellerinin neticesinde Allah’ın (c.c) razı olduğu mü’min kullar ve Hz. Peygamber’in (s.a.s) vasıtasıyla içine düştüğü zor durumdan kurtulacağı” olarak tanımlanmıştır. Şefaata inancı; yaratıcı ile yaratılan arasındaki ilişki düzleminde gelişen bir kavram olarak ortaya çıkmıştır. Ancak yaratıcıyla sağlıklı bir ilişki geliştiremeyen toplumlarda şefaata olgusunun tevhîdi zedeleyen bir inanç haline geldiği de tespit edilmiştir.”³⁸

Özellikle, şefaatin gerçekleşeceğini bir inanç umdesi olarak kabul eden anlayışa göre şefaata; “bir başkasından bir başkası için kesinleşmiş olan bir zararın giderilmesi ve bir hayrın gerçekleşmesi için yalvaran bir dille talepte bulunmak

³⁴ el-Fîruzâbâdî, Ebü’t-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya’küb b. Muhammed (ö.817h), *el-Kâmûsü’l-Muhît*, Müessesetü’r-Risâle, Beyrut, 1993, c.3, s.307-309.

³⁵ Abdülbâki, Muhammed Fuâd, *el-Mu’cemü’l-Müfahres li Elfâzı’l-Kur’âni’l-Kerîm*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1990, s.384.

³⁶ el-Âlûsî, Ebu’l-Meâlî Cemâlüddîn Mahmûd Şükrî b. Abdillâh b. Mahmûd (ö.1857h), *Bulûğu’l-Ereb fi Ma’rifeti Ahvâli’l-Arab*, Dâru’l- Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut, 2009, c.3, s.136.

³⁷ er-Râğıb el-İsfahânî, *a.g.e.*, s.266.

³⁸ Derveze, İzzet, *Kur’ân’a Göre Hz. Peygamber’in Hayatı*, trc. Mehmet Yolcu, Düşün Yayınları, Ankara, 2012, c.1, s. 299.

demektir.”³⁹ Şefaati; bir kimsenin herhangi bir mükâfata nâil olması veya kendisine ulaşacak bir zarardan kurtulması için şefaatinin yüksek bir makama aracılık etmesidir. Bu tanıma göre şefaati; “saygınlık ve mevki bakımından yüksek derecede olanların, yardımcı olmak gayesiyle daha aşağı mertebede olanlarla ilgilenmeleridir. Kıyamet günündeki şefaati de bu kabildendir.”⁴⁰

Şefaati kabul eden âlimlere göre Hz. Peygamber’in (s.a.s) şefaati, hem dünyada hem de ahirette geçerlidir. Dünya hayatındaki şefaati, Allah Resûlü’nün (s.a.s) insanları hayırlı işlere teşvik etmesi anlamındadır.”⁴¹ Şefaati; “bir başkasına katılmak yardım etmek ve destek olmak” manalarını taşımaktadır. Bu durum ise genellikle rütbe bakımından yüksek olanın daha altta olana katılıp eş olup destek olması şeklinde anılır ki kıyamet günündeki şefaati de bu şekildedir.”⁴² Bu anlamda bir kişinin yüksek makam sahibi olan birisinden, bir başkası için ricada bulunmasına⁴³ dünyevî olarak şefaati denir.”⁴⁴ Sonuç olarak şefaati; “bir kimsenin hidâyete ermesi, günahlarının affedilmesi, içinde bulunduğu sıkıntılı durumdan kurtulması için Allah’a (c.c) duâ edip istekte bulunması ve isteğinin Allah (c.c) tarafından kabul edilmesi sonucu bir kurtuluş” olarak açıklanabilir.”⁴⁵

Hz. Peygamber (s.a.s) o zorlu günün sıkıntılarını gidermek için Allah’a (c.c) yalvararak günahkâr kulların affedilmesi için şefaati isteyecektir. Böylece bekleme sona erip, hesap görülmeye başlanacaktır. Bu şefaati sadece Hz.Peygamber’e (s.a.s) ait olup “şefaati-i uzma”olarak tavsif edilmiştir.”⁴⁶

³⁹ Düzenli, Yaşar, a.g.e., s.44.

⁴⁰ Bursevî, İsmâil Hakkı (ö.1137h), *Rûhu'l- Beyân*, Osmanlı Yayınevi, İstanbul, 1982, c2, s. 250.

⁴¹ et-Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî el-Bağdâdî, (ö.310h), *Câmiu'l - Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, Müessesetü'r-Risâle, Dımaşk, 2000,c.7, s.268.

⁴² er-Râğîb el-İsfahânî, a.g.e., s.386.

⁴³ İbn Manzûr, a.g.e., c.8, s.183-185.

⁴⁴ el-Âlûsî, Ebu's- Senâ Şahâbuddîn Mahmûd b. Abdillâh b. Mahmûd el Huseynî (ö.1270h), *Rûhu'l-Maânî fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Azîm ve Seb'ul-Mesânî*, thk., Ali Abdü'l- Bârî el- Atrıyye, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1985, c.4, s.143; Çelebi, İlyas, *İslam İnanç Sisteminde Akılcılık ve Kâdî Abdülcebbar*, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2002, s.338.

⁴⁵ et-Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre (Yezîd) (ö.279h), “Cenâiz”, *Sünenü't-Tirmizî*, Çağrı Yayınları İstanbul,1992, 59, 369.

⁴⁶ el-Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm el-Cu'fî (ö.256h), *Câmiu's-Sahîh*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992, “Tevhid”, 183-184; “Rikak”203-204; Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî (ö. 261h), *Sahîh-i Müslim*, trc. Mehmet Sofuoğlu, İrfan Yayıncılık, İstanbul, 2013, “İman”, 180-185.

C. ŞEFATLE İLGİLİ KAVRAMLAR

Bilindiği Arapça ihtiva ettiği kelimeler açısından en zengin diller arasındadır. Her dilde bulunduğu gibi Arapça lügatinde de benzer anlamlar içeren kelimeler ve lafızlar mevcuttur. Bu anlamda şefaath kelimesinin de birbirini çağrıştıran, aynı kalıpta olmayan kelimeler bulunmaktadır. Şefaath kavramıyla anlam yönünden benzerlik arz eden kelimeler aşağıda incelenmeye çalışılacaktır.

1. el-Vesîle (الوسيطة)

Vesîle, herhangi bir şeye ulaşmada kullanılan bir araç olarak tarif edilir. Vesîle iki zıt anlama gelmektedir. Birincisi; rağbet ve talep,⁴⁷ راغب الي الله , الوصيل anlamında “Allah’a (c.c) râm olup ulaşmak isteyen” kişi için kullanılır. İkincisi ise “sirkat” hırsızlık anlamına gelir. أخذ ابلي توسلا “ehaze ibilî tevvesülen” devemi tevvesülen yani hırsızlık yaparak aldı denilir.⁴⁸

Terim olarak ise er-Rağıb el-İsfahânî bu kelimenin çeşitli manalara geldiğini, ancak bu manaların sözlük anlamı etrafında döndüğünü söylemiştir.⁴⁹ Vesile bir şeye rağbet ve ısrarla ulaşmak manasına kullanılır. Kur’ân’da şefaath manasına kullanıldığı da belirtilmiştir. Zira Allah (c.c) bir âyetinde şöyle buyurmuştur: *“يا أيها الذين آمنوا اتقوا الله وابتغوا إليه الوسيلة وجاهدوا في سبيله لعلكم تفلحون”* Ey o bütün iman edenler! Allah’tan (c.c) korkun ve ona yaklaşımağa vesile arayın ve onun yolunda mücâhede edin ki felâha erebilesiniz.⁵⁰ Taberî (ö.310h) bu âyeti “O’na (c.c) itâat ederek ve râzı olacağı amelleri işleyerek vesîle arayın” şeklinde tefsir etmiştir.⁵¹

Ayrıca Allah (c.c) bir başka âyette O’na (c.c) yaklaşıma vesileleri aramamız gerektiğini zikretmiştir. *“أُولَئِكَ الَّذِينَ يَدْعُونَ يَبْتَغُونَ إِلَى رَبِّهِمُ الْوَسِيلَةَ أَيُّهُمْ أَقْرَبُ”* Onların yalvarıp durdukları,

⁴⁷ er-Rağıb el-İsfahânî, a.g.e.,s.55.

⁴⁸ el-Bahrî Hüseyin Âişe Ali, *eş-Şefâatü fil-Kur’ân*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), en-Necâhu’l-Vataniyye Üniversitesi Yüksek Lisans Fakültesi, Nablus, Filistin, 2016, s.32.

⁴⁹ el-Bahrî, Hüseyin Âişe Ali, a.g.e. s.32.

⁵⁰ Mâide, 5/35.

⁵¹ et-Taberî, a.g.e.,c.10, s.291.

Rab'lerine hangisi daha yakın diye vesîle ararlar ve rahmetini umarlar azâbından korkarlar, çünkü Rabbin'in azâbı korkunç bulunuyor."⁵²

Bu konuda Hz. Peygamber'in (s.a.s) şu hadisi vesîlenin şefaata manasına gelebileceği hakkında önemli bir delil teşkil etmektedir. *وَفِي صَحِيحِ مُسْلِمٍ مِنْ حَدِيثِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو أَنَّهُ سَمِعَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: «إِذَا سَمِعْتُمْ الْمُؤَذِّنَ فَقُولُوا مِثْلَ مَا يَقُولُ، ثُمَّ صَلُّوا عَلَيَّ، فَإِنَّهُ مَنْ صَلَّى عَلَيَّ صَلَاةً صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ عَشْرًا، ثُمَّ سَلُّوا لِي الْوَسِيلَةَ فَإِنَّهَا مَنْزِلَةٌ فِي الْجَنَّةِ لَا تَنْبَغِي إِلَّا لِعَبْدٍ مِنْ عِبَادِ اللَّهِ، وَأَرْجُو أَنْ أَكُونَ أَنَا هُوَ، فَمَنْ سَأَلَ لِي الْوَسِيلَةَ حَلَّتْ عَلَيْهِ الشَّقَاعَةُ»* Abdullah b. Amr'dan Sahîh-i Müslim'de⁵³ geçtiği üzere, Rasûlullah (s.a.s) şöyle derken işittim: “Müezzini işittiğinizde aynen dediğini tekrarlayın. Sonra salât edin. Zira bana kim (bir defa) salât ederse Allah (c.c) ona on kere salât eder. Sonra “vesîleyi” isteyin. Çünkü o Cennet'te (pek güzide) bir yerdir ki ancak Allah'ın kullarından bir kula verilecektir. O kulun ben olmamı Allah'tan (c.c) dilerim. Kim vesîleyi isterse ona şefaata verilir.”⁵⁴

2. Makâm-ı Mahmûd (مقام محمود)

Allah Kur'an'da *وَمَنْ الْيَلِّ فَتَهَجَّدْ بِهِ نَافِلَةً لَكَ عَسَى أَنْ يَبْعَثَكَ رَبُّكَ مَقَامًا* *Geceden de sana mahsus fazla bir namaz olarak uykudan kalk, Kur'an ile teheccüd kıl, yakındır ki Rabbin seni bir Makam-ı Mahmud'a ba'sede. (bahşetsin, kavuşturursun)*⁵⁵ Âyette geçtiği gibi Allah (c.c) hakkında “عسى” kelimesi muhakkak bir manayı ifade eder.⁵⁶ Bu durumda “Rabbin seni Makam-ı Mahmûd'a ulaştıracak” manası hâsıl olup şefaatin Hz. Peygamber'e (s.a.s) verileceği anlamına gelmektedir.

Râzî bu âyeti tefsir ederken şöyle demiştir: “Bir kişi ancak başkasının onu övmesiyle övülmüş olur. Hz. Peygamber'in (s.a.s) mü'minlere onları hidâyete ulaştırması vesîlesiyle övülmüş olması evveli emirde bu dünyada olabilir. Bu

⁵² İsrâ,17/57.

⁵³ Müslim, *a.g.e.*, “Babü'l Kavli Misle Kavli'l-Müezzin”384.

⁵⁴ eş-Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed b. Abdillâh el-Yemenî (ö.1250h), *Fethu'l- Kadîr*, Dâru İbni Kesîr, Dımaşk, 1984, c.2, s.45.

⁵⁵ İsrâ,17/79.

⁵⁶ Kattân, Mennâ' Halîl (ö.1420h), *Mebâhis fi Ulûmi'l-Kur'an*, Mektebetü'l-Maârif li'n-Neşri ve't-Tevzî, Riyad, 2000, c.1,s.218.

âyette tamâh ve teşvîk üslûbu vardır. Bu tamâh ise şu anda dünyada gerçekleşmesi mümkün değildir. O halde bu durumun mü'minler nezdinde gerçekleşmesi ve "in'âmın" (nimet verme) tamam olması, ancak ahirette şefaathetme ile olur. Ayrıca "Makâm-ı Mahmûd" lafızlarının ikisinin de nekre gelmesi Nebi (s.a.s) için çok mübâlağalı bir övülmenin olacağını bildirir. Mademki lafızlar bu manayı güçlü bir şekilde andırıyor, o zaman "Makâm-ı Mahmud'u" şefaathet makâmı olarak anmamız gereklidir."⁵⁷ Hz. Peygamber (s.a.s) bu konuda هُوَ الْمَقَامُ الَّذِي أَسْفَعُ فِيهِ لِأُمَّتِي "Makâm-ı Mahmûd ümmetime şefaathet edeceğim bir makamdır."⁵⁸ buyurmuştur.

3. en-Nef'u (النفع)

Fayda vermek anlamında olan "en'nefu" lafzı Kur'an'da şefaathet manasına kullanılmıştır.⁵⁹ فَالْيَوْمَ لَا يَمْلِكُ بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ نَفْعًا وَلَا ضَرًّا وَتَقُولُ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا ذُوقُوا عَذَابَ النَّارِ النَّارِ⁶⁰ "İşte o gün bazınız bazınıza ne bir menfaathet, ne de bir zarara mâlik olamaz ve o zulmedenlere deriz: tadın bakalım o yalan deyip durduğumuz ateşin azâbını."⁶⁰ Bu hususta Kurtubî (ö.671h) yukarıda geçen فَالْيَوْمَ لَا يَمْلِكُ بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ نَفْعًا وَلَا ضَرًّا âyetindeki نفع kelimesini شفاعة ve نجاه şeklinde tefsir ederek şöyle demiştir: "Bu âyette النفع kelimesini الضر kelimesinin önüne getirilmek suretiyle, müşriklerin fayda vereceklerini umdukları bütün şefaathetçilerin şefaathetinin nefyi sağlanmıştır. Bu sayede âyette fayda ümidi menedilmişse, bir zararın defedilmesi daha zordur anlamı ortaya çıkmaktadır."⁶¹

4. en-Nusra (النصرة)

Yardıml etme manasına olan النصرة ifadesi yine şefaathet manasında kullanılmıştır. Çünkü Allah, (c.c) Kur'an'da kâfirlerin hiçbir şekilde yardıml olunmayacağını bildirirken; şefaathet olunmalarını da nefyette makâmında şöyle buyurmuştur: "إِنَّ أَوْلَئِكَ الَّذِينَ حَبِطَتِ أَعْمَالُهُمْ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَمَا لَهُمْ مِنْ نَاصِرِينَ" *İşte bunlar*

⁵⁷ er-Râzî, a.g.e., c.21, s.387.

⁵⁸ Sirâcüddîn, Ebû Hafs Ömer b. Ali b. Ahmed eş-Şefî el-Mısrî (ö.804h), *et-Tavzîh li Şerhi'l-Câmi 'i's-Sahîh*, Dâru'n- Nevâdir, Dimaşk, 2008, c.22, s.553.

⁵⁹ el-Bahrî Hüseyin Âişe Ali, a.g.e., s.22.

⁶⁰ Sebe,34/42.

⁶¹ el-Kurtubî, a.g.e., c.14, s.309.

*Dünya ve Ahirette amelleri heder olmuş kimselerdir ve onları kurtaracak da yoktur.*⁶² Taberî (ö.310h) âyetin tefsirini yaparken; âyetin sonundaki menfî olunan “nusret” kelimesinin şefaath manasında olduğunu belirtmiştir.⁶³ Allah (c.c) bir başka âyette ise yine yardımın nefyedilmesi bağlamında şöyle buyurmuştur: *الَّذِينَ كَفَرُوا وَمَاتُوا وَهُمْ كُفَّارًا فَلَنْ يُقْبَلَ مِنْ أَحَدِهِمْ مِلءُ الْأَرْضِ ذَهَبًا وَلَوْ افْتَدَىٰ بِهِ أُولَٰئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ وَمَا نَاصِرِينَ* *Küfretmiş ve kâfir oldukları halde ölüp gitmiş kimseler, her halde bunların her biri kendini kurtarmak için dünya dolusu altın verecek dahi olsa hiç birinden kabul edilmek ihtimali yoktur, bunların hakkı elîm bir azabdır ve kendilerini kurtaracak da yoktur.*⁶⁴

Yukarıdaki âyette Allah (c.c) tövbe etmeden kâfir olarak ölenlerin hiçbir zaman affedilmeyeceğini bildirirken, onlara asla “nusret” (yardım) ve şefaath olunmayacağını da belirtmiştir. Ahirette ne akraba ne de bir dost onların ellerinden tutmayacak azapları nice olacaktır. Âyette “**nâsîr**” kelimesi şefaath anlamında kullanılmıştır.⁶⁵

5. et-Takrîb (التقريب)

Bilindiği gibi müşrikler Allah’ın (c.c) Âlemlerin Rabbi olduğuna inanıyorlardı. Ancak bununla beraber Allah’tan (c.c) başkalarına da ibadet edip bunları “onlar bizi Allah’a (c.c) yaklaştıracak ve O’nun (c.c) katında şefaath edecekler” diye niteliyorlardı. Allah (c.c) bu hususta onların sınır tanımayan cürümlerini ortaya koyarak şöyle buyurmuştur:

أَلَا لِلَّهِ الدِّينُ الْخَالِصُ وَالَّذِينَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِهِ أَوْلِيَاءَ مَا نَعْبُدُهُمْ إِلَّا لِيُقَرِّبُونَا إِلَى اللَّهِ زُلْفَىٰ إِنَّ اللَّهَ يَحْكُمُ بَيْنَهُمْ فِي مَا هُمْ فِيهِ يَخْتَلِفُونَ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي مَنْ هُوَ كَاذِبٌ كَفَّارٌ *“İyi bil ki Allah’ındır ancak halîs din, onun berisinden bir takım velilere tutunanlar da şöyle demektedirler: biz onlara ibadet etmiyoruz, ancak bizi Allah’a yakın yaklaştırsınlar diye, şüphe yok ki Allah*

⁶² Âl-i İmrân,3/22.

⁶³ et-Taberî, a.g.e.,c.6 s.287.

⁶⁴ Âl-i İmrân,3/91.

⁶⁵ et-Taberî, a.g.e., c.6, s.585.

onların aralarında ihtilâf edip durdukları şeyde hükmünü verecek, her halde yalancı, nankör olan kimseyi Allah doğru yola çıkarmaz.”⁶⁶

Şevkânî (ö.1250h) bu âyetin tefsirini yaparken şöyle demiştir: “Onların ibadetleri bazı eşyaya kutsiyet atfetmek suretiyle, Allah (c.c) katında bir nebze yakınlaştırarak ve şefaet ederek, fayda vereceklerini ummaları neticesinde olmuştur. Melekleri, putları ve İsa’yı (a.s) böylece mukarrab saymışlardır. Allah’tan (c.c) başkalarını takdîs edip bir nebze onları O’na (c.c) yaklaştırma için tâat içinde olduklarının gerekçeleri ise “şefaet”dir. Burada “hüm” zamiri ibadet edilen şeylere râcîdir.”⁶⁷

6. el-İstiğfar (الاستغفار)

İstiğfar kelimesi “bir kimsenin azâbı gerektiren fiiller sonunda onun bağışlanması ve azaptan vazgeçilerek kurtulmasının dilenmesi”⁶⁸ olarak tanımlanmıştır. Meleklerin mü’min kullara istiğfar etmesi Allah’ın (c.c) kurtuluşu istenen kulların günahlarını bağışlaması ve azaplarından vaz geçmesi duası olarak bilinir. Nitekim Allah (c.c) Kur’ân’da bu manada şöyle buyurmuştur: الَّذِينَ يَحْمِلُونَ الْعَرْشَ وَمَنْ حَوْلَهُ يُسَبِّحُونَ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَيُؤْمِنُونَ بِهِ وَيَسْتَغْفِرُونَ لِلَّذِينَ آمَنُوا رَبَّنَا وَسِعْتَ كُلَّ شَيْءٍ رَحْمَةً الْعَظِيمِ "Arşî hâmil olanlar ve onun etrafındakiler Rabi'lerinin hamdiyle tesbih ve ona iman ederler ve iman etmişler için de şöyle bir mağfiret dilerler: Ya Rabbenâ rahmet ve ilim her şeye geniş, hemen mağrifet buyur onlara o tevbe edip yoluna uyanlara ve koru onları o cahim azâbından.”⁶⁹ Beyzâvî (ö.685h) bu âyetin tefsirini yaparken meleklerin istiğfarının “şefaet” etmeleri olduğunu söyleyerek, “mü’minlerin mağfiretini gerektirecek fiillere yöneltmesi için de onlara istiğfar ederler.”⁷⁰ demiştir.

⁶⁶ Zümer, 39/3.

⁶⁷ eş-Şevkânî, a.g.e., c.4, s.449.

⁶⁸ el-Cürçânî, Ali b. Muhammed b. Ali ez-Zeynî eş-Şerîf (ö.816h), *Kitâbü't-Ta'rîfât*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1983, c.1, s.5.

⁶⁹ Mü'min, 40/7.

⁷⁰ el-Beyzâvî, Nâsuriddîn Ebû Saîd Abdullâh b. Ömer b. Muhammed (ö.685h), *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabî, Beyrut, 1988, c.5, s.52.

İstiğfarın “şefaât” manasına anılıp, meleklerin mü’minlere istiğfar ederek şefaât istemeleri bir başka âyette şu şekilde verilmiştir:

تَكَادُ السَّمَوَاتُ يَتَّقَطَّرْنَ مِنْ فَوْقِهِنَّ وَالْمَلَائِكَةُ يُسَبِّحُونَ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَيَسْتَغْفِرُونَ لِمَنْ فِي الْأَرْضِ إِلَّا إِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُ دُونُ اللَّهِ فَاغْفِرْ إِنَّ اللَّهَ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ "Ki gökler hemen hemen üstlerinden çatlayacak gibi titreşiyorlar, melekler hamd ile Rab'lerine tesbih ediyorlar ve yerdeki kimse için mağrifet diliyorlar, uyan! Allah'dır ancak öyle Gafur, öyle Rahim."⁷¹ Beyzâvî (ö.685h) aynı şekilde meleklerin müminlere istiğfar sığasındaki dualarını itâate teşvik, bu husustaki muvaffakiyetleri ise şefaât olunmaları olarak değerlendirmiştir.⁷²

7. el-İ'tâ (الإعطاء)

Kur'an'da “el-i'tâ” (bahşetmek, vermek) manasında bir yerde gelmiştir. O âyette şudur: "وَلَسَوْفَ يُعْطِيكَ رَبُّكَ فَتَرْضَىٰ" *Ve ileride Rabbin sana atâ edecek öyle atâ edecek ki rızaya ereceksin.*⁷³ Âyette Allah, (c.c) Peygamber'ine (s.a.s) vaatte bulunarak “el-i'tâ”yı (bahşetmek) zikretmiştir. Âlimlerin bu bahşetmenin dünyada mı yoksa ahirette mi olacağı hakkındaki ihtilafları olsa da, burada sadece bu vaâdin Hz. Peygamberin (s.a.s) razı olacağı her şeyin Kendisi'ne (s.a.s) verileceği, bununda ahirette O'nun (s.a.s) teşrifi babından bir şey olacağı ile ilgili hadis ve âyetlerle kısaca ele alınacaktır:

Hiz. Peygamber (s.a.s) ümmetinin kurtulması için dünyada iken onların hidâyete tâbî olmaları noktasında en son gayretiyle çalışmıştır. فَالْعَلَّكَ بَاجِعٌ نَفْسَكَ عَلَيَّ "Şimdi bu söze inanmazlarsa belki arkalarından esef ile kendini üzeceksin."⁷⁴ Zira Allah (c.c) Hz. Peygamber'i (s.a.s) âyetinde “**raûf** ve **rahîm**” olarak vasfetmiştir. لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِنْ أَنْفُسِكُمْ عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ حَرِيصٌ عَلَيْكُمْ "Şânım hakkı için size bir Resûl geldi ki: kendinizden, gâyet izzetli, zorlanmanız ona ağır geliyor, üstünüze hırs ile titriyor, mü'minlere raûf,

⁷¹ Şûrâ, 42/5.

⁷² el-Beyzâvî, a.g.e., c.5, s.52.

⁷³ Duhâ, 93/5.

⁷⁴ Kehf, 18/6.

*rahîmdir.*⁷⁵ Bu iki âyette Hz. Peygamber'in (s.a.s) ümmetine ne kadar düşkün olduğunu dile getirmektedir. Dünyada bu düşkünlük bu derecede ise ahirette onların Cehennem'e girmeleri O'nun (s.a.s) için nice olacaktır. Ümmetinin kurtuluşu bir bakıma Hz. Peygamber'in (s.a.s) şefaatiyle olacağından Allah'ın(c.c) O'na (s.a.s) vaâdi bu makâmın kendisine verilmesiyle mümkün olacaktır. Aşağıdaki hadis bunu işaret etmektedir. “ Hz. Peygamber (s.a.s), bir gün İbrahim sûresinde İbrahim Peygamber'in (a.s) “*Onlar (putlar) insanlardan birçoğunu saptırdı. Artık kim bana uyarırsa o bendendir. Ey Rabbim Kim de bana karşı gelirse şüphesiz sen çok bağışlayan, çok merhamet edensin*”⁷⁶ “Eğer onlara azap edersen şüphesiz ki onlar senin kullarıdır. Eğer onları bağışlarsan yegâne galip, hüküm ve hikmet sahibi olan hakikaten sensin sen!”⁷⁷ âyetlerini okuduktan sonra ellerini kaldırarak; “*Rabbim! Ümmetimi bağışla! Rabbim! Ümmetimi bağışla! Rabbim! Ümmetimi bağışla!*” diye duâ edip ağlar. Allah Teâlâ Cebrail'e (a.s) Efendimiz'e (s.a.s) gidip niçin ağladığını sormasını emreder. Allah (c.c) Rasûlü'nün; “*rabbim daha iyi bilir*” cevabını ileten Cebrail'e Rabbimiz: “*Git ve Muhammed'e ümmeti hakkında kendisini razı edip onu asla üzmeyeceğimizi söyle*” buyurur.”⁷⁸ İmam Nevevî, (ö.676h) üzerinde durduğumuz bu hadisin yukarıda âyette geçen “el-i'tâ” (bahşetmek) kelimesinin tefsiri olup, Hz. Peygamber'in (s.a.s) üzülmenden razı olunmasını; O'na (s.a.s) şefaatin verilmesi suretiyle ümmetinin bu sayede Cehennem'den kurtulması olarak değerlendirmektedir.⁷⁹

8. el- İstiğâse (الاستغاثة)

İstiğase kelimesi de “yardımın talebi ve şiddetin izâlesi” anlamında kullanıldığından şefaet kelimesiyle benzerlik göstermektedir. Kur'ân'da الغوث

⁷⁵ Tevbe, 9/128.

⁷⁶ İbrahim, 14/36.

⁷⁷ Mâide, 5/118.

⁷⁸ Abdü'l- Azîm b. Abdü'l- Kavî b. Abdillâh (ö.656h), *et-Terğîb ve't- Terhîb Mine'l-Hadisi Şerîf, Mektebetü'l-Halebî, Mısır, 1968.c.2, s.516.*

⁷⁹ el-Bahrî Hüseyin Âişe Ali, *a.g.e.*, s.31.

kelimesi “şefaatt etme” ve yardımına koşma anlamlarına gelmektedir. Eğer الغيث olarak geçerse, o zaman “yağmur” manasına kullanılır.⁸⁰

وقل الحق من ربكم فمن شاء فليؤمن ومن شاء فليكفر إنا اعتدنا للظالمين ناراً أحاط بهم سرادقها وإن يستغيثوا يغاثوا بماء كالمهل يشوي الوجوه بئس الشراب وساءت مرتفقاً

"Ve de ki: o hak Rabb'inizdir, artık dileyen iman etsin, dileyen küfr, çünkü biz, zalimler için öyle bir ateş müheyâ (hazır) kılmışızdır ki alevleri kendilerini kuşatmaktadır ve eğer istiğase (yardım) istediklerinde erimiş maden gibi bir su ile imdâd edilirler, yüzleri kavurur, o ne fena içecek ve o ne fenâ yerdir!"⁸¹ Allah (c.c) kâfirlerin hallerini belirtirken onların susuzluktan kıvranıp imdat isteyerek kendilerine su verilmesi taleplerini “şefaatt”manasında “istiğase” ile anlatmıştır.⁸²

D. ŞEFAATİN UNSURLARI

Şefaatt önceden de belirtildiği üzere bir kişinin aracılık etmek suretiyle yüce bir makam sahibinden aracılık ettiği kişinin faydasına olacağı bir şeyin istenmesi ya da zararına olan bir müeyyideyi de bertaraf etme hususunda araya girip yalvararak istemesidir.⁸³ Bu durumun olabilmesi için sırasıyla kendisinden şefaatt istenilen (*mesf'û' ileyh*) şefaatt edenin (*şâfi'i/şef'i*), kendisi için şefaatt edilen (*mesf'û' leh*) şefaatt istenilen konunun ise (*mesf'û' fih*) olması lazımdır. Aşağıda bu kavramların manaları kısaca verilecektir.

⁸⁰ er-Rağıb el-İsfahânî, *a.g.e.*,c.1, s.617; İbn Manzûr, *a.g.e.*, c.2, s.174; İbn Teymiyye, Ebü'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Abdilhalîm b. Mecdiddîn Abdisselâm el-Harrânî (ö.728h), *Mecmû'ul Fetêvâ*, Mecmeu Melik Fahd, Medînetü'l-Münevverâ, 1995,c.1, s.242.

⁸¹ Kehf,18/29.

⁸² İbn Âşûr, Muhammed et-Tâhir b. Muhammed b. Muhammed et-Tûnisî (1879h), *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, Dâru't- Tûnsiyye li'n-Neşri, Tunus,1984, c.15, s.308.

⁸³ Kâdî Abdülcebbâr, b. Ahmed b. Abdilcebbâr Hemedânî el-Esdî el-Âbâdî el-Mutezilî (ö.415h), *Şerhu Usûli'l- Hamse*, thk. Abdülkerîm Osman, Mektebetü'l- Vehbe, Kahire,2010, s.688.

1.Şefaât İstenen (Meşf’û’ ileyh)

“*Meşf’û’ ileyh*” (مشفوع إليه) “kendisinden bir aracı vasıtasıyla şefaât istenen; affi, merhameti, rahmeti, bağışlaması talep edilen yüce makam sahibine” denir. Şefaât söz konusu olduğunda sadece “meşfû ileyh” Allah’tır. (c.c)

2. Şefaât Eden (Şâfi’î/Şefi’î)

“*Şâfi’î/Şefi’î*” (شافع/شفيع) “Şefaât eden” demektir.⁸⁴ “Bu mevzudaki âyetlerde ve hadislerde geçtiğine göre şefaât eden Hz. Peygamber (s.a.s) başta olmak üzere diğer peygamberler, melekler, şehitler, âlimler, veliler... gibi Allah’ın (c.c) razı olduğu ve şefaâtlarına izin verdiği kimselerin O’nun (c.c) katında şefaât edecekleri bildirilmiştir.”⁸⁵

3. Şefaât Edilen (Meşf’û’ leh)

“*Meşf’û’ leh*” (مشفوع له) “kendisi için şefaât edilen kimse” anlamına gelir. Muteber görüşlere göre kendileri için şefaât istenilen kimseler mü’minlerin olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca haklarındaki hükümlerin bir an önce gerçekleşmesi için bütün müminlerin şefaâten istifade edecekleri belirtilmiştir.⁸⁶

4. Şefaâtin Konusu (Meşf’û’ fih)

“*Meşf’û’ fih*” (مشفوع فيه) “Şefaâtin konusunu belirtmektedir.”⁸⁷ “Genel anlamda şefaâtin konusu; şefaâti istenilen kişinin hangi hususta istenildiği içine

⁸⁴ İbn Manzûr, *a.g.e.*, c.8, s.183-185.

⁸⁵ bkz.Bakara, 2/255; Yûnus, 10/3; Meryem, 19/87; Tâhâ, 20/109; Enbiyâ,21/ 28; Sebe,34/ 34;Necm, 27/26; el-Buhârî, “Tevhid”,181-182; et-Tirmizî, “Kıyâmet”,625-628; Ebû Dâvûd, Süleymân b. Eş’as b. İshâk el- Ezdî es-Sicistânî (ö.275h),*es-Sünen*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992, “Cihad”, 34; Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî (ö.241h), *el-Müsned*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992, 3.94.325; İbn Mâce Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvîni (ö.273h), *es- Sünen*, Kahraman Yayınları, trc. Haydar Hatipoğlu, İstanbul, 2012,“Zühd”, 1440-1444; el-Bağdâdî, Ebû Mansûr Abdülkâhîr b. Tâhîr b. Muhammed (ö:429h), *Usûlü’ d-Din*, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut, 1981, s.244.

⁸⁶ Buhârî, “Rikâk”, 203-204; “Tevhîd” 200-202; “Tefsîr”, 147; Müslim, “İmân”, 322-327; İbn Mâce, “Zühd”, 1440-1444.

⁸⁷ İbn Manzûr, *a.g.e.*, c.8, s.183-185.

alır.”⁸⁸ Bu meyanda “mü’minlerin büyük günah sahibi olanların affedilmesini,”⁸⁹ “bazı mü’minlerin ise şefaate olunarak Allah’ın (c.c) razı olması sonunda hesapsız Cennet’e girmelerini,”⁹⁰ “Cennet’i hak edenlerin derecelerinin şefaate edilmesi sayesinde yükseltilmesini, Cehennem’e gireceklerin affedilip ondan âzât edilmesini, bazı Cehennemliklerin azâbının hafifletilmesi” gibi meseleler şefaatin konusunu oluşturmaktadır.⁹¹

E.ŞEFAATE NÂİL OLMAYI GEREKTİREN BAZI FİİLLER

Hz. Peygamber’in (s.a.s) bazı hadislerinde şefaate ulaştıran bir takım ameller zikredilmiştir. Bu amellerin mütemâdiyen işlenmesi teşvik edilir ki bundan Hz. Peygamber’in (s.a.s) şefaatine nâil olunması umulur. Ancak buradan, tamamen şefaate sebebi olarak bu eylemlerin yapılması ve şefaatin kesin hak edilmesi anlamının çıkarılmaması gerekir. Bu davranışlar ve eylemler sadece teşvik edilmiştir. Yani bu fiiller sebebiyle diğer salih amellerin terkedilip, tamamen teşvik konusu eylemlere yönelerek “salih ameller yapılsa da olur” fikri doğru değildir. Bu ameller kısaca aşağıda verilmiştir:

1.Kelime-i Tevhîdi Zikretmek

Bilindiği gibi bir kişinin amellerinin makbul olabilmesi için kelime-i tevhîdin mahiyetine inanması ve bunu diliyle dâima söylemesi lazımdır. Şefaatten de istifade edebilmesi için bu mesele üzerinde önemle durulmuştur. Bundan dolayı hadisi şeriflerde bu sözü müslümanın dilinde daima terennüm etmesi gerektiği ehemmiyetle vurgulanmıştır. Nitekim Hz.Peygamber’e (s.a.s) kıyamet günü şefaatiyle en çok kim mutlu olacak sorulduğunda; “*Kıyamet gününde*

⁸⁸ Kâdî Abdülcabbâr, *a.g.e.*, s.689-690.

⁸⁹ et-Tirmizî, *a.g.e.*, “Kıyâme,” 2; İbn Mâce, “Zühd”,1440-1444.

⁹⁰ Müslim,*a.g.e.*, “İman”, 197.

⁹¹ el-Buhârî, *a.g.e.*, “Rikak”,203-204,“Tevhid”,172-174,200-202.

şefaatiyle en mutlu olacak kişi, samîmî, olarak ve gönülden gelerek “lâ ilâhe illallâh” (Allah’tan başka ilah yoktur) diyen kişidir.”⁹²cevabını vermiştir.

Ancak hadiste her ne kadar tevhidin bir bölümü olan “lâ ilâhe illallâh” geçmiş olsa da devamı olan “Muhammedü’r-Rasûlullâh” kısmı geçmemiştir. Ancak bir başka hadis varyantında tamamı zikredilmiş ve imanın tekâmülü, şefaatin de celbi için ikisinin birlikte söylenmesi gerektiği vurgulanmıştır. Nitekim Allah Resulü (s.a.s) yukarıdaki hadisi açıklar mahiyette; *“her kim Allah’tan(c.c) başka ilah olmadığına ve Muhammed’in Allah’ın Resûlü olduğuna şahadet ederse Allah (c.c) o kimseye Cehennem’i haram kılar.*”⁹³ buyurmuştur. Zira kelime-i tevhîd kişinin Allah’tan (c.c) başka bir mâbut olmadığını kabul etmesi ve ibadete lâayık olan yegâne Allah’ın (c.c) olduğunun ikrârıdır. Yine bu ifadeyi telaffuz eden bir kişi şirkten uzak Allah’a (c.c) hiçbir şeyi ortak koşmadan iman etmiş olur ki bu durum onun kıyamette şafaate nâil olması için bir sebeptir. Nitekim aşağıda verilecek olan hadisi şerif bunu teyit etmektedir. Hz. Peygamber (s.a.s) şöyle buyurmuştur: *“Şefaati, Allah’a (c.c) ortak koşmadan ölenlere mutlaka ulaşacaktır.*”⁹⁴

Hz. Peygamber (s.a.s) amcası Ebû Talib’e de hasta yatağında yatarken; *“Ey amca! “lâ ilâhe illallah” kelimesini telaffuz et bununla sana Allah(c.c) katında şefaati için hüccet getireyim*”⁹⁵ demek suretiyle ona kelime-i tevhîdi kalpten gelerek söyletmeye çalışması da O’nun (s.a.s) şefaati için bu sözün şart olduğunu göstermektedir.

2. Kur’ân Okumak

Mü’minin şafaate ulaşabilmesi için gerekli olan şartlardan bir tanesi de Kur’ân okumaktır. Zira çeşitli hadislerde Kur’ân okumanın önemi vurgulanmıştır. Bilindiği gibi İslâm’ın ilk emri “oku” dur.⁹⁶ Hadislerde mütemâdiyem Kur’ân

⁹² el-Buhârî, *a.g.e.*, “İlim”, 33, “Rikâk”,204; Ahmed b.Hanbel, *a.g.e.*, 2,307.

⁹³ Müslim, “İman”, 57-58.

⁹⁴ et-Tirmizî, “Da’vet”, 580.

⁹⁵ el-Buhârî, “Tefsir”, (Kasas)18.

⁹⁶ bkz.Alak, 96/1.

okumaya teşvik edilmiştir. Mü'minler hem Kur'ân okuyarak sevap alacak hem de şefaate nâil olacaklardır. Bu mevzuyla ilgili Hz. Peygamber (s.a.s) ”Kur'ân'ı okuyun çünkü Kur'ân kıyamet günü okuyanlara şefaathçi olarak gelecektir.”⁹⁷ buyurmuştur. Bazı hadisler genel anlamda Kur'ân okumaya teşvik ederken, bazılarında ise sûre ismi vererek Kur'ân okunmasını tavsiye etmiştir. Bu hususta Hz. Peygamber (s.a.s) şöyle buyurmuştur: “Bakara sûresini okuyun zira onu okumak bereket; terki ise pişmanlıktır. Sihirbazlar onu öğrenmeye güç yetiremezler.”⁹⁸ “Kur'ân'ı Kerimde (şanı yüce) bir sûre vardır. Bu sûre onu okuyan kişinin başışlanıncaya kadar kıyamet günü şefaath eder. O sûre Mülk sûresidir.”⁹⁹

Buraya kadar zikrettiğimiz hadislerden anlaşılacağı üzere mü'minin dinini ana kaynak olan Kur'ân'dan alması gerektiği, şefaathin dahi evveli emirde O'ndan (c.c) sâdir olacağı vurgulanmıştır. Çünkü vahiy bu dinin omurgasıdır. Dinin bütün emir ve yasakları vahiy ve sünnetten öğrenilip yaşanabilir. Bu noktada hem Kur'ân okunması hem de hükümleriyle amel edilmesi ile alakalı çeşitli hadisler de mevcuttur.¹⁰⁰

3. Ezân Duasını Okumak

Mü'minleri şefaate ulaştıracak fiillerden bir tanesi de ezan okunduğunda Hz.Peygamber'den (s.a.s) vârit olan ezan duâsı olarak bilinen duâdır. Zira Hz. Peygamber (s.a.s) “ezânı işittiğiniz zaman müezzinin söylediğini aynen telaffuz edip tekrar edin. Sonra bana sâlat ve selâm okuyun. Kim bana salât ve selâm okursa Allah (c.c) on misliyle rahmet eder. Sonradan benim için “vesîleyi” talep edin. Çünkü o Cennet'te yüce bir makamdır ki mutlaka birisine verilecektir. O'na sahip olan kişinin ben olmamı ümit ederim. Kim benim için vesîleyi talep ederse

⁹⁷ Müslim, “Misâfirûn”, 553; et-Tirmizî, “Fezâilü'l- Kur'ân”, 178.

⁹⁸ Müslim, “Misâfirûn”, 553; Müslim, “Kırâatü'l-Kur'ân” c.1, s.553.(Müslim Muâviye'nin بَلَّغْنِي أَنَّ الْبَطْلَةَ السَّحْرُ، diyerek “batale”nin sihirbazlar olduğunu nakletmiştir.

⁹⁹ et-Tirmizî, Fezâilü'l- Kur'ân, 164; Ebû Dâvûd “Ramazan”, 119; İbni Mâce, “Edep”, 1244.

¹⁰⁰ İbn Mâce, Mukaddime, 78.

4.Cenâze Namazının Kılınması

Hadislerde geçtiği kadarıyla ölen kişinin mü'min olarak ölmesi, arkasından bir mü'min topluluğun cenâze namazını kılmasının, o kişinin şefaate nâil olacağı umulduğu bildirilmiştir. Çünkü cenâze namazından kasıt ölen kişi için mü'minlerin Allah'a (c.c) duâda bulunup yakarması sonucunda mağfiret olunacağı bu durumun ise şefaate olarak değerlendirileceği rivâyet olunmuştur.¹⁰⁸ Duâların kabulü için cenâzede cemaatin ne kadar çok olursa o kadar iyi olacağı vurgulanmıştır. Zira Hz. Âişe'den (r.a) rivâyet olunan bir hadiste Hz. Peygamber (s.a.s) şöyle buyurmuştur: *“Cenâze namazını kendisi için şefaate dileyen müslümanlardan (adedi) yüz kişiye ulaşan bir cemaatin kıldığı her müslüman ölüye mutlaka şefaate olunur.”*¹⁰⁹

Allah Resûlü'nün (s.a.s) bir başka hadisinde ise; *“bir müslüman ölür ve üzerine, üç saf mü'min namaz kılsa Allah (c.c) (mağfireti ve Cennet'i) ona vacip kılar.”*¹¹⁰ buyurarak cenâze namazındaki yeterli sayıyı üç saf olarak belirtmiştir.

Ayrıca Abdullah b. Abbas (ö.68h) (r.a) oğlu vefat edip cenâze namazı kılınacağı zaman âzatlısı Kureyb'e (r.a) toplanan kişi adedinin kırk kişiye ulaşmış olup ulaşmadığını sorar. Kureyb (r.a) toplanan kişi sayısının o sayıya ulaştığını bildirmesi üzerine cenâzenin evden çıkarılmasını emreder ve Hz. Peygamber'den (s.a.s) şöyle söylerken işittiğini bildirir: *“Hiçbir müslüman yoktur ki, öldüğü zaman Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmayan kırk kişi cenâzesinde bulunup namazını kılsın da Allah kendilerine o kimse hakkında şefaate izni vermesin.”*¹¹¹ Buradan sahabenin bu noktadaki hassas davranışları göstermektedir ki bir mü'min başka bir mü'mine duâ ve mağfirette bulunmak suretiyle şefaate bulunabilir. Aynı zamanda kendileri hakkında duâ ve mağfiret istenilen kişilerin, isteyen şahısların

¹⁰⁸ İzzeddîn, b. Abdisselâm Ebû Muhammed Abdülazîz b. Ebi'l-Kâsım es-Sülemî ed-Dımaşkî (ö.660h), *el-Fetâva'l-Mevsiliyye*, (nşr. İyâd Halid et-Tabba'), Dâru'l- Fikr, Dımaşk, 1999,s.116.

¹⁰⁹ bkz. Müslim, “Cenâiz”, 655; Ebû Dâvûd, “Cenâiz”, 517.

¹¹⁰ Ebû Dâvûd, “Cenâiz”,515; et-Tirmizî “, Cenâiz”, 347.

¹¹¹ Müslim, “Cenâiz”, 655; Ebû Dâvûd, “Cenâiz”, 517.

müslüman ve mü'min olması halinde şefaattlerinden istifade edecekleri de sabittir. Nitekim yukarıda zikredilen bu olay bu konuda güzel bir örnek teşkil etmektedir.

Ayrıca Avf b. Mâlik eş-Şecâî'den (ö.20h) (r.a) rivâyet olunan bir hadiste, Hz. Peygamber (s.a.s) Ashab'dan birisinin namazını kılarken şöyle duâ etmiştir. *“Allah'im bunu mağfiret eyle buna merhamet buyur ve afiyet ihsân eyle. Bunu affeyle vardığı yerde ona ikramda bulun, yerini genişlet. Bunu kar suyu ile yıka ve beyaz elbise nasıl kirden temiz ve pak edersen bunu da günahlardan öylece temiz ve pak eyle. Kendisine dünyadaki yurdunun yerine daha hayırlı bir yurt; ailesinin yerine daha hayırlı bir aile, zevcesinin yerine daha hayırlı bir zevce ihsan eyle. Bunu Cennet'e koy, kabir azabından ve (Cehennem azabından)koru.”* Bu hadisin sonunda Hz. Peygamber'in (s.a.s) *“keşke bu cenâze ben olsaydım.”*¹¹² dediği rivâyet olunur.

Bu hususta İmam Tahâvî (ö.321h) “Allah Teâlâ'nın önce cenâze namazı kılan cemaat sayısını yüz kişi olarak sayıp bağışlanma ve şefaet olunmayı Hz. Peygamber'in (s.a.s) dilinden söyleterek ikramda bulunulduğunu; daha sonra ise ilâhî ihsan ve ikram cenâze namazını kırk kişi tarafından kılınan mü'mini de içine alarak bir başka ihsânın sözkonusu olduğunu rivâyet etmiştir.”¹¹³ Bu itibarla hadislerde herhangi bir çelişki olasılığı ortadan kalkmış ve hadisler arasında bir telif mümkün hale gelmiştir.

Kâdî İyâz ise (ö.544h) yukarıda da geçtiği gibi rivâyetlerdeki farklılığın Allah Resûlü'ne (s.a.s) farklı kişilerin sorması sonucu kaynaklandığını, ayrı ayrı kişilere cevap vermesi sonucunda böylesi bir durumun olduğunu ifade etmektedir. Şâyet sayıları az olan topluluk bu soruyu sormuş olsaydı muhtemelen aynı cevabı verirdi anlamında beyanda bulunmuştur.¹¹⁴

İmam Nevevî de (ö.676h) Hz. Peygamber'in (s.a.s) bir defasında yüz kişi, bir defasında kırk kişi başka bir defasında da üç saf mü'minin cenâze

¹¹² Müslim, “Cenâiz”, 662-663.

¹¹³ et-Tahâvî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme el- Ezdî (ö.321h), *Şerhu Maâni'l- Âsâr, Âlemü'l-Kütüb, Kahire, 1994, c.1, s.246-247.*

¹¹⁴ bkz. Kâdî İyâz, İyâz b. Mûsâ Ebu'l- Fazl el-Yahsûbî es- Sebtî el- Mâlikî (ö.544h), *İkmâlü'l-Mu'lim, Dâru'l-Vefâ, Kahire, 1998c.3, s.407.*

namazını kılması halinde de şefaatin hâsıl olabileceği, yüz kişi ya da kırk kişi arasında bir farkın olmayacağını bildirmiştir.¹¹⁵

5. Salavât Getirmek

Kur'ân'da Allah (c.c) “Allah ve melekleri Peygamber’e salat ediyorlar; ey iman edenler, siz de O’na salât ve selâm okuyun.”¹¹⁶ buyurarak mü’minlerin Hz. Peygamber’e (s.a.s) çokça salâtü selâm okumalarını emretmiştir. Aynı zamanda “salât” kelimesinin içerdiği anlamlarından birisi de Hz.Peygamber’e (s.a.s) destek olma manasını taşımaktadır. Salât yine Nebi’nin (s.a.s) Allah’ın (c.c) rahmetine ulaşması O’nun şânının yücelmesi anlamına gelirken, meleklerin salavâtı ise; mü’minlerin hata ve günahlarının bağışlanmasını dilemeleri anlamına gelmektedir.¹¹⁷ Âyette geçen “salât” ve “selâm” âlimler arasında tartışılmış ve bir mü’minin ömründe bir defa bu duâyı okuması farz, Hz. Peygamber’in (s.a.s) ismi geçtikten sonra ise vacip olduğu belirtilmiştir.¹¹⁸ Bununla birlikte ilk olarak bir meclisin açılışında ya da bir eserin başlangıcında salât ve selâm etmek ve Hz. Peygamber’i (s.a.s) bu vesîleyle anmak kâfi olacağı bildirilmiştir.¹¹⁹

Salât ve selâm meselesi hadislerde sık olarak üzerinde durulmuştur. Zira Hz. Peygamber (s.a.s) hadislerinde ismi anıldığında salât ve selâm getirilmemesini “cimrilik” olarak isimlendirmiştir.¹²⁰ Salât ve selâm okumanın ise hadislerde bir adedine on kat sevap verileceği bildirilmiştir.¹²¹ Zikri geçen hadis ve benzerlerinde de geçtiği gibi yanında Hz. Peygamber (s.a.s) anılıp da salât ve selâm getirmeyenin şiddetli bir şekilde yerildiği de sabittir. Zira Hz. Peygamber (s.a.s) bir hadisinde isminin geçmesi akabinde kendisinin anılmamasını yererken

¹¹⁵ en-Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mûrî (ö. 676h), *Sahîh-i Müslim bi Şerhi’n - Nevevî*, Dâru’l- İhyâ et-Türâsi’l- Arabî, Beyrut, 1962, c.8, s.20.

¹¹⁶ Ahzab, 33/56; Ayrıca bkz. Bakara, 2/155-157; Ahzab, 33/43.

¹¹⁷ bkz. el-Buhârî, “Tefsir” ,27; et-Tirmizî, “Vitr”, 356; İbn Kesîr, Ebû’l-Fidâ’ İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbeddîn Ömer b. Kesîr b. Dav’ b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dımaşkî eş-Şâfiî (ö.774h), *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, Dâru’t- Tayyibe li’n-Neşri ve’t-Tevzi’, Riyad,1999, c.6, s.433-451-457.

¹¹⁸ Kâdî İyâz, İyâz b. Mûsâ Ebu’l- Fazl el- Yahsûbî es-Sebtî el- Mâlikî (ö.544h), *eş-Şifâ*, Dâru’l - Kütübi’l-İlmiyye,Beyrut,2001, c.2, s.64; İbn Kesîr, *a.g.e.*,c.6, s.451-463.

¹¹⁹ Mertoğlu, Mehmet Suat, Salâtü Selâm, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, 2009, c.36, s.23.

¹²⁰ bkz.et-Tirmizî, “De’vât”, 551.

¹²¹ et-Tirmizî, “Vitr”, 355; Ebû Dâvûd, “Vitr”,184,”Salat”, 359; ed-Dârimî, “Rikak”,622.

şöyle buyurmuştur: “Yanında ismim zikrolunup da bana salavât getirmeyen kimsenin burnu yerde sürtülsün!”¹²² Bir başka rivâyette ise yanında Hz. Peygamber (s.a.s) ismi anılması üzerine salavât getirmeyenin Cennet yolunu terk ettiği ve bunun büyük bir kayıp olduğunu belirterek şöyle buyurmuştur: “Bana salavât getirmeyi unutan (bilerek terkedene) kişi Cennet yolunu terk etmiştir”¹²³

Ayrıca Hz. Peygamber’e (s.a.s) salât ve selâm okumak meleklerin duasını celp ve şefaatlere sebep olacağı da Hz. Peygamber (s.a.s) şu hadisinde belirterek şöyle buyurmuştur: “Benim üzerime salâvat getiren hiçbir müslüman yoktur ki üzerime salavât getirdiği sürece, melekler onun üzerine salavât getirmesin.(ona duâ ve istiğfar etmesin) Artık kul şu salavâtı az getirsin yahut çok getirsin.”¹²⁴

O halde şefaate ulaşmak isteyen her mü’minin mümkün olduğu kadar salavât getirmesi lazımdır. Zira salavât getirmek müslümanın Hz. Peygamber’e (s.a.s) kavuşma arzusunu dile getirdiği gibi O’na (s.a.s) muhabbetin duâya dökülmüş halidir. Bu sevgi müslümanı dâima O’nun (s.a.s) Sünneti’ne ittiba etmeyi gerektirdiği gibi salih amellere sarılmasına vesile olur. İşte bu şekildeki bir hayat, sonuç itibariyle Allah’ın (c.c) rızasına ulaşmaya sebep teşkil edip günahların affedilmesine vesile olur.¹²⁵ Bu hususta Hz. Peygamber (s.a.s) bir hadisinde şöyle buyurmuştur: “ Kiyamet gününde insanların bana en evlâsı (bana en yakın olanı ve şefaate layık olanı) bana en çok salât edendir.”¹²⁶

Ancak Hz. Peygamber (s.a.s) üzerine nasıl “salât” ve “selâm” getirilmelidir? Bu sorunun cevabı mahiyetinde Hz. Peygamber’den (s.a.s) birkaç rivâyet gelmiştir. Bunlardan bazıları aşağıda verilmiştir. Zira Hz. Peygamber (s.a.s.) namazda iken sahabeye nasıl duâ etmesi gerektiğini öğretmiştir. Buna göre aşağıda, salât ve selâm okunmasının ibâreleri şu hadislerde belirtilmiştir:

اللهم صل على محمد وعلى أزواجه وذريته كما صليت على آل إبراهيم ، وبارك على محمد وعلى أزواجه
Allah’ım Muhammed’e (s.a.s) ve

¹²² et-Tirmizî, “De’vât”,550.

¹²³ İbn Mâce, “İkâmetü’s- Salât”, 294.

¹²⁴ Ahmed b. Hanbel, “Salat”,254.

¹²⁵ bkz. Âl-i İmran 3/31.

¹²⁶ et-Tirmizî,“Vitr”, 354, Hadisin İbn Hibbân’dan naklen sahih olduğu belirtilmiştir. bkz. et-Tirmizî, *Sünen*, 2,354.

Muhammed'in (s.a.s) zevcelerine İbrahim'e (a.s) O'nun yakınlarına rahmet eylediğin gibi rahmet eyle, şüphesiz Sen övülmeye layık, şâni, şerefi yüce olansın.

*اللهم بارك على محمد وآل محمد كما باركت على إبراهيم وآل إبراهيم إنك حميد مجيد
Muhammed'e (s.a.s)ve Muhammed (s.a.s) yakınlarına İbrahim (a.s)'in
yakınlarına bereket verdiğin gibi bereket ihsân eyle! Şüphesiz Sen övülmeye lâayık
şâni şerefi yüce olansın.*"¹²⁷

6. Hz.Peygamber'in Kabrini Ziyâret Etmek

Kabir ziyâretleri İslâmın ilk yıllarında, müslüman toplumun kalbine tevhid akidesinin yerleşmesi ve tam bir bağlılığın oluşması için ve Allah'tan (c.c.) başka hiçbir kimseden yardım umulmaması açısından yasaklanmıştı. Daha sonraları tevhîdî değerlerin kalplere yerleşmesi ve İslâmın diğer öğelerinin tam manasıyla pekişmesi, Allah'tan (c.c) başkasına hiçbir şekilde ibadet etmeme bilincinin de oluşması neticesinde, kabirlerden sadece ibret alma hususu öğrenilip anlaşıldığında, bu mahzurlu durum ortadan kaldırılmıştır. Hatta ölüye ve ziyâretçiye faydası olacağından bir bakıma teşvik edilmiştir.¹²⁸ Kabir ziyâretlerine izin vererek teşvik eden Hz. Peygamber (s.a.s) şöyle buyurmuştur. *"Ben size kabir ziyâretlerini yasaklamıştım, şimdi onları ziyâret edin. Çünkü bu, dünyaya meyli kırar ve ölümü hatırlatır."*¹²⁹

Hz. Peygamber (s.a.s) gerek annesinin gerekse ashâbın kabirlerini ziyâret etmiş"¹³⁰ ve *"sizler de kabirleri ziyâret edin. Çünkü kabir ziyâreti ölümü hatırlatır, hayrınızı arttırır!"*¹³¹ buyurarak ümmetine tavsiyede bulunmuştur. Hatta kabir ziyâreti esnasında yapılacakları ve yapılamayacakları gerek sözlü gerekse sahabenin önünde uygulayarak göstermiştir. Nitekim Ebû Hureyre (ö.58h) (r.a) Hz. Peygamber'in (s.a.s) annesinin kabrini ziyâret ederken şu şekilde davrandığını anlatır: *"Nebi (s.a.s) Annesi'nin kabrini ziyâret edip ağladı ve*

¹²⁷ el-Buhârî, "Ehâdîsü'l-Enbiyâ", 118; el-Buhârî, "Tefsir"(Ahzap), 27, "De'vat", 156-157; et-Tirmizî, "Vitr", 353; İbn Mâce, "İkâmetü's- Salât", 293; Ebû Dâvûd, "Salât", 178, 179.

¹²⁸ Müslim, "Edâhî", 1563-1564; İbn Mâce, "Cenâiz", 1500.

¹²⁹ Müslim, "Cenâiz", 671; et-Tirmizî, "Cenâiz", 370; Ebû Dâvûd "Cenâiz", 557-558; İbn Mâce, "Cenâiz" 501.

¹³⁰ Müslim, "Cenâiz", 671; et-Tirmizî, "Cenâiz", 370.

¹³¹ Müslim, "Cenâiz", 671; et-Tirmizî, "Cenâiz", 370.

yanındakileri de ağlattı. Bunun üzerine şefkat ve merhamet Peygamberi (s.a.s) buyurdu ki: *“Rabbimden onun (annemin) affını dilemek için izin istedim, bana izin verilmedi. Kabrini ziyâret için izin istedim bana izin verildi. Kabirleri ziyâret ediniz çünkü bu ziyâret size ölümü hatırlatır.”*¹³²

Bu hadiste ve diğerlerinde anlaşıldığı gibi Hz. Peygamber (s.a.s) kabir ziyâretini tavsiye ederken hem ölüye hem de ziyâret edene faydası olacağını vurgulaması; ziyâret edenin de bir bakıma şefaatten faydalanması olanağını vermektedir. Zira kabir ziyâreti yapan kişi aynı zamanda ahireti hatırlayacak dünyaya meyli azalacaktır.

7. Medine’de Yaşam Sıkıntılarına Sabrederek Orada Vefat Etmek

Bilindiği gibi Medine müslümanlar nezdinde çok mübarek şehirlerden biridir. Müslümanlar Mekke’de yaşayamaz hale geldiklerinde, Medine’ye hicret etmişlerdir. Orada ensar ve muhacirler kelimenin tam anlamıyla kardeşlik yapmışlar; ellerindeki bütün imkânları paylaşmışlar, böylece İslam kardeşliğinin örnekliğini göstermişlerdir. Hz. Peygamber (s.a.s) yirmi üç yıllık davet hayatını on üç yılını orada geçirmiştir. Refik-i Âlâya irtihali Medine’de olmuş, mübârek bedeni yine oraya defnedilmiştir.

Hz. İbrahim’in (a.s) Mekke’yi harem kıldığı gibi Hz. Peygamber’de (s.a.s) Medine’de iki dağ arasını harem kıldığı rivâyet edilmiştir. Aynen Mekke’de olduğu gibi Medine’de de kan dökmenin yasak olduğu bildirmiş, avlanılmaması ve silah taşınmaması, hatta gereksiz yere bir ağaçtan yaprak dahi dökülmemesi gerektiğini emretmiştir.¹³³ Medine’ye Hz. Peygamber (s.a.s) orada yaşama meşakkatine rağmen nasip olması halinde vefat etmeye teşvik etmiş; bunları yapanlara şefaatinin vâdetmiştir. Bu konuda şöyle buyurur: *“Medine’nin sıkıntı ve meşakkatlerine, ümmetinden her kim sabır gösterip (orada) ölürse kıyâmet günü*

¹³² Müslim, “Cenâiz”,671;İbn Mâce, “Cenâiz”,501; Ebû Dâvûd, “Cenâiz”, 296; Nesâî, “Cenâiz”, 190.

¹³³ Müslim, “Hacc”,475, 992.

şâhit ve şefaati olacağım.”¹³⁴ Bir başka hadisi şeriflerinde Hz. Peygamber (s.a.s) şöyle buyuruyor: *“Her kim Medine’de yerleşip orada ölmeye gücü yeterse orada ölsün; çünkü ben Medine’de ölenlere şefaate edeceğim.”*¹³⁵ Hadis-i şerifin de anlattığı gibi Hz. Peygamber’in (s.a.s) Medine’de zorluklara katlanarak yaşayanlara ayrı bir değer verdiği ortadadır. Hadisleri şerh eden âlimlere göre Medine’de ölenlerin şefaatinin, başka mü’minlerin nâil olacağı şefaate nazaran bir başka hususiyet arz ettiği aşikârdır. Yani Medine ehli mahşerde hesabının daha kolay, şefaate ulaşmaları daha öncelikli ve derecelerinin yükseltilmeleri ise daha tercihlidir.¹³⁶

¹³⁴ Müslim, “Hacc”,992; et-Tirmizî, “Menâkîb”, 720.

¹³⁵ Müslim, “Hacc”,1002-1003; et- Tirmizî, “Menâkîb”, 719.

¹³⁶ Kâdî İyâz, *a.g.e.*,c.4, s.483; en-Nevevî, *a.g.e.*, c.9, s.145.

İKİNCİ BÖLÜM

RÂZÎ TEFSİRİNDE ŞEFAAT

I.KONU YA GENEL BAKIŞ

Râzî, tefsirinde şefaata kavramının geçtiği âyetleri incelerken EK.1 de verdiğimiz âyetlerin tamamını (tekrar olmasın diye) tefsir etmek yerine, eğer şefaata kelimesi aynı eksende geçiyorsa bu âyetteki şefaata maddesine ya hiç değinmemiş ya da “bu konuya falan âyeti değerdendirdeğimizde yer verdik” şeklinde bir kayıt koymakla yetinmiştir. Râzî, şâyet âyetin siyakı o kelimeye başka bir anlam yüklüyorsa, o halde bir tahlil ve tefsir yapmıştır. Bazı sûrelerde şefaata kelimesi müterâdif manalara geldiğinden, hiçbir açıklama ve tefsire yer vermemiştir. En’âm 6/70, Yûnus10/3, Rûm 30/13, Secde 32/4, Mü’mîn 40/18. âyetlerinde bu nedenle bir açıklama yapmamıştır.

Bilindiği gibi Kur’ân âyetlerinde hem aslî hem de bâtınî (tebeî, içkin ve derûnî) manalar vardır. Bu manada Kur’ân’ın sadece aslî (zahirî) manalarını almak yetersiz bir durumu ortaya koyar. Tam tersine derûnî manalarının da bir şekilde açığa çıkarılması lazımdır. Bu sahada yetkin olanlar da şüphesiz nâfiz ve basiretli yaklaşımlarıyla ilimde rasih olan müfessirlere dir. Bu hususta el-Cürcânî (ö.489h) şöyle demiştir: “Ölüden diri çıkarır ve diriden ölü çıkaran, işte Allah o, şimdi söyleyin nereden çevriliyorsunuz?”¹³⁷ bu âyette “Allah (c.c) ölüden diri çıkarır” manasındaki lafzı, “yumurtadan civciv çıkarır” diye zahiriyle yetinip anlamak tefsirdir. Ama “kâfirden mümin çıkarır” ya da “cahilden âlim çıkarır” şeklinde derunî manayı gözeterek anlamanın ise te’vil olduğunu söyler.”¹³⁸ Bu anlamda âyetlerin tahlilinde sadece (منطوق) mantûkuna (zâhir) bakıp; hitâbın içsel (فحو الخطاب) manasını veya bâtınını dikkate almamak yerinde bir değerdendirme olmaz.¹³⁹ Bu âyetlerden bazıları da şefaata konusunu ele alan âyetlerdir. Yukarıda bahsettiğimiz gibi bu âyetlerin de aynı şekilde ele alınıp tefsir edildiğinde; şefaatte

¹³⁷ En’âm, 6/95.

¹³⁸ el-Cürcânî, a.g.e., c.1, s.51.

¹³⁹ Muhammed Amâra, Ma’reketü’l- Mustalahât Beyne’l- Ğarbi ve’l-İslâm, Mektebetü’n-Nahda li’t-Tibâati Ve’n-Neşr, Kahire, 2004, s.172.

alakalı doyurucu bir hükme varmak mümkün olacaktır. Râzî de aşağıda görüleceği gibi şefaât kavramını bu tarikle ele almış zahirle beraber içsel manaları da dikkate alarak şümüllü (kapsamlı) hükümlere ulaşmıştır.

II. RÂZÎ TEFSİRİNDE ŞEFAATİN LÜGAT VE TERİM ANLAMLARININ İNCELENMESİ

A. Şef' ve Vetr

وَالشَّفَعِ وَالْوَتْرِ

"Çifte ve tek olana yemin olsun ki!"¹⁴⁰

Şefaât kavramını kısmen de olsa lügavî açıdan ele alan Râzî, bu âyette "ş-f-a" ve karşıtı olan "v-t-r" köklerini ele alarak beraber bir tahlil yapmıştır.

Râzî'ye göre "eş-şef" çift , "el-vetr" ise tek manasında kullanılmaktadır. Bu hususta Hz. Peygamber'in (s.a.s) *إِنَّ اللَّهَ وَتُرُّ يُجِبُّ الْوَتْرَ* "şüphesiz Allah (c.c) tekdir ve teki saver."¹⁴¹ hadisini delil olarak "el-vetr" lafzının Allah (c.c), "eş-şef" in ise her birisinin birer çifti olan mahlûkat hakkında kullanıldığını söylemiştir.¹⁴²

Râzî âyettin başında geçen bu iki lafza *رَبِّ الشَّفَعِ وَالْوَتْرِ* "tekin de çiftin de Rabbi O'dur." manasında bir takdir yaparak Allah'ın (c.c) yegâne ilah ve rab olduğunu söylemiştir. Allah'ın (c.c) bu lafzlara yemin etmesinde ya bir ahiret ya da bir dünya menfaati olduğunu bahseden müfessir; şâyet dünya menfaati varsa şükürü, ahiret menfaati varsa o zaman da tevhidi işaret ettiğini söylemiştir.¹⁴³ Eskiden "eş-şef" ve "el-vetr" yerine *الْحَسَا وَالزَّكَا* "hase" ve "zeke" ifadeleriyle tek ve çift kavramlarının kastedildiğini belirtmiştir.¹⁴⁴

Ayrıca Râzî, "eş-şef" kavramının çift rekâtlı namazları; sabah, öğle, ikindi ve yatsının kastedildiğini değerlendirilirken, "el-vetr" kökünün ise tekli namaz olan akşam namazını içerdiğini söyleyerek, Hz. Peygamber'in (s.a.s) şu hadisini

¹⁴⁰ Fecr, 89/3.

¹⁴¹ en-Nevevî, Ebû Zekeriyâ Muhiddîn Yahyâ b.Şeref (ö.676h), *Riyâzü's-Sâlihîn*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1998, c.1, s.36.

¹⁴² er-Râzî, *a.g.e.*, c.31, s.150.

¹⁴³ er-Râzî, *a.g.e.*, c.31, s.148.

¹⁴⁴ er-Râzî, *a.g.e.*, c.31, s.149.

delil getirmiştir: ”هِيَ الصَّلَاةُ مِنْهَا شَفْعٌ وَمِنْهَا وَتْرٌ” Onlar bazıları çiftli bazıları tekli namazlardır.”¹⁴⁵ Allah’ın (c.c) bu namazlara kasem etmesini ise namazın imandan hemen sonra gelen bir unsur olarak, ehemmiyetine dikkat çekmek için zikredildiği değerlendirilmesini yapmıştır.¹⁴⁶

B.Şefaata Anlamında Gelen (Nusret)

Râzî, (yukarıda şefaata kavramıyla ilgili kelimelerin manalarının verildiği üzere) sonradan “nusret” kelimesinin kısaca bir tahlilini yaparak الاغاثة (yardımına yetişme, sulama) manasında da kullanıldığını anlatmıştır. Bu tanıma göre الاغاثة kelimesi şefaata kavramının çağrıştırdığı manaları içermektedir. Çünkü Râzî, Araplar’ın أرض منصورة أي ممطورة (sulanmış, nusret olunmuş yer) dediklerini, yağmurun yağmasıyla yeryüzünde kuraklığın son bulduğunu bunun da الاغاثة (sulama) ifadesiyle anlatılarak yerin münbit hale geldiğinin kastedildiğini söylemiştir.¹⁴⁷

C.Şefaatin Terim Anlamı

Râzî tefsirinde şefaata kavramının tarifi şu şekilde yer almıştır: أَنْ يَسْتَوْهَبَ أَحَدٌ لَأَحَدٍ شَيْئًا وَيَطْلُبَ لَهُ حَاجَةً وَأَصْلُهَا مِنَ الشَّفْعِ الَّذِي هُوَ ضِدُّ الْوَتْرِ “ş-f-a” mastarıyla gelen şefaata “el-ve-tr” (tek) kelimesinin zıddıdır; “bir kişinin başka bir kişiye karşılıksız olarak bir fayda sağlamak için öne çıkması ve o kişi adına bir şey istemesi anlamına gelir.”¹⁴⁸ Kanaatimizce bu tanım günümüzde ki şefaata tanımlarından daha zengin bir durum arz etmektedir.

Râzî’ye göre şefaatin ikinci bir tarifi ise bir dayanışmayı ortaya koyarak bir yarar sağlama halini anlatmaktadır. Buna göre: الشَّفَاعَةُ مَا حُوذَتْ مِنَ الشَّفْعِ، وَهُوَ أَنْ يُصَيِّرَ الْإِنْسَانُ نَفْسَهُ شَفْعًا لِصَاحِبِ الْحَاجَةِ حَتَّى يَجْتَمِعَ مَعَهُ عَلَى الْمَسْأَلَةِ فِيهَا

¹⁴⁵ Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, c.33, s.148.

¹⁴⁶ er- Râzî, *a.g.e.*, c.31, s.149.

¹⁴⁷ er- Râzî, *a.g.e.*, c.31, s.150.

¹⁴⁸ er-Râzî, *a.g.e.*, c.3, s.495.

“Şefaati kelimesi “eş-şef’i” mastarından alınmıştır. Kişinin ihtiyaç sahibi olan bir başkasına, bir mesele üzerinde beraber olup aracılık etmesidir.”¹⁴⁹

D.Şefaatin “Şefaati Hasene” ve “Şefaati Seyyie” Olarak Ayrılması

مَنْ يَشْفَعُ شَفَاعَةً حَسَنَةً يَكُنْ لَهُ نَصِيبٌ مِنْهَا وَمَنْ يَشْفَعُ شَفَاعَةً سَيِّئَةً يَكُنْ لَهُ كِفْلٌ مِنْهَا وَكَانَ اللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ مُقْتِبًا “Her kim güzel bir şefaatte bulunursa ona ondan bir nasip olur, her kim de kötü bir şefaatte bulunursa ona da ondan bir nazır olur, Allah her şeye nâzır bulunuyor.”¹⁵⁰

Râzî burada, şefaati kelimesinin iyiliğe ve kötülüğe yol açma manasında kullanıldığına dikkat çekerek âyetin sibâkında, Allah’ın (c.c) Hz. Peygamber’e (s.a.s) mü’minleri cihada teşvik etmeyi emrettiğini, kim bu uğurda iyi bir çığır açarsa onun ecir sahibi olacağını bahsetmiştir. Âyette şefaati kavramını “şefaati hasene ve şefaati seyiyie” olmak üzere iki zıt kavramın irdelendiğini söylemiştir. Râzî’ye göre Hz. Peygamber’in (s.a.s) mü’minleri “cihada şefaati (teşvik) etmesi” ve onların da bu davete icabet etmeleri Allah (c.c) katında sevap ve hayırlara şefaati (teşvik) olarak addedilmiş; bu sürecin sonunda şâyet mü’minlerden teslimiyet hâsıl olursa onlar sevaba nail olacaklardır. Ancak mü’minlerin icabet etmemeleri durumunda ise O’nun (s.a.s) her hangi bir sorumluluğu olmayacaktır.¹⁵¹

Allah Resûlü’nün (s.a.s) mü’minleri cihada teşvik ederken münafıklardan bazıları Hz. Peygamber’e (s.a.s) bu zorlu eylemden kaçınmak ve geri durmak için “şefaati” (araya girme, tavassut) etmişler, Allah (c.c) ise onları bu fiillerinden menetmiştir. Çünkü şefaatin sadece hayırlara vesile olduğu zaman makbul olduğunu tefsirinde ifade eden müfessir, ancak şefaatin isyana ve fücûra götürüyorsa münkir ve haram olduğunu söylemiş sevap ortamına çağırın şefaatin her zaman öne alınması gerektiğini zikretmiştir.¹⁵²

¹⁴⁹ er-Râzî, a.g.e.,c.10,s.159.

¹⁵⁰ Nisâ, 4/85.

¹⁵¹ er-Râzî, a.g.e.,c.10, s.158.

¹⁵² Burada Râzî’nin şefaati kelimesine “araya girme, yol açma” ve “tavassut” edip, o fiilin işlenmesine yardımcı olma manasını verdiği görülmektedir.

Buraya kadar açıklamalar sonunda Râzî, bu âyete şöyle bir mana vermiştir: “Mü’minler cihat emrinin ve teşvikinin muhatabı olduklarında, içlerinden bazıları maddi durumları el vermediğinden dolayı bir istîdât ortaya koyamamışlardır. Onların da bu kutlu davaya el vermeleri hususunda, imkânı olan diğer mü’minlerin onları teşhîz (donatma) etmeleri şefaati söz konusudur.”¹⁵³ Bir anlamda mücâhidin cihada teşvik edilmesi ve teşhîzi şefaati kavramıyla anılmıştır.

Râzî Hasan, Mücahid ve Kelbî’nin “şefaati hasene”nin dinde geçerli olacağı iyi bir hasleti başlatma anlamında kullanılması câiz olduğunu söylediklerini naklederek; “şefaati seyyie” ise din hakkında olamayan ve dini bir olgu için tevessül edilmeyen anlamında kullanıldığını savunmaktadır. Ayrıca Hasan dinde güzel bir haslete yol açanın her ne kadar bu amelle amel etmese dahi ecri vardır demiştir. Çünkü Allah (c.c) “kim ki iyi bir âdete yol açarsa” diyor “bu iyi adetle amel ederse” demiyor. Zira Hz. Peygamber (s.a.s) اَشْفَعُوا تُوجَرُوا “şefaatte bulunun ki sevap alasınız.” buyurmuştur. Burada Râzî şefaati kelimesine “İslâm’da iyi amellere ve âdetlere vesile olmak” anlamında olduğunu söylemiştir.¹⁵⁴

III. RÂZÎ’NİN ŞEFAATİ NEFYEDEN ÂYETLERE DAİR YORUMU

Aşağıda lafızları itibariyle şefaatin nefyedildiği âyetlerin Râzî’nin bakış açısıyla değerlendirmeleri yapılacaktır.

A.Birinci Âyet: Bakara 2/48

وَأَنْفُوا يَوْمًا لَا تَجْزِي نَفْسٌ عَنْ نَفْسٍ شَيْئًا وَلَا يُقْبَلُ مِنْهَا شَفَاعَةٌ وَلَا يُؤْخَذُ مِنْهَا عَدْلٌ وَلَا هُمْ يُنصَرُونَ "Ve öyle bir günden korunun ki kimse kimse adına bir şey ödeyemez,

¹⁵³ er-Râzî, a.g.e., c.10, s.159.

¹⁵⁴ er-Râzî, a.g.e., c.10, s. 159-160.

kimseden şefaata kabul edilmez, kimseden fidye alınmaz, hem onlar kurtarılacak da değillerdir."¹⁵⁵

Râzî' şefaati nefyeden *وَلَا يُقْبَلُ مِنْهَا شَفَاعَةٌ* "kimseden şefaata kabul edilmez." âyetin tefsirinde nefiy sığasından hareketle şöyle demiştir: "Her ne kadar âyette şefaatin nefyedildiği görünse de aslında şefaatin büyük günah sahipleri için sabit olduğunu söylemek mümkündür."¹⁵⁶

Bu hususta âyetin nerelere işaret ettiğine değinirken öncelikle konunun İsrailoğulları'nı kastettiğini belirtmiş, onlara şiddetli olacak o günden sakınmaları gerektiğini söylemiştir. Burada Râzî'nin de belirttiği gibi sakınılması gereken olay günün kendisi olmayıp bilakis içindeki çok çetin olaylardır. Böylece bu korkutucu olaylardan kişinin gücü yettiği kadar sakınması gerektiği vurgulanmıştır. Râzî'ye göre Araplar, birisi kötü bir olay yaşadığında, akrabalık ya da dostluk makamında elinden geleni esirgemez, bu olay karşısında mutlaka duyarlılık gösterir, dostunun ya da akrabasının bu kerih olaydan kurtulması için sorunun şiddeti oranında bir refleks gösterirdi. Bu bağlamda nasıl ki bir baba evladından hiçbir şeyi esirgmeden onu her hâlükârda müdafaa ediyorsa, işte burada da aynı şekilde bir müdahelenin söz konusu olduğunu söylemiştir. Zira Araplar adetleri gereği, başlarına gelen bir sorunu bütün yollar tükeninceye kadar halletmeye çalışırlar, şayet çözümlenemiyorsa o zaman sorun cinsinden bir mislini mal olarak feda etme ya da hatırlı kişilerin şefaati (araya girme) vasıtasıyla mesele halledilirdi. "İşte Allah'ın (c.c) ahirette hiçbir adalet ve şefaata kabul edilmeyecek demesi budur."¹⁵⁷ diyen Râzî Arap toplumunun akrabalık bağlarının ne denli güçlü olduğunu anlatarak şefaatin o toplumdaki fiili durumuna değinmiştir.

1.Âyet Çerçevesinde Râzî'nin Yönelttiği Bazı sorular

Bildiğimiz gibi Râzî, âdeti veçhiyle tefsirinde meseleleri işlerken bazı sorular sormuş ve bu soruların cevaplarını kendisi incelikleriyle beraber vermiştir.

¹⁵⁵ Bakara, 2/48.

¹⁵⁶ er -Râzî, a.g.e., c.3, s.494.

¹⁵⁷ er -Râzî, a.g.e., c.3, s.494.

Şefaât meselesini işlerken de aynı formda sorularla konuyu aydınlatmaya çalışmıştır.

Râzî âyette geçen العدل ve النصر kelimelerinin birbirine yakın manaları içermesine rağmen “hem adalet kabul edilmeyecek; hem de nusret (yardım) alınamayacak” şeklindeki tekrarın nasıl açıklanması gerektiğini sorgulamış, cevabında ise şöyle demiştir: “Adaletin kabul edilmemesi yani şâfinin ceza gören kişiden o durumu kaldıramaması ve yetersiz kalmasıdır. Nusret ise ceza görenin şâfi tarafından cezasının kaldırılması ve kurtarılması demektir.”¹⁵⁸ Bu anlamda sanki “nusret” “adl”den daha fazla ehemmiyet arz etmektedir. Çünkü Râzî’nin yukarıda bahsetmiş olduğu gibi şâfinin bu meyanda gücü yetmemesi sonucunda “nusret” sorunu çözer mahiyette zikredilmiştir. Yani bir bakıma âyet, kurtulma sürecini ele alırken kolay olandan zor olana doğru bir sıralamayı ortaya koymuştur.

Ayrıca Râzî, zamirin azaba düşmüş nefse (azaba düşer olan nefis) döndürülmesi durumunda ise, “şefaâtçi getirse bile ondan kabul edilmeyecektir” manasının ortaya çıkacağını söylemiştir. و لا يقبل منها عدل âyetindeki “*ondan adalette kabul edilmez*” hükmünü ise, kendisinden fidye de kabul edilmez anlamı taşıdığını ileri sürmüştür.¹⁵⁹

وَلَا هُمْ يُنصَرُونَ “Onlar yardım da olunmayacaktır.” manasındaki “nusret” kelimesinin şefaatin türevlerinden biri olduğunu ancak “munâsara” (yardımlaşma) anlamında kullanıldığını söyleyen Râzî المناصرة kavramının dünyada sadece dost olanlar ve birlikte yaşayan akrabalar arasında olabileceğini, ancak ahirette hiçbir nesebin ve akrabalığın da olmayacağını Kur’ân’da bildirildiğini söyleyerek, o gün kişi kardeşinden annesinden ve babasından kaçacağı bir gün olacağını anlatmıştır. Ayrıca Râzî, tefsirinde geçtiği üzere, Kaffâl’in¹⁶⁰ “nusret” kelimesine şefaât manası vermek yerine “fayda vermek” anlamını yüklediğini, buna delilinin

¹⁵⁸ er-Râzî, *a.g.e.* c.3 s.494-495.

¹⁵⁹ er -Râzî, *a.g.e.*, c.3 s.495.

¹⁶⁰ Kaffâl, Ebû Bekr Muhammed b. Ali b. İsmail eş-Şâsî Fahrü’l-İslam el-Muztazhirî es-Şâsî (ö.365h).

ise Hz. Peygamber' in (s.a.s) *أنصر أخاك ظالما أو مظلوما* “*kardeşine zalimde olsa mazlumda olsa yardım et.*”¹⁶¹ anlamındaki hadisini delil getirdiğini belirtmiştir.

Râzî bir başka açıdan şefaath kavramlarıyla ilgili olan “nusret” ve “intisar” (yardım etme, yardım olunma) kelimelerine “intikam” manası vererek, Allah (c.c) katında şefaatin (Yüce Allah'ın (c.c) izni olmadan) fayda veremeyeceğini ispatlama sadedinde âyete şu manayı vermiştir: *ولا هم ينصرون* “*Onlar yardım da olunmazlar.*”¹⁶² yani “Allah (c.c) onlara azap ederken, hiç kimse onların adına Allah'tan (c.c) ne intikam alabilir, ne de yardımına yetişebilir.” şeklinde tefsir etmiştir. Zira nusret kelimesinin bir kötülüğü def etme ya da iyiliği ziyade etme manasını taşıdığını bahsetmiş, “nusret” in nefyi ile şefaatin de önünün kesildiğini anlatmıştır.¹⁶³

2. Şefaatin Kimlerin Hakkında Olduğu ve Ehl-i Sünnet'in Görüşü

Râzî, Hz. Peygamber'in (s.a.s) kıyamet gününde şefaath etmesi hususunda ümmetin icma ettiğini, İsrâ suresinin (17/79) âyetinde *عسي أن يبعث ربك مقاما محمودا* “*Makâm-ı Mahmûd'un*” şefaath makâmı olduğunun belirtildiğini söylemiştir.¹⁶⁴ Ancak şefaatin kimler için geçerli olduğu hususunda mezheplerin ihtilafa düştüklerini belirterek şöyle demiştir: “Mu'tezile'ye göre mü'minler şefaath olunarak dereceleri artacak ve sonunda Cennet'e gireceklerdir. Ehl-i Sünnet ise şefaatin, “günâh-ı kebâir” (büyük günah) sahiplerinin günâhlarının affedilmesi ve cennete girmeleri için tesirli olacağını savunmuşlardır.”

Yukarıdaki açıklamalara göre Râzî, “yevmi arasâtın” (hesap günü) günahların şefaathle affolunacağını, Cehennem'de olanların ise yine şefaathle çıkarılacakları ya da Cennet'e giremiyorlarsa Cennet'e gireceklerini; ancak bütün mezheplerin kâfirlerin Cehennem'e girecekleri ve şefaath olunamayacakları hakkında ittifak ettiklerini belirtmiştir.¹⁶⁵

¹⁶¹ er-Râzî, *a.g.e.*, c.3, s.494.

¹⁶² Bakara, 1/48.

¹⁶³ er-Râzî, *a.g.e.*, c.3, s.494.

¹⁶⁴ er-Râzî, *a.g.e.*, c.21, s.387.

¹⁶⁵ er-Râzî, *a.g.e.*, c.3, s.495.

Râzî, Mu'tezile'nin şefaatin sevap ehli müslümanlara derecelerinin yükseltilmesi için geçerli olduğuna, büyük günah sahibi için geçerli olmadığı ile alakalı iddiaları karşısında; aslında büyük günah sahiplerine de şefaatin hak olduğunu savunan Ehl-i Sünnet'in teyit ederek aşağıdaki delilleri zikretmiştir:

1) *إِنْ تُعَذِّبُهُمْ فَإِنَّهُمْ عِبَادُكَ وَإِنْ تَعْفِرْ لَهُمْ فَإِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ*، “Eğer onlara azap edersen şüphe yok ki senin kullarıdır ve eğer kendilerine mağfiret kılarsan yine şüphe yok ki sen o Aziz, hakîmsin.”¹⁶⁶ Bu âyetin delil yönü şöyledir: Burada İsa'nın (a.s) Allah'a (c.c) duada bulunarak şefaati söz konusudur. Şefaata ya mü'min olan küçük günah sahibi, ya da tövbesinden önce büyük günah sahibi mü'min için geçerlidir. Küçük günah sahibinin şefaati olmadan da kurtulması umulur. Kâfirin ise şefaati olunmayacağı zaten naslarla açıktır. Râzî'ye göre yukarıda zikredilen sebepten dolayı büyük günah sahibinin de Hz. Peygamber'in (s.a.s) şefaatine mazhâr olması ortadadır.¹⁶⁷

2) *فَمَنْ تَبِعَنِي فَإِنَّهُ مِنِّي وَمَنْ عَصَانِي فَإِنَّكَ غَفُورٌ رَحِيمٌ* “Bundan böyle kim izimce gelirse işte o bendendir, kim de bana isyan ederse artık sen Gafursun, Rahimsin.”¹⁶⁸ Burada âyeti kâfirler zümresine hamletmek olanaksızdır. Tövbe ettikten sonra küçük günah ve büyük günah sahibinin Mu'tezile'ye göre mağfiret olunması aklen sabittir; o halde bu âyeti tövbe etmeden önce büyük günah sahiplerine hamletmek daha yerinde olacaktır. Râzî Ehl-i Sünnet'in savunduğu delilleri teyit eder mahiyette bir hadis zikretmiştir: Beyhaki'den (ö.458h) imanın şubeleri bölümünde zikredilen hadise göre; *Allah Resulü (s.a.s) bir gün; “Eğer onlara azap edersen şüphe yok ki senin kullarıdır ve eğer kendilerine mağfiret kılarsan yine şüphe yok ki sen o Aziz, hakîmsin.”*¹⁶⁹ *Âyetini ağlayarak okuyup; “ümmetim ümmetim” dedi. Bunun üzerine Allah (c.c) Cebrail'e (a.s) bilgisi olduğu halde “Ey Muhammed seni ağlatan nedir”? diye sordu. Peygamber (s.a.s) olanı anlattıktan sonra Allah (c.c) Cebrail'e (a.s) “Ey Muhammed seni ümmetin hususunda razı*

¹⁶⁶ Mâide, 5/118.

¹⁶⁷ er-Râzî, a.g.e.,c.3, s.498.

¹⁶⁸ İbrâhîm, 14/36.

¹⁶⁹ Mâide, 5/118.

edeceğiz; seni üzmez.” dedi.¹⁷⁰ Kanaatimizce Râzî bu hadisi umum bildirdiğinden dolayı Hz. Peygamber’in (s.a.s) her halükarda üzülmeyeceği, hatta büyük günah sahipleri hakkında dahi şefaate isteginin geri çevrilmeyeceği anlayışını pekiştirmek için vermiştir.

3) يَوْمَ نَحْشُرُ الْمُتَّقِينَ إِلَى الرَّحْمَنِ وَفْدًا وَنَسُوقُ الْمُجْرِمِينَ إِلَى جَهَنَّمَ وَرِدًا لَا يَمْلِكُونَ الشَّفَاعَةَ (3) *Müttekîleri Rahmân'ın huzurunda bir elçiler heyeti ve öne çıkarılmışlar olarak huzuru rahmana cemededeğimiz mücrimleri de susuz olarak cehenneme atacağız. O günde bir ahit almış olan kimseden başkaları, şefaate malik olamayacaklar.*¹⁷¹ Râzî'ye göre bu âyetin zahirinde mücrim olanların şefaati hak etmiyor hükmü yoktur. Aynı zamanda mastarın faile izafeti doğru olduğu gibi mef'ûle izafeti de mümkündür. O halde mastarın faile izafe edilmesi halinde açık olan bir şeyi tekrar açıklığa kavuşturmak gibi bir durum ortaya çıkmaktadır. Müfessir mastarı mef'ûle izafe ederek şu manayı elde etmenin mümkün olduğunu savunarak aşağıdaki açıklamayı yapmıştır: “Cehenneme sürüklenen mücrimlerin başkalarına şefaate edemeyecekleri açıktır.” O zaman mücrimlerin de büyük günah sahiplerinin de şefaate müstahak oldukları ortaya çıkar. Çünkü âyet “ancak Allah'tan (c.c) bir ahit alanlar” diye istisna etmektedir. Bu anlamda büyük günah sahipleri için bir ahit vardır; o da Allah'ı (c.c) birlemek olan kelime-i tevhidi telaffuz etmeleridir. O halde onların da şefaatin muhatabı olacakları ortadadır.¹⁷²

4) وَلَا يَشْفَعُونَ إِلَّا لِمَنْ ارْتَضَى (4) *Onlar onun rıza verdiği kimselerden başkasına şefaate etmezler.*¹⁷³ Büyük günah sahipleri yukarıda zikredildiği gibi Allah'ı (c.c) birlemeleri ve İslam dairesinde olmaları hasebiyle Allah (c.c) katında razı olunanlardır. Allah (c.c) katında razı olunan ise şefaate ehliendir. Buna göre büyük günah sahibi de olsalar şefaate mazhar olabilirler. Bu âyetle ilgili “olumsuz

¹⁷⁰ er-Râzî, *a.g.e.*,c.3, s.499; el-Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî (ö.458h), *Şuabü'l-İmân*, Mektebetü'r-Rüşd li'n-Neşri ve't-Tevzî, Riyad, 2003, c.1, s.79.

¹⁷¹ Meryem, 19/85-87.

¹⁷² er-Râzî, *a.g.e.*,c.3, s.499-500.; Âyette geçen وَرِدًا mastarı الْمُجْرِمِينَ mefulüne izafe edilmesi ile mananın daha şümulü olacağı için bu değerlendirme yapılmıştır.

¹⁷³ Enbiyâ, 20/28.

bir cümlenin istisnası olumlu bir hükmü içerir”¹⁷⁴ kuralını uygulamak gerekir. Yani “ما زيد الا عالم “Zeyd âlimden başkası değildir” olumsuz cümlesi; “Zeyd âlimdir” manasını taşıdığından olumlu bir formda kullanılabilir.

Mu'tezile ise yukarıdaki delillere mantık zâviyesinden birtakım itirazlarda bulunmuş ve şöyle demişlerdir: “Şâyet fasık, razı olunan değilse ve meleklerin şefaatine de layık olmayandır hükmü ortaya atılırsa; o halde biz de madem meleklerin şefaatine müstahak olamıyor o halde Hz. Peygamber'in (s.a.s) şefaatinde de mahrum olması lazımdır; mantığını öne çıkarınız.! Çünkü Allah (c.c) “ولا يَشْفَعُونَ إِلَّا لِمَنْ ارْتَضَى”¹⁷⁵ Onlar O'nun rıza verdiği kimselerden başkasına şefaet etmezler.”¹⁷⁵ buyurmuştur. “Burada büyük günah sahibi kimse mademki kendisinden razı olunmuş değildir, o halde nefyin hükmüne girmesi gerekir.” demişlerdir.¹⁷⁶

Râzî Ehl-i Sünnetten Şâfiler'in, Mu'tezile'ye cevaplarını serdederek şefaatin büyük günah sahipleri için sabit olduğunu mantık ilimleri çerçevesinde ortaya koymuştur. Aşağıda bu cevaplar özetle zikredilmeye çalışılacaktır:

a) *أَنَّ تَبَيَّنَ فِي الْعُلُومِ الْمُنْطَوِيَّةِ أَنَّ الْمُهِمَّاتَيْنِ لَا يَتَنَاقَضَانِ* Mantık ilimlerinde sabittir ki “İki mühmel önerme (doğruluğu ve yanlışlığının ihtimali olan önermeler)¹⁷⁷ birbiriyle çelişmezler.” kaidesi gereği mesela; *رَيْدٌ عَالِمٌ وَرَيْدٌ لَيْسَ بِعَالِمٍ لَا يَتَنَاقَضَانِ* “Zeyd alimdir” ve “Zeyd alim değildir” önermeleri birbirlerini nefy ediyor gibi görünse de buradan zeydin fıkıh alimi olduğu, kelam alimi olmadığı ihtimali olduğunu içerir. Buna bağlı olarak bizim “büyük günah sahibi razı olunmuştur” ve “büyük günah sahibi razı olunmamıştır” önermelerini aldığımızda ortaya şu mana çıkar: ”Büyük günah işleyen dini bakımdan razı olunmuştur; ancak fasık olması bakımından razı olunmamıştır. Bütün bunlar göz önüne alındığında, Ehl-i Sünnet'e göre; “büyük günah sahibi müstesnadan sayılıp “müstesna minhüden”

¹⁷⁴ İbn Mâlik, Ebû Muhammed Bahâüddîn Abdullah b. Abdirrahmân b. Abdillâh b. Akîl el-Hemedânî (ö.769h), *Şerhu İbni Akîl*, Beyrut,1995, c.1, s.279-280.

¹⁷⁵ Enbiyâ, 20/28.

¹⁷⁶ er-Râzî, *a.g.e.*,c.3, s.499-500.

¹⁷⁷ İbn Hazm, Ebû MuhammedAlî b. Ahmed b. Saîd el-Endelûsî el-Kurtubî (ö.456h), *et-Takrîb li Hadi'l-Mantik ve'l-Medhali ileyhi bi'l-Elfâz'l-İlmiye ve'l-Emsileti's-Sa'biyye*, Daru'l-Mektebetü'l-Hayat, Beyrut, 1900, c.1,s.85.

(istisna edilen) çıkarılarak bu doğrultuda bir mana vermek lazımdır. Mademki bu yargı hâsıl olmuştur; o zaman fasığın ve büyük günah sahibinin şefaata olunması hakkının da sabit olacağını savunmuşlardır.¹⁷⁸

b) Yukarıdaki âyeti “*Melekler ancak Allah’ın hoşnut olduğu kimselere şefaata eder*” şeklinde almak “*Melekler ancak Allah’ın şefaatine razı olduğu kimselere şefaata eder*” hükmünden daha şümullüdür. Bu takdirde Allah’ın (c.c) hoşnutluğunu kazanmak için günahlardan sakınmak sevaplara yönelmek manası vardır. Kaldı ki “Allah’ın (c.c) âyetlerini faydanın en çok olacak şekilde tefsir etmek esastır.”¹⁷⁹ Burada kanaatimizce Ehl-i Sünnet umum bildiren ifadeleri en geniş şekilde ele almakla; lafızların içine aldığı efradın da aynı oranda çok olmasını hedeflemiştir.

5) مَا تَنْفَعُهُمْ شَفَاعَةُ الشَّافِعِينَ “*Şefaataçilerin şefaati onlara fayda vermez.*”¹⁸⁰ Mücrimlerden bahseden bu âyette Râzî, şefaatin nefyinin kâfirleri kastettiğini ileri sürerek; kâfirlerin dışındakiler şefaata olunarak Cehennem’den kurtulup Cennet’e girebileceklerini savunmuştur.

6) وَاسْتَغْفِرْ لِدُنْيِكَ وَالْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ “*Kendi günahına ve mü’minlerle mü’minlerin günahına istiğfar et.*”¹⁸¹ Ehl-i Sünnet yukarıdaki âyeti delil olarak Hz. Peygamber’in (s.a.s); mü’min kadınlar ve erkekler için istiğfar etmesi ile emrolunduğunu söylemişlerdir. Râzî, “*Onlar ğayba iman ederler*”¹⁸² âyetini tefsir ederken büyük günah işleyen kişinin de mü’min kaldığını savunmuştur. Bu hususta aşağıdaki gerekçeleri öne sürer: “Mademki onlar mü’min kalırlar o halde istiğfara muhatap olurlar. Haklarında istiğfar sabit olanın ise Allah’ın (c.c) onu bağışlayacağı umulur. Aksi takdirde Allah (c.c) istiğfarı kabul etmeden Hz. Peygamber’e (s.a.s) istiğfar etmesini emretmiş olurdu ki bu durum Allah (c.c) için muhaldir. Allah’ın (c.c) Peygamberi’ne (s.a.s) “istiğfar et” demesi bağışlanmanın olacağına, duâsının kabul edileceğine delâlet eder. Bu durum, yani Hz.

¹⁷⁸ er-Râzî, *a.g.e.*,c.3, s.499-500.

¹⁷⁹ er-Râzî, *a.g.e.*,c.3, s.500.

¹⁸⁰ Müddessir, 74/48.

¹⁸¹ Muhammed, 47/19.

¹⁸² Bakara, 1/3.

Peygamber'in (s.a.s) onların hakkındaki istiğfarın kabulü şefaata olunmaları olarak anıldığından; ancak büyük günah sahiplerinin istiğfar etmeleri durumunda şefaate bağışlanmaları ile âyetin hedefi tamamlanmış olur.”¹⁸³

وَإِذَا حُيِّتُمْ بِتَحِيَّةٍ فَحَيُّوا بِأَحْسَنَ مِنْهَا أَوْ رُدُّوهَا (7) “Bir selamla selamlandığınız zaman siz ondan daha güzel (bir selam) ile veya aynısı ile karşılık verin.”¹⁸⁴ Bu âyette Müslümanlar bir selamla selamlandıkları zaman kendileri ya daha güzel bir selamla karşılık vermeleri; ya da aynı düzeyde bir selamla mukabele etmeleri emrolunmaktadır. Ayrıca biz mü'minlere Hz. Peygamber'e (s.a.s) şu hitapla selam vermemiz gerektiği aşağıdaki âyette beyan olunmuştur. “يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا صَلُّوا عَلَيْهِ وَسَلِّمُوا تَسْلِيمًا” “Ey iman edenler O Peygamber'e (s.a.s) sizde salat edin tam bir teslimiyetle de selam verin”¹⁸⁵ Burada “salât” kelimesi Allah'tan (c.c) olursa “rahmet” manasındadır. Biz Allah'tan (c.c) rahmeti talep ediyorsak, “aldığınız selamın ya aynısı ya da daha güzeli ile mukabele edin” âyeti gereğince Hz. Peygamber (s.a.s) daha güzel bir selamla yani “rahmetle” mukabele edeceğinden, bütün müslümanlar için Hz. Peygamber'in (s.a.s) rahmet dilemesi anlamına gelir. Kaldı ki Hz. Peygamber'in (s.a.s) duasının reddolunmayacağı aşikârdır. İşte bu durum tamamen şefaattir. Allah'ın (c.c) O'nun (s.a.s) herkes hakkındaki şefaatinin kabul etmesi gerekir, zaten umulan da odur. Bu durumun Hz Peygamber'in (s.a.s) mü'minlere ne denli düşkün olduğunu gösterdiğinden; günahkârların da bu rahmetle şefaate nâil olabileceklerini açtır. O halde hesaplarında dara düşmüş nice mü'minler için şefaatin geçerli olduğu anlamı tercihlidir.¹⁸⁶ Ancak Ehl-i Sünnet'in bu delili, şefaatin büyük günah sahipleri için sabit olacağına dair ikna edici bir hücceti ortaya koyma noktasında tartışmaya yol açabilir.

¹⁸³ er-Râzî, a.g.e., c.3, s.500 ; Bu âyete göre kanaatimizce şefaatin ilk önce Peygamber'e (s.a.s) tevdi edileceği anlamı vardır. Zira istiğfar emri sadece O'na (s.a.s) emir olarak inzâl edilmiştir. Şefaatte öncelik sırası bu anlamda Peygamber'e (s.a.s) aittir. Ancak bu durumu büyük günah sahiplerine hasretmek âyetin manasını daraltmak anlamına gelebilir. Çünkü âyet umumdur.

¹⁸⁴ Nisâ, 4/86.

¹⁸⁵ Ahzab, 33/56.

¹⁸⁶ er-Râzî, a.g.e., c.3, s.500.

8) وَلَوْ أَنَّهُمْ إِذْ ظَلَمُوا أَنفُسَهُمْ جَاؤُكَ فَاسْتَعْفَرُوا اللَّهَ وَاسْتَغْفَرَ لَهُمُ الرَّسُولُ لَوَجَدُوا اللَّهَ تَوَّابًا ۝
رَحِيمًا “Onlar kendilerine zulmettiklerinde sana gelip de Allah’tan mağfiret dileselerdi. (Sen) Peygamber onlara mağfiret dilemiş olsaydın, elbette Allah’ı (c.c) tövbeleri kabul eden bulacaklardı.”¹⁸⁷ Bu âyette tövbe kelimesi geçmektedir. Yine bu âyette kim kendisine büyük günah işlemekle zulmeder ve Hz. Peygamber’de (s.a.s) istiğfar ederse; o halde onların mutlaka bağışlanacağını göstermektedir. İşte bu durum bize şefaati vermektedir. “Yani büyük günah sahipleri de bu şefaate muhataptırlar ve Hz. Peygamber’in (s.a.s) şefaatinin hak edenlerdir” şeklinde söylenenebileceğini idda eden Râzî, şefaatin büyük günah sahipleri için istiğfar etmeleri sonucunda sabit olabileceğini savunmuştur. Şu kadarı var ki âyette büyük günah sahipleriyle alakalı her hangi bir kayıt ve lafız yoktur.¹⁸⁸

9) Ehl-i Sünnet Hz Peygamber’in (s.a.s) şefaatinin kabul edileceği hakkında icma etmiştir. O halde şefaatin tesiri; ya sevâbı arttırmak ya da günâhı azaltmak şeklinde olacaktır. Birincisi olan sevabın artırılması mümkün değildir. İkincisi olan günahın azaltılması ve düşürülmesi mümkündür. Bu kurala göre müslümanların اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ diyerek salavât getirmesiyle Hz. Peygamber’in (s.a.s) konumunun yükselmesini fazlının artmasını talep etmiş, neredeyse O’na (s.a.s) bir nevi şefaate etmiş gibi olurlardı ki bu durumun câiz olmadığını söyleyen Râzî, ikinci durum olan yani günahların düşürülmesinin geçerli olacağını savunmuştur. Şefaatten kastın da bu anlamda olduğunu vurgulamıştır.¹⁸⁹

Buna karşın Râzî, Mutezili âlimlerin mantık incelikleriyle meseleyi kendi savundukları doğrultuda delillendirme çabalarına kısaca şu şekilde yer vermiştir: “Şefaate edenin, kendisine şefaate edilenden daha yüksek bir mertebede olması gerekir. Biz Müslümanlar olarak Hz. Peygamber’e (s.a.s) hayır dua etmiş olmakla

¹⁸⁷ Nisâ, 4/64.

¹⁸⁸ Her ne kadar “istiğfar” kelimesi “şefaate” kavramıyla anılsa da burada nefsin zulmedenlerin bağışlanması söz konusudur. Kebâir sahibi zikredilmemiştir.

¹⁸⁹ er-Râzî, a.g.e., c.3, s.500.

O’ndan (s.a.s) daha aşağıda bir konumdayız, dolayısıyla konumumuz gereği bu dua bizim O’na (s.a.s) şefaathiler olmamızı gerektirmez.”¹⁹⁰

Ayrıca Râzî, Mu’tezile’den Ebu’l-Hüseyn’in (ö.436h) bir kıyasını alarak şöyle dediğini zikretmiştir: “Başkası için hayır istemek ancak onun isteği ve arzusu olduğu zaman şefaath olur. Şâyet arzusu olmasaydı bu hayrın tahakkuk etmesi mümkün olmayacaktı. Ancak ister arzusu olsun ister olmasın kişiye hayır dua etmek, o kişiye fazladan bir hayır dokundurmuyorsa şefaath sayılmaz. Bu olay bir hükümdarın tahtını oğluna devretmek istese ve bir dostu da onu bu olaya teşvik etse de etmese de hükümdar istediğini yapar; misaline benzer. Dostunun onu teşvik etmesi hükümdarın yanında bir konumunun olmasından dolayıdır. Yani dostunun hükümdarın nezdindeki yakınlığı oğlunun idareyi almasında bir şefaath anlamına gelmez. İşte bizim Peygamber (s.a.s) hakkında hayır duamız ve rahmet dileğimiz, hükümdarın idareyi devretmede nihai olarak insiyatifin kendisinde olması ve dilediğini yapması imkânıyla aynıdır.”¹⁹¹

Râzî yukarıda bahsi geçen Mu’tezile’nin mantıkla ve tecrübî dayanaklarla şefaatte rütbenin geçerli olduğu yönündeki savunmaları karşısında Ehl-i Sünnet’in şöyle cevap verdiğini söylemiştir: “Biz şefaatte rütbenin olduğunu kabul etmiyoruz. Zira “şefî’î” (şefaath eden) kelimesi “eş’şefî” (ziyadeyle şefaath eden) çift anlamından müştak bir isimdir. Bu manada ise rütbe geçerli değildir. O halde Mu’tezile’nin iddiaları düşer.”¹⁹²

Şefaatin günahkâr mü’minler için sabit olduğunu ispat etme sadedinde Râzî Ehl-i Sünnet’in Kur’ân’dan son delilini şu şekilde vermiştir: Allah (c.c) الَّذِينَ أَرَسُوا الْعَرْشَ وَمَنْ حَوْلَهُ يُسَبِّحُونَ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَيُؤْمِنُونَ بِهِ وَيَسْتَغْفِرُونَ لِلَّذِينَ آمَنُوا “Arşta taşıyan ve onun etrafında bulunan melekler rablerini hamd ile tesbih eder, O’na (c.c) iman ederler ve müminlerin bağışlanmasını isterler”¹⁹³ buyuruyor. Burada büyük günah işleyen kimseler mü’minler gürûhundan olması gerekir. Bu hususta en son söylenecek söz Allah’ın (c.c) şu âyetidir. *“O فَاعْفِرْ لِلَّذِينَ تَابُوا وَاتَّبِعُوا سَبِيلَكَ*

¹⁹⁰ er-Râzî, a.g.e., c.3, s.500-501.

¹⁹¹ er-Râzî, a.g.e.,c.3, s.501.

¹⁹² er-Râzî, a.g.e., c.3, s.501.

¹⁹³ Mü’min, 40/7.

tevbe edenleri ve senin yoluna uyanları bağışla.”Ancak ikinci âyet (40/8) birinci âyetin tahsisini iktiza etmez. Fıkıh usûlünde şöyle bir kaide vardır: *أَنَّ اللَّفْظَ الْعَامَّ إِذَا دُكِرَ بَعْدَهُ بَعْضُ أَقْسَامِهِ فَإِنَّ ذَلِكَ لَا يُوجِبُ تَخْصِيصَ ذَلِكَ الْعَامِّ بِذَلِكَ الْخَاصِّ* “Bir umum bildiren lafızdan sonra bu umumun bazı kısımları (sonradan gelen) has bildiren lafızlarla tahsis olunmaz. Buna göre Ehl-i Sünnet yukarıda zikredilen umum hükmü bu âyetle tahsis edilip; anlam daraltması yapılamayacağını, âyetin mü'minlerin bütün fertlerine şâmil olacak şekilde ele alınması gerektiğini savunmuştur.¹⁹⁴

Râzî ikinci bölüm olarak Ehl-i Sünnet'in hüccetlerine hadislerden delilleri zikrederek “mürtekbü'l-kebîrenin”de şefaitle Cennet'e girebilecekleri hususundaki savunmalarını hadislerle de tahkîm etmiştir. Râzî'nin hadislerden getirdiği delilleri aşağıda vererek Mu'tezile tarafından tenkitlere de yer yer değinilecektir:

1- *شفاعتي لأهل الكبائر من أمّتي-1* “Şefaetim ümmetimden büyük günah işleyenler içindir.”¹⁹⁵ Râzî'ye göre bu hadis, Hz. Peygamber'in (s.a.s) şefaatinin büyük günah sahiplerine şâmil olacağı hakkında sarîh bir üsluptadır. Buna bağlı olarak şefaatin büyük günah sahipleri için geçerli olacağı iddiası bu delille kanıtlanmıştır. Ancak Mutezilî âlimler bu hadise kısaca dört başlıkta anılacak şekilde itiraz etmişlerdir. Bu itirazları şu şekilde aktarmak mümkündür:

a) Mu'tezile'ye göre bu hadis Kur'ân'ın tersine gelen bir haber-i vâhiddir. Ayrıca şefaati nefyeden âyetleri birincil delil olarak dikkate alarak; haber-i vâhit derecesinde bir hadis eğer Kur'ân'ın hilâfına gelirse kabul edilmemesi esas olduğunu öne sürmüşlerdir.

b) Bu hadise göre Peygamber'in (s.a.s) şefaati sadece büyük günah işleyenlere hasretmektedir, bu ise câiz değildir. Çünkü şefaati sadece büyük günah işleyenlere tahsis etmek, sevap işleyen ve bunun ehli olan insanları bundan mahrum etmek

¹⁹⁴ er-Râzî, *a.g.e.*, c.3, s.501.

¹⁹⁵ Ebû Dâvûd, “Sünnet”, 236; et-Tirmizî, “Kıyamet” 625.

olur. Bu durum caiz olmaz, en azından eşit olmaları lazım gelirdi, diyerek çelişkiyi ortaya koymaya çalışmışlardır.

c) Mu'tezile bu hadisin amelle alakalı olmadığını söylerken, bu gibi meselelerde haber-i vâhîde sarılmayı da mantık dışı olarak görmektedir. Ayrıca bu hadisin sahih olduğu kabul edilse bile, "istifhâm-ı inkârî" sığasıyla söylendiğini savunarak şöyle açıklama yapmışlardır: "أَشْفَاعَتِي لِأَهْلِ الْكِبَائِرِ مِنْ أُمَّتِي: (Yoksa) benim şefaetim ümmetimden büyük günah işleyenler için midir."? demektir. Aynen Hz. İbrahim'in (a.s) "هَذَا رَبِّي أَيُّ أَهْدَا رَبِّي" (Yoksa) bu mu benim rabbimdir"?¹⁹⁶ "istifhâm-ı inkârî" olarak sarf edilmiş bir sığadır. Mu'tezile bu savunmasıyla yukarıda geçen hadise bir takdir yaparak; "yoksa benim şefaetim büyük günah sahipleri için midir? manasını vermiş, bu hadisin delil olamayacağını savunmuştur.

d) Mu'tezile, Ehl-i Sünnet'in yukarıda delil olarak aldığı hadisi son olarak şu şekilde kritik etmiştir: "Var sayalım ki "ehl-i kebâir" sığasını büyük günah işleyenlere hamledeyim. Bu durumun tövbeden sonra mı yoksa önce mi olduğunu göz önüne almak lazımdır. O halde "büyük günah işleyen" ifadesi "tövbeden sonra" kaydı getirilirse daha umumdur. Bu haberin Ehl-i Sünnet'in görüşüne delil olduğunu kabul etsek; o zaman "şefaetim ümmetimden büyük günah işleyenler için mi"? takdirindeki hadis ile çelişmektedir. Hz. Peygamber'in (s.a.s) bu hadisi "istifhâm-ı inkârî" tarikıyla söylediği açık bir şekilde ortadadır. Kaldı ki, Hasan-ı Basri'den (ö.110h) rivâyetle Rasûlullah (s.a.s) مَا ادَّخَرْتُ شَفَاعَتِي إِلَّا لِأَهْلِ الْكِبَائِرِ مِنْ أُمَّتِي "Ben şefaati mi ancak ümmetimden büyük günah işleyenlere ayırdım. (sakladım)"¹⁹⁷ buyurmuştur. Böylesi hadislerde varken meseleyi sadece bir hadisle delillendirmek mantık dışı olsa gerekir."¹⁹⁸

Mu'tezile yukarıda sadece Hasan-ı Basri'den (ö.110h) rivâyet edilen bir hadisi alarak meselenin açıklığa kavuşamayacağını savunmuştur. Zira başka tarikten hadislerin de vârit olmasıyla mesele daha da zenginlik kazanmış olmakla,

¹⁹⁶ En'âm, 6/77.

¹⁹⁷ er-Râzî, a.g.e.,c.3, s.502.

¹⁹⁸ er-Râzî, a.g.e.,c.3, s.502.

umumi bir hükme ulaşmanın daha mümkün olacağına ehemmiyet vermişlerdir. Bu sayede herhangi bir mevzudaki bütün nasların işlevlik kazanması sağlanacağını savunmuşlardır.

10) Ehl-i Sünnet Ebû Hureyre'nin Hz.Peygamber'den (s.a.s) rivâyet ettiği şu hadisi zikretmişlerdir: لِكُلِّ نَبِيٍّ دَعْوَةٌ مُسْتَجَابَةٌ فَتَعَجَّلْ كُلُّ نَبِيٍّ دَعْوَتَهُ وَإِنِّي اخْتَبَأْتُ دَعْوَتِي *Her Peygamberin icâbet olunan bir duâsı vardır. Bütün peygamberler bu dünyada isteyeceklerini istediler. Ama ben ümmetime şefaath olmak üzere isteğimi kıyamet gününe sakladım. Allah'a (c.c) hiçbir şeyi şirk koşmadan ümmetinden ölen herkes, inşallah benim şefaathime nâil olacaktır.*"¹⁹⁹ Bu hadis Müslim'in Sahihi'nde de rivâyet edilmiştir. Bu hadiste zikredildiği gibi, ümmetten Allah'a (c.c) şirk koşmadan ölen herkesin, Hz. Peygamber (s.a.s) şefaathine nâil olacağı hususunda gereken bilgiyi ve delili içerdiğini söyleyen Ehl-i Sünnet, büyük günah işleyen kimsenin de bu ümmet isminin altında münderiç olduğu kanaatinde dir.²⁰⁰

11) Râzî son olarak Ehl-i Sünnet'in hadislerden delilini insanların kıyamet günü toplanıp azapla karşı karşıya geldikten sonra sırasıyla her bir peygambere gitmeleri ve şefaath olunamamaları sonucunda Hz. Peygamber'e (s.a.s) gelerek şefaath kendisine tevdi edilmesi akabinde şefaath edeceğine dâir Ebu Hureyre'den rivâyet olunan uzun bir hadisi vermiştir.²⁰¹ Mu'tezile ise Ehl-i Sünnet'in delil sadedinde zikrettiği bu hadislere birkaç yönden itiraz etmişlerdir. Bunlardan bazıları aşağıda özetle verilecektir.

a) Mu'tezile nezdinde bu gibi hadisler lafız itibariyle uzun hadislerdir. Hz. Peygamber'den geldiği gibi bu hadislerin zaptı mümkün olmayabilir. İhtimaldir ki bu hadisi rivâyet eden kişi kendi sözleriyle rivâyet etmiştir. Bu yönüyle hadis bir delil olma olasılığı çok zayıftır.

¹⁹⁹ Müslim, *a.g.e.*, "Bâbu İhtibâü'n -Nebi", 338.

²⁰⁰ er-Râzî, *a.g.e.*, c.3, s.502.

²⁰¹ Müslim, *a.g.e.*, "Bâbu Ednâ Ehli'l- Cenneti", 194.

b) Bu ve benzeri hadisler bir tek olayla ilgili hadislerdir. Ancak eksik ve ziyade olarak birkaç varyantta rivâyet edilmişlerdir. Böylesi bir rivâyet şekli Mu'tezile'ye göre töhmete yol açar.

c) Hadiste teşbihler yer almıştır. Bu durum da bizce eksikliği ve töhmeti barındırır.

d) Hadis Kur'ân'ın zahirine göre ters bir şekilde vârit olmuştur. Bizce bu durum yine bir töhmet ve Kur'ân âyetlerine ters manasında "hilâfı nastır." e) Bu hadis rivâyet edildiği kadarıyla çok önemli olaylardan bahsetmiş olmaktadır ki bu hali içeren bir hadis mutlaka tevatür derecesinde olmalıdır. Mütevâtir hadis olmadığına göre bu durum Mu'tezile kriterlerine göre yine bir "töhmet" olgusunu vermektedir.²⁰²

Râzî Ehl-i Sünnet âlimlerinin yukarıda zikredilen itirazlara cevabını ise şu şekilde vermiştir: "Bu haber-i vahit denilen ve kabul edilmeyen hadislerin birçok defa çeşitli vesilelerle rivâyet edilmesi ve aralarında bir ortak noktanın olması ki bunlardan bazıları da şefaathat mevzusunu içine almıştır. Bu haberlere göre Cehennem ehlinin şefaathat olunması neticesinde tekrar Cennet'e girebilecekleri belirtilmiştir. Hadislerin çeşitli varyantlardan gelmesi neredeyse tevâtür kıvamına ulaşmasını sağlar haldedir. Râzî'ye göre bu durum bir hüccetin ikâme olduğunu ortaya koyar. Ehl-i Sünnet Mu'tezile'nin bütün delillerine tek bir cevap vermiştir o da şudur: "Onların şefaathat nefyeden delilleri kabul etmemeleri, tamamen şefaathat çeşitleriyle birlikte reddetmeyi gerektirir. Ancak bizim şefaathatı ispat eden delillerimiz ise şefaathatın hususi olarak olduğunu ispatlar. Umum ile husus ifadeler çeliştiğinde has olan umuma takaddüm eder."²⁰³ Buna göre bizim tarikimiz yani hususiyet öncelik kazanır."²⁰⁴ diyerek Mu'tezile'nin mantık inceliklerine bir başka mantık kuralıyla karşılık vermişlerdir.

²⁰² er-Râzî, a.g.e., c.3, s.503.

²⁰³ İbn Akîl, Ebü'l-Vefâ Alî b. Akîl b. Muhammed el-Bağdâdî (ö. 513h), *el-Vâdih fi Usûli'l- Fıkah*, Müessesetü'r-Risale li't-Tibâati ve'n-Neşri, Beyrut, 1999, c.3, s.453.

²⁰⁴ er-Râzî, a.g.e., c.3, s.503.

3. Mu'tezile'ye Reddiyesi

Râzî yukarıda verildiği üzere, Mu'tezile'nin delillerini kritik edip Ehl-i Sünnet âlimlerinin delillerini sunmuş ve bunları kendisi de birtakım ilavelerle desteklemiştir. Bu deliller aşağıda kısaca verilmeye çalışılacaktır.

a) مَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ حَمِيمٍ وَلَا شَفِيعٍ يُطَاعُ “Zalimlerin ne bir akrabası ne de şefaatin edebilecek bir dostu yoktur.”²⁰⁵ Râzî Mu'tezile'nin bu âyeti delil olarak şefaatin büyük günah sahipleri için geçerli olmadığı yönündeki iddialarını mantık ilminden kaziyelerle kritik ederek aşağıdaki gibi bir sunuca varmıştır: “Bu âyetteki önerme şu şekilde ortaya çıkar; “zâlimlerin bir dostu ve şefaatchisi vardır” sözünün zıddıdır. Biz “zâlimlerin şefaatchisi vardır” sözünü “mûcibe-i külliye” olarak alırız ve mantık ilminde bunun zıddı “sâlibe-i cüz'iyedir.”²⁰⁶ Sâlibenin doğru kabul edilmesi için bir tek olumsuzluğun olması yeterlidir. O halde bu mantık kuralı sâlibe-i cüz'iyenin bir tek form da olmasını gerektirir. Bu durumda bizim savunduğumuz yönde bir hüccet teşkil ettiğinden dolayı bu mantikî bir delildir.²⁰⁷

b) مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَ يَوْمٌ لَا بَيْعَ فِيهِ وَلَا خُلَّةٌ وَلَا شَفَاعَةٌ “Hiçbir alışverişin, dostluğun ve şefaatin bulunmadığı bir gün gelmeden önce.”²⁰⁸ Görüldüğü gibi âyette şefaatin nefyedilmiştir. Ehl-i Sünnet bu gibi delillerin tek başına alındığında ikna edici bir sonuca varılamayacağını savunarak; bu konudaki varit olan başka nasların da dikkate alınarak şümüllü bir hüküm ortaya koyma taraftarı olmuştur. Bu hususta Râzî, “ibret (itibar edilen) lafzın umûmîliğidir. Sebebin husisi olması değildir.”²⁰⁹ kuralıyla âyetin hükmünün umum bildirdiğini, bu gibi nasların bir başka naslarla tahsis olabileceğini ortaya koymuştur.

²⁰⁵ Mü'min, 40/18.

²⁰⁶ İbn Hazm, *a.g.e.*, c.1, s.104-106. ; Mucibe-i külliye; olumlu ve kapsamlı önermedir; “her şeyin yaratıcısı Allah'tır” cümlesinde olduğu gibi.” Sâlibe-i külliye ise “olumsuz ve kapsamlı önermedir; “Allah hiç bir şeyin yaratıcısı değildir.” cümlesinde olduğu gibi.

²⁰⁷ er-Râzî, *a.g.e.*, c.3, s.503.

²⁰⁸ Bakara, 2/254.

²⁰⁹ eş-Şevkânî, *a.g.e.*, c.3, s.344.

c) وَمَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ أَنْصَارٍ “Zalimlerin hiçbir yardımcısı yoktur.”²¹⁰ Râzî yine Mu'tezile'nin şefaatin zalimler için nefyedildiği sadedinde tutunduğu bu delilli yukarıda geçtiği gibi mantık kuralı ile cevap vermiştir: “Bu söz yani “zalimlerin hiçbir yardımcısı yoktur” sözü salibe-i cüziye olarak varit olur. Bunun zıddı mucibe-i külliye dir. Yani “zalimlerin yardımcıları vardır” önermesidir. İki kuralın delaleti (işaret ettiği hüküm) ise umumun selbi (olumsuz) olduğudur. Bu durum yani umumun selbi, selbin umumi olduğunu ifade etmez. O halde bu kural ışığında “bazı zalimlerin şefaatchisi vardır. Onlar da tövbe ettiklerinde zalim de olsalar şefaet olunacaklardır.” hükmü doğru olacaktır.²¹¹ Ancak burada Ehl-i Sünnet'in kâfirlerin muhtemel tövbeleri üzerine hüküm bina ettiklerini görüyoruz. Malumdur ki âlimler; “الدليل إذا تطرق إليه الاحتمال سقط الاستدلال به” “Bir delil eğer ihtimalle anılıyorsa onunla istidlâl düşer.”²¹² demişlerdir. Böylesi bir hüccet eğer ihtimâle dayanıyorsa sâkıt olur.

d) فَمَا تَنْفَعُهُمْ شَفَاعَةُ الشَّافِعِينَ “Onlara şefaatchilerin şefaati de fayda vermez.”²¹³ Mu'tezile günahkârların şefaatin reddederken yukarıdaki âyeti delil olarak almaktadır. Ancak Ehl-i Sünnet bu âyetin kâfirler hakkında vârit olduğunu savunmuşlardır. Bu sebeple âyet, Râzî'ye göre çeşitli delillerle tahsis olduğundan dolayı, aksinin ise mü'minler hakkında şefaatin sabit olduğunu ortaya koyar.

e) وَلَا يَتَنَفَّعُونَ إِلَّا لِمَنْ ارْتَضَى “O melekler ancak, Allah'ın (c.c) hoşnut olduğu kimselere şefaet ederler.”²¹⁴ Mu'tezile bu âyette istisnadan sonra razı olunanın ve dolayısıyla şefaet ehlinin sadece sevap ehli mü'minler olduğunu savunmuştur. Ancak Râzî burada, Allah'ın (c.c) râzı olduğu mü'minler, bu rıza doğrultusunda günahkârlara şefaet edebilirler ve onlar da bu sayede Cennet'e girebileceklerini söylemiştir.²¹⁵

²¹⁰ Âl-i İmrân,3/192.

²¹¹ er-Râzî, a.g.e.,c.3, s.503.

²¹² el-Karâfî, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. İdrîs b. Abdirrahmân el-Mısri (ö. 684h),*el-Furûk*, Âlemü'l-Kütüb, Kahire, t.y, c.2, s.100.

²¹³ Müddessir, 74/48.

²¹⁴ Enbiyâ, 21/28.

²¹⁵ er-Râzî, a.g.e.,c.3, s.503.

f) وَلَا يُقْبَلُ مِنْهَا شَفَاعَةٌ “Ondan bir şefaata kabul edilmez.”²¹⁶ Mu’tezile şefaatin sadece sevap ehli için olduğunu savunurken yukarıdaki âyeti delil getirmişler, Ehl-i Sünnet ise bunu şu kuralla nakzetmişlerdir: “Bilinir ki “itibar sebebin hususi olduğuna değil, lafzın umumi olduğudur”. Bu durumda böyle umum bildiren bir lafzın hususi bir sebeple tahsis edilmesi, Râzî’ye göre delil olarak kâfidir. Müfessir, şefaatin varlığına dâir deliller mevcut olunca bu âyeti tahsis etmek vacip olacağını görüşünü savunmaktadır. Görüldüğü gibi Ehl-i Sünnet bu kurala göre Mu’tezile’nin şefaati nefyeden bir nas olarak ele aldıkları ve umum bildiren bu âyetleri, hadislerle tahsis edip, şefaatin günah-ı kebîre için sabit olduğunu ispat etmeye çalışmışlardır.²¹⁷

g) وَإِنَّ الْفُجَّارَ لَفِي جَحِيمٍ “Muhakkak ki günahkârlar alevli çetin bir ateştedirler.”²¹⁸ Bu âyette günah işleyenlerin ve (kâfir olarak ölenlerin) ateşte olduğu anlatılmaktadır. Âyeti Mu’tezile âlimleri delil olarak zikretmişlerdir. İstidlal yönü ise; “madem günahkârlar ateşte olacaklardır, o halde şefaata onlara fayda sağlamayacaktır” görüşünü savunmuşlardır. Ehl-i Sünnet yine Mu’tezile’nin kabul etmediği tahsis tarikini öne çıkararak bu âyetin kâfirlere has olabileceğini, aynı zamanda söz konusu âyetin hadislerle tahsisinin olduğunu anlatmışlardır.²¹⁹

Râzî kendisine has bir üslupla şefaatin büyük günah sahiplerine sabit olduğu ile alakalı felsefi bir detayı zikretmiş ve şöyle demiştir: “Filozoflar felsefi gelenekle şu görüşü ortaya koyarak şefaata konusuna ışık tutmaya çalışmışlardır: “Allah’ın (c.c) feyzi sabit, bereketi umumi ve cömertliği ise tamdır. Birisinin bu feyzi ve cömertliği üzerine çekebilecek istifâdı olmadığından kişi mahrûmiyet yaşıyor olabilir. Aynı şekilde bir kişinin Allah’ın (c.c) cömertliğini ve bereketini celp edebiliyorsa, o kişinin yönelişinin tam olduğundan ve buna müsâit halde olduğu için mümkün olabilir. İşte bu bağın olması Allah (c.c) ile onun arasında bir mukâbele ile mümkündür. Bu durum, güneşin kendisine yönelene ışık saçması ve faydalanması örneği gibidir. Nasıl ki bir tavan güneşten ışık almaya müsâit olmazsa; ancak ona bir leğenin su doldurulması suretiyle güneşe tutulsa, o halde

²¹⁶ Bakara, 2/48.

²¹⁷ er-Râzî, a.g.e.,c.3, s.504.

²¹⁸ İnfîtâr, 82/14.

²¹⁹ er-Râzî, a.g.e.,c.3, s.504.

ışık alabilir hale geliyorsa ve ışık bu su dolu leğen vasıtasıyla tavana vuruyorsa; aynı şekilde Vacibu'l- Vücut olan Allah'ın (c.c) feyzinin ve cömertliğinin insanlara ulaşması ancak bir vasıta sebebiyle olur. İşte tam burada, nebilerin ruhları Allah'ın (c.c) feyzinin ve bağışlamasının insanların ruhlarına ulaşmasında bir vasıta konumundadır. Bu durum ise bize şefaati anlatır.”²²⁰

3.a. Değerlendirme

Buraya kadar şefaet konusu Mu'tezile ve Ehl-i Sünnet âlimleri arasında kimler için geçerli olduğu ekseninde cereyan etmiştir. Ancak şefaet, bu konuyu ele alan bütün âlimler nezdinde sabittir. Yani buraya kadar irdelenen mevzu şefaatin sabit olup olmadığı hususunda olmayıp, tersine sabit olduğu ancak Ehl-i Sünnet'in savunduğu gibi büyük günah sahiplerine mi, yoksa Mu'tezile'nin iddia ettiği gibi sevap sahibi olup da derece yükselmesi anlamında mı sabit olduğu şeklinde ele alınmış olmasıdır. Şimdiye kadar serdedilen delillere bakıldığında, Hz.Peygamber'in (s.a.s) hadislerinde de sabit olduğu üzere kanaatimizce şefaatin, (Ehl-i Sünnet'in de ortaya koyduğu gibi) günah içinde bulunan ve Cehennem'e girmekle karşı karşıya kalan kusurlu mü'minler için geçerli olduğu görüşüdür. Çünkü zaten sevapları olan ve bu sayede Cennet'e girecek olan mü'minler kurtulmuşlardır. Asıl hedef azapla karşı karşıya kalan mü'minler için olmalıdır. Fıkıh usulünde şöyle denilmiştir: *ان دفع المفساد مقدم علي جلب المصالح*: “Mefsedâtın def'i maslahâtın celbinden evlâdır”²²¹ bu kaide mûcibince Cehennem ateşiyle karşı karşıya kalarak bir çaresi olmayan müslümanların, bulunduğu durumdan peygamberlerin ya da Allah'ın (c.c) izin verdikleri mü'minler vasıtasıyla şefaet olunup nimete kavuşmaları, kanaatimizce esas olmalıdır. Şüphesiz mü'minin Cehennem'e gitmesi mefsede-i kübrâdır. Bu mefsedenin kaldırılması ve def edilmesi İslâmın hedefleri arasındadır.

²²⁰ er-Râzî, *a.g.e.*, c.3, s.504.

²²¹ el-Cüveynî, İmâmü'l-Haremeyn Ebü'l-Meâlî Rüknuddîn Abdülmelik b. Abdillâh b. Yûsuf et-Tâî en-Nîsâbü'rî (ö.478h), *Şerhu'l- Varakât fi Usuli'l- Fıkıh*, Dâru'l- Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2011, c.1, s.329.

Peygamber (s.a.s) hakkında Kur'an'da *أَفَدَّ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِنْ أَنْفُسِكُمْ عَزِيزٌ* "Şanın hakkı için size bir Resul geldi ki: kendinizden, gâyet izzetli, zorlanmanız ona ağır geliyor, üstünüze hırs ile titriyor, müminlere Raûf, Rahimdir."²²² buyrulmuştur. Böylesine şefkatli olan Peygamber, (s.a.s) ümmetinin ateşe düşmesini istemez. Bu sadette Allah'ın (c.c) O'na izin verdiği ölçüde, mutlaka bir eylem ortaya koyacaktır. Ümmetinden kusurlu bulunup da Cehennem'le karşı karşıya kalan müslümanların bağışlanması için şefaatte bulunması, Allah'ın (c.c) "rauf" ve "rahim" sıfatıyla sıfatlanan Peygamber'in (s.a.s) şüphesiz ki şîârındandır. Râzî, "şefaatin büyük günah sahiplerine sabit olması" görüşünü teyit etmiş, Ehl-i Sünnet'in görüşünü râcih (ağır basan) Mu'tezile'nin görüşü olan, "sevap içinde olan mü'minler için şefaatin sabit olduğu" hususunu da mercûh (ikincil) olarak görmüştür.

Allah Resulünün (s.a.s) hadisinde *أَنْفَذَ عَلَى رَسُولِكَ حَتَّى تَنْزَلَ بِسَاحَتِهِمْ بِمَا أُوتِيتَ، فَادْعُهُمْ إِلَى الْإِسْلَامِ، وَأَخْبِرْهُمْ بِمَا يَجِبُ عَلَيْهِمْ مِنْ حَقِّ اللَّهِ فِيهِ، فَوَاللَّهِ لَأَنْ يَهْدِيَ اللَّهُ* *Teenni ile üzerine gideceğin şu olsun Ey Ali! "Onların yanlarına gitmen ve var gücünle, Allah'ın (c.c) onlar üzerindeki haklarını tebliğ etmendir. Allah'a yemin ederim ki, Allah Teâlâ'nın, senin sebebinle bir tek kişiye hidâyet verip doğru yola iletmesi, senin için kıvılcıkların olmasından (ve bunları tasadduk etmenden) çok daha hayırlıdır."*²²³ Yukarıdaki hadis açıkça beyan etmektedir ki; Hz. Peygamber (s.a.s) mümkün olduğu kadar ashabının ve mü'minlerin çoğaltılmasına önem vermektedir. Bu durum, Cennet ehlinin mümkün olduğu kadar çok olması için Hz. Peygamber'in (s.a.s) bu konuya düşkünlüğünü göstermektedir. Bu düşkünlük, dünyada iken böyleyse, Peygamber'in (s.a.s) kıyamette de herkesin nefsi dediği bir zamanda da kusurlu ve günah sahibi ümmetini yalnız bırakmayacağı, günahkârlara şefaate ederek onların da Cennet'e girmelerini sağlaması umulan bir şey olmalıdır.

²²² Tevbe, 9/128.

²²³ Ebû Bekr b. Ebî Şeybe Abdullah b. Muhammed b. İbrahim b. Osman b. Havâsîti el Abesî (ö.235h), *Müsnedü İbni Ebî Şeybe*, Dâru'l-Vatan, Riyad,1980, c.1, s.96; el-Buhârî, "Fedâilü'l-Ashâb" 9, "Meğazi" 38, "Cihad" 102,143.

Allah (c.c) Kur'ân'da *وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ* "Ve seni sâdece âlemlere rahmet olarak göndermişizdir."²²⁴ buyurmaktadır. Âlemlere rahmet olarak gönderilen Peygamber (s.a.s) hem dünyada mü'minler için onları hidâyete ulaştırması nedeniyle rahmet olduğu gibi, kıyamette kusurlarının defedilmesi ve nihâyette Cennet'e girmeleri için rahmettir. Hz. Peygamber'in (s.a.s) rahmetinin iktizâsı ümmetinin mümkün olduğu kadar çoğunun Cennet'e nâil olmasıdır. Bu da Hz. Peygamber'in (s.a.s) şefaatiyle tahakkuk edebilir.²²⁵

B.İkinci Âyet: Bakara 2/255

مَنْ دَا الَّذِي يَشْفَعُ عِنْدَهُ إِلَّا بِإِذْنِهِ "Kimin haddine ki onun izni olmaksızın huzurunda şefaata edecek."²²⁶

Râzî bu âyette, alışlageldiği gibi birtakım meseleleri öncelikli olarak ele almış; âyette geçen şefaata kavramının nefyini irdelemeden önce bu âyette şefaatin nefyi anlamında varit olan edatların inceliklerini dile getirmek suretiyle meseleye bir giriş yapmıştır. Kanaatimizce Râzî, bu edatlara müşrikler hakkındaki şefaatin nefyi ve onlara bir tahaddî (meydan okuma) makamında zikredildiğine dikkat çekmek için değinmiştir. Âyette geçen bu edatlar ve özellikleri müfessirin işlediği gibi aşağıda verilmeye çalışılacaktır.

Birinci mesele: Râzî burada *مَنْ دَا الَّذِي* demekle "istifhâm-ı inkârî" ve şefaatin nefyedilmesinin olduğunu zikretmiş ve manasını şu şekilde vermiştir: "Allah'ın (c.c) izni olmadan kimse şefaata edemez" Bu sözün vârit olması müşriklerin putlarını Allah (c.c) katında şefaataçılar olarak görmeleri sebebiyledir. Ancak Allah (c.c) onların bu inanç ve kuramlarını boşa çıkarmıştır. O'nun katında izni olmadan hiç kimsenin hiçbir şekilde şefaata edemeyeceği hakikatini âyette dile getirmiş, onları sukûtu hayale uğratmıştır.²²⁷ Râzî'ye göre şu âyet bu durumu açıklar mahiyettedir: Allah (c.c) *وَيَعْبُدُونَ مِن دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَضُرُّهُمْ وَلَا يَنْفَعُهُمْ*

²²⁴ Enbiyâ, 21/107.

²²⁵ er-Râzî, a.g.e., c.3, s.505.

²²⁶ Bakara, 2/255.

²²⁷ er-Râzî, a.g.e.,c.7, s.111.

Allah'tan başka fayda da zarar da veremeyecek putlara tapınıyorlar.”²²⁸ buyurmuştur. Bu sayede müşriklerin taptıkları şeylerin kendilerine fayda vermeyeceğini vurgulamış olmaktadır. “Allah’ın (c.c) izin verdiği hariç kimse şefaata alamaz ve veremez” hükmünü zikretmiş şefaatin tamamen Allah’ın (c.c) iznine tabi olduğunu söylemiştir. Bu hususta en son delili şudur: يَوْمَ يَقُومُ الرُّوحُ وَالْمَلَائِكَةُ صَفًّا لَا يَتَكَلَّمُونَ إِلَّا مَنْ أَذِنَ لَهُ الرَّحْمَنُ وَقَالَ صَوَابًا “O günkü kıyama duracak ruh ve melâike saf saf bir kelime söyleyemezler, o kimseden başka ki o Rahman ona izin vermiş o da sevabı (doğruyu) söylemiştir.”²²⁹ Burada Râzî, son delil olarak zikrettiği bu âyetin, yukarıda geçen (Bakara, 2/255) de “istifham-i inkâri” sığasıyla gelen âyetteki nefyin izalesi olarak değerlendirdiğinden, Allah’ın (c.c) izin vermesiyle şefaatin mümkün olduğu savunmaktadır.

İkinci mesele: Râzî, bu âyet hakkında tahlil yaparken; Kaffâl’ın (ö.365h) şefaatin sadece itaatkâr olanlar için geçerli olduğunu savunduğunu bahsetmiştir. Bu anlamda Kaffâl’i Mutezili davranmakla vasfederken, Mu’tezile’nin de bu görüşte olduğunu söylemiştir. Ancak şu kadar var ki, Kaffâl Râzî’ye göre tefsirde ince bir çizgiye sahip olan, çok üst bir seviyede lafızlar kullanan ve bu alanda pek güzide konumu olan bir âlim olduğunu bahsederek övgüde bulunmuştur.²³⁰

C.Üçüncü Âyet: Bakara 2/254

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَنْفِقُوا مِمَّا رَزَقْنَاكُمْ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَ يَوْمَ لَا بَيْعَ فِيهِ وَلَا خُلَّةٌ وَلَا شَفَاعَةٌ وَالْكَافِرُونَ هُمُ الظَّالِمُونَ “Ey o bütün iman edenler size merzuk (rızkılı) kıldığımız şeylerden infak edin: gelmeden evvel bir gün ki onda alım satım yok, dostluk da yok şefaata da yok kâfirler ise hep o zalimlerdir.”²³¹

Râzî’ye göre, Allah (c.c) hitabında azabın kol gezdiği ve hesabın çetin olacağı bir gün gelmeden; rızıklandırdığımız şeylerden infak edilmesi gerektiğini, o zorlu günde ne kardeşin ne arkadaşın ne de şefaatin fayda vermeyeceği

²²⁸ Yûnus, 10/18.

²²⁹ Nebe, 78/38.

²³⁰ er- Râzî, a.g.e., c.7, s.111.

²³¹ Bakara, 2/254.

belirtmiş, âyette bütün şefaât türlerinin nefyedilmiştir. Râzî burada bu ifadenin umumi olduğunu, dolayısıyla şefaati andıran bütün girişimleri içine aldığı bahsetmiştir. Ancak devamında şöyle demiştir: “Sair deliller belirtmiştir ki, mü’minler arasında meveddetin ve muhabbetin bâkî olması lazımdır. Binaenaleyh mü’minler için şefaât, daha önce Bakara sûresi 2/48 inci âyette tafsilatıyla anlattığımız gibi sabittir. Bu hususta âlimler nezdinde bir ihtilaf bulunmamaktadır.”²³² Sadece İslam mezhepleri şefaatin büyük günah sahibi için geçerli olmasıyla, sevap ehlinin derecelerinin artması hususunda sabit olduğu arasında ihtilaf ettiklerini belirtmiştir.

D.Dördüncü Âyet: Müddessir 74/48

فَمَا تَنْفَعُهُمْ شَفَاعَةُ الشَّافِعِينَ “Fakat fâide vermez o vakit şefaati şefaâtçilerin.”²³³

Zâhiren şefaatin fayda vermeyeceğini bildiren bu âyet hakkında Râzî, fasıkların da şefaât olunacaklarını savunmaktadır. Bu husustaki açıklaması şu şekilde olmuştur: “Âyetin mefhûmundan fasıkların şefaât olunacakları hakkında bir delil anlaşılmaktadır. Mademki şefaâtçilerin şefaati kâfirlere fayda vermiyor, onların dışındakilere yani fâsiklara da kâfirlerin dışında olduklarından dolayı şefaât olunabilir.”²³⁴

Bu hususta müfessirlerden Mâturîdî (ö.333h) kimin şefaât ehli olacağı konusunun tahlilini yaparken, bu âyetin tefsiri esnasında kendi ifadesiyle bir “kaideyi” ortaya koymuştur. Bu kurala göre: “Dayanağı iman olan bir fiil nefyedildiğinde bu fiilin izâfe edildiği kimseye bakılması gerekmektedir. Şâyet kâfirlere izâfe edilmişse buradaki nefy **şefaatin kabulünün** nefyini ifade eder. Ancak fiil imân ehline izafe edilmişse o zaman **fiilin nefyini** gerektirir. Kur’ân’daki şefaatin nefyi de böyledir. Şefaât fiili küfür ehline izafe edilerek nefyedilmiş ise bu onlar için şefaâtçilerin olmayacağını bir diğer ifadeyle şefaâtçilerin şefaatinin onlara fayda veremeyeceği anlamına gelir. Dolayısıyla

²³² er-Râzî, a.g.e.,c.3, s.531.

²³³ Müddessir, 74/48.

²³⁴ er-Râzî, a.g.e., c.30, s.716.

şefaatin onlar için nefyini gerektirir. Yani onlar için لا شفيع لهم “şefaate edici yoktur.” demektir. Ancak şefaatin nefyi iman ehline izafe edilirse, şefaatchilerin şefaatinde intifa/ faydalanmalarının nefyi anlamına gelir. Fakat bizzat şefaatin yokluğu anlamına gelmez.²³⁵

E.Beşinci Âyet: En’âm 6/51

وَأَنْذِرْ بِهِ الَّذِينَ يَخَافُونَ أَنْ يُحْشَرُوا إِلَىٰ رَبِّهِمْ لَيْسَ لَهُمْ مِنْ دُونِهِ وَلِيٌّ وَلَا شَفِيعٌ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ “Hem bununla şunları inzar eyle ki Rab’larının huzuruna hasrohunacaklarından korkarlar, öyle ki kendileri için onun huzurunda ne bir dost ne bir şefaatchi yok, gerektir ki onlar korunurlar.”²³⁶

Râzî bu âyeti ele alırken, yine şefaate kavramına doğrudan olarak değinmek yerine âyet hakkında Zeccac’ın²³⁷ (ö.311h) şöyle dediğini rivâyet etmiştir: “Âyette nasp hali ve hal manası verilebilecek bir durum yoktur. O halde manası; “onlar bütün velilerden ve şefaatchilerden soyutlanmışlardır” şeklindedir. Çünkü bu âyette amil يَخَافُونَ ifadesidir.” dediğini nakletmiş, âyetin yalın bir biçimde ele alınması gerektiğini söylemiştir.²³⁸

Bu âyette şâyet Allah’a (c.c) varıp önünde haşrolunmaktan korkanlardan kasıt kâfirlerse, o halde söz ortada açık bir şekildedir. “Yani onların şefaatchileri olmayacak ve bu hususta bir yardım da alamayacaklardır.”²³⁹ diyerek şefaatin kimlere müstahak olduğunu tahlil eden Râzî, Yahudi ve Hıristiyanların şefaati umarak şöyle dediklerini nakletmiştir: “نحنُ أبناءُ اللهِ وَأَحِبَّاؤُهُ”²⁴⁰ Biz Allah’ın (c.c) sevdiğimiz ve oğullarıyız.” Ancak Râzî Allah’ın (c.c) onları birçok âyette yalanladığını naklederek onların yalanlandığı âyetleri aşağıdaki gibi serdetmiştir: ما لِلظَّالِمِينَ مِنْ حَمِيمٍ وَلَا شَفِيعٍ يُطَاعُ “Zalimlerin için ne ısınacak bir hısım vardır nede

²³⁵ Özel, İshak, *Bazı Çağdaş Tartışmalar Açısından Mâturîdî’nin Te’vilâtü’l- Kur’ân’ı*, IV. Uluslararası Şeyh Şa’bân-ı Velî Sempozyumu, Hanefilik- Mâturîdîlik, Kastamonu, 05-07 Mayıs 2017, s.76-77.

²³⁶ En’âm, 6/51.

²³⁷ ez-Zeccâc, Ebû İshâk İbrahim b. es-Seri b. Sehl el-Bağdâdî (ö.311h).

²³⁸ er-Râzî, *a.g.e.*, c.12, s.540.

²³⁹ er-Râzî, *a.g.e.*, c.12, s.540.

²⁴⁰ Mâide, 5/18.

şefaata edecek bir şefaataçî”²⁴¹ ve yine bir başka âyette *فَمَا تَنْفَعُهُمْ شَفَاعَةُ الشَّافِعِينَ* “*Fakat faide vermez o vakit şefaata şefaataçîlerin*”²⁴² zira onlar zalimler ve fasıklardır. Bu anlamda Yahudi ve Hıristiyanların da şefaata ummaları sebebiyle onların tabiriyle bir “مخلص” (kurtarıcı) beklentileri hem bu dünyada hem öbür dünyada göz önünde tutulması gereken bir vakiadır.

Öte yandan Râzî yukarıdaki âyeti delil olarak, şefaatin müslümanlar nezdinde mümkün olduğuyula alakalı bir şüphe kalmadığını söyleyerek şöyle demiştir: “Şu kadarı var ki Allah’ın (c.c) âyetinde buyurduğu gibi şefaata sadece O’nun (c.c) izniyle olacaktır. İzin verildikten sonra mü’minler şefaata kavuşacak ve ondan yararlanmada hak sahibi olacaklardır. *مَنْ ذَا الَّذِي يَشْفَعُ عِنْدَهُ إِلَّا بِإِذْنِهِ* ”*Allah’ın (c.c) izni olmadan kim olur ki onun katında şefaata etsin.*”²⁴³ âyeti buna delildir.” Şefaata bu veçhiyle mademki Allah’ın (c.c) izniyledir; o halde bu hak tamamen Allah’a (c.c) aittir.”²⁴⁴

ما لِلظَّالِمِينَ مِنْ حَمِيمٍ وَلَا شَفِيعٍ يُطَاعُ “*Zalimlerin için ne ısınacak bir hısımdır ne de şefaata edecek bir şefaataçî*”²⁴⁵ Râzî, bu âyeti Mu’tezile’nin, günahkârlara ait bir şefaatin söz konusu olmadığına delil olarak getirdiğini, buna bağılı olarak “günah sahipleri için bir şefaataçî olamaz çünkü onlar zalimdir, zulüm ise şefaata almaya münâfidir” dediklerini nakletmiş; Ehl-i Sünnet’in bu iddialara birkaç vecihte cevap verdiğini bahsetmiştir.²⁴⁶ Bu maddelere aşağıda birkaç başlık halinde yer vermeye çalışılacaktır:

a) Ehl-i Sünnet, âyette “şâfi” mefhûmunu tamamen ortadan kaldırarak “*Onlar için şefaataçî yoktur*” anlamını vermiş, şefaataçiyi nefyederken itaat kaydını getirmiştir. Yakarıdaki manayı şu misalle desteklemektedirler: *ما عندي كتاب يباع* “bende satılık kitap yoktur” ibaresi “benim nezdimde kitap yoktur” demek değildir. Tam tersine “satılık kitap yoktur” demektir. Burada da durum aynıdır, yani âyetin manası “*itaata edilen bir şâfi yoktur*” anlamındadır. Çünkü Allah (c.c) itaat edilme

²⁴¹ Mü’min, 40/18.

²⁴² Müddessir, 74/48.

²⁴³ Bakara, 2/255.

²⁴⁴ er-Râzî, a.g.e.,c.12, s.540.

²⁴⁵ Mü’min, 40/18.

²⁴⁶ er-Râzî, a.g.e.,c.27, s.503.

bakımından en yücedir; en yüce olan ise ednâ olan (aşağıdakine) itaat edemez. Şüphesiz şefaata eden Allah'a (c.c) nispetle daha aşağıdadır. Zira itaat olunma bir mertebedir; âyetin “kıyamet gününde Allah'ın (c.c) itaat ettiği şefaataçı yoktur” anlamında olduğunu ileri sürmektedirler.

b) Bu âyet Râzî'ye göre, Allah'ın âyetleri hakkında olumsuz mücadele sahibi kâfirleri sakındırma makamında geldiğinden “*kâfirler için şefaataçı yoktur*” manasındadır. Kâfirler aynı zamanda zalimdirler; o zaman şefaata ehli de olamazlar demektir.

c) Ehl-i Sünnet “zâlim” kelimesinin âyette elif lam takısıyla beraber geldiğini belirtmiş, bu durumun ya istiğrak için ya da olmadığını belirtmişlerdir. Şâyet istiğrak manasında varit olmuşsa o zaman bütün zalimleri kapsar; bu halde bütün kâfirleri de içine alır. Buna bağlı olarak şu önermeyi zikretmişler: “Zalimler için şefaata yoktur; kâfirler de zalimlerdir, kâfirler için şefaata yoktur” neticesini elde edilir. Şâyet istiğrak için değilse o zaman bu sıfatlarla sıfatlanan bazı zalimleri içine almıştır. Ehl-i Sünnet'e göre bu sıfatlarla sıfatlanan zalimler kâfirler olduğundan zaten şefaata onlar için geçerli olmamaktadır.

Râzî Ehl-i Sünnet'in delillerine Mutezile âlimlerinin cevap vererek şöyle dediklerini nakletmiştir: “Allah'ın (c.c) âyetini bu şekilde fayda oluşmayacak bir bağlamda (bir yönünü alarak) değerlendirmek doğru değildir. Zaten herkes tarafından bilinen bir gerçektir ki Allah (c.c) en yüce ve itaate en çok lâyık olandır. İtaat eden ise itaat edilenden daha düşük bir mertebededir. Âyette geçen itaat kelimesini Arapça lügatte buna işaret eden kullanımlar olduğundan “icabet” şeklinde yorumlamak daha isabetli olacaktır.” Nitekim Süveyd b. Kâhilin sözünde itaat, icabet manasına kullanılmıştır: *رُبَّ مَنْ أَنْصَجَتْ غَيْظًا صَدْرَهُ ... قَدْ تَمَنَّى لِي مَوْتًا لَمْ يُطْع* “Kalbinde bana karşı kin besleyen niceleri; hakkımda ölüm temenni ettiler ama icabet nerde!”

Ayrıca Râzî Mu'tezile âlimlerinin ikinci veçhin cevabı olarak ise şu açıklamayı getirdiklerini zikretmiştir: “الظالمين” ifadesi âyette elif lam ile marife edilmiş ve çoğul gelmiştir. Bu durum âyetin umum olduğunu belirlerken,

kâfirlerin zemmi için vârit olmuştur. Bu hususta en son söylenecek söz “ibret (itibar edilen) sebebin hususi olması değil, lafzın umumi olduğudur.”²⁴⁷

d) Mu'tezile'nin üçüncü soruya cevabı şöyledir: “Bu âyette zalimler için itaat edilen ne bir şefaathçi ne de sığınacakları akrabaları olacaktır. Bu sabitse zaten bizim dediğimiz gibi fazla söze gerek yoktur. Günahkârlar için şefaath olmayacaktır”²⁴⁸ dediler. Râzî Mu'tezile'nin bu hükmüne Ehl-i Sünnet'in şu şekilde cevap verdiğini söylemiştir: “Allah'ın (c.c) zalimler için şefaathçilerin olmayışı müşriklerin putlarına şefaathçiler olarak inanmaları ve Allah 'ın (c.c) izni olmadan onların şefaath edecek olmalarına inanmalarıdır. Allah (c.c) bu âyette bunu tamamen nefyetmiştir. Hatta Allah (c.c) âyetinde مَنْ ذَا الَّذِي يَشْفَعُ عِنْدَهُ إِلَّا بِإِذْنِهِ “kimdir onun katında izni olmadan şefaath edecek”²⁴⁹ diyerek zalimlerden şefaathi ve itaatin kabul edilmeyeceğini belirtmiştir. O günün toplumu taptıkları şeylerden şefaath umarlarken, Allah'ın (c.c) onların taptıkları şeylerin şefaathlerine izin vereceğini zannetmelerinin reddi olarak âyet vârit olmuştur.”²⁵⁰

Râzî Mu'tezile'nin ikinci cevabı olarak ise “lam-ı tâ'rîfin” manaya kattığı inceliği ile alakalı olduğunu naklederek şöyle demiştir: “Çoğul bir lafız gelip lam-ı tarif de ona birleşirse en yakın ma'hûd olan ve zikri geçene râci olması lazımdır; burada ma'hûd olan (zikri geçen lafız) Allah'ın (c.c) âyetlerinde mücâdele eden kâfirlerdir. O halde şefaathin nefyi, kâfirler ile alakalı olup, müminler için geçerli olacağı aşikârdır.”²⁵¹

3.b. Değerlendirme

Günümüzde meselelere Mu'tezile mantığı çerçevesinde bakarak salt akılla hareket etmek suretiyle şefaathi reddedenler bulunmaktadır.²⁵² Bunlar tamamen

²⁴⁷ er-Râzî, *a.g.e.*,c.27, s.503.

²⁴⁸ er- Râzî, *a.g.e.*,c.27, s.504.

²⁴⁹ Bakara, 2/255.

²⁵⁰ er- Râzî, *a.g.e.*,c.27, s.504.

²⁵¹ er- Râzî, *a.g.e.*,c.27, s.504.

²⁵² Ateş, Süleyman, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, İstanbul, Yeni Ufuklar Neşriyat,1988, c.6,s.1681; Reşid Rıza, Muhammed (ö.1935m), *Tefsîru'l-Menâr*, Hey'etü'l -Mısriyyeti'l -Âmmeli- Kütüb, Kahire, 1990, c.2, s.31-32. (Reşit Rıza, Abduh'unda aynı görüşte olduğunu nakletmiştir.)

şer'i ilimleri göz ardı ederek kanaatleri çerçevesinde hareket eden, sadece rasyonel aklın gösterdiği hükümleri savunmaktadırlar. Hz. Ali (r.a) bir sözünde şöyle buyurmaktadır: وَقَدْ رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ- يَمْسُحُ عَلَى ظَاهِرِ خُفِّهِ لَوْ كَانَ الدِّينُ بِالرَّأْيِ لَكَانَ اسْفَلُ الْخُفِّ أَوْلَى بِالْمَسْحِ مِنْ أَعْلَاهُ، “Şâyet din mantıkla olsaydı, meshin üstü değil altı mesh edilirdi. Zira onun altı kirlenmektedir. Ben Hz. Peygamber’i (s.a.s) meshin üstüne mesh ederken gördüm.”²⁵³ buyurarak İslâm’ın evveli emirde teslimiyet dini olduğunu, ancak mantığa ve akla da hitap ederek onu anlama noktasında bir alet olarak kullanarak, vahyin arkasından ikincil konumunu anımsatmaktadır. Bu anlamda Hz. Ömer’in (r.a) bir sözünü anımsamak yerinde olacaktır. Zira o aklın vahiy karşısındaki pozisyonunu ve durması gerektiği yeri şu vecîz ifadeyle tarif etmiştir: اتَّهَمُوا الرَّأْيَ عَلَى الدِّينِ، وَإِنَّ الرَّأْيَ مِنَّا هُوَ الظَّنُّ وَالتَّكْأُفُ “Dinin olduğu yerde akli (dinin önüne geçiyorsa) itham edin.! Zira bizim reyle (ilme dayanmayan kendi görüşümüz) din hakkında hüküm vermemiz bir zan ve tekellüftür.”²⁵⁴ Burada tekellüf; ilmi bir donanım olmadan zorlama ile dinde bir kişinin kendi zâviyesinden hükümler ihdas ederek, Allah’ın (c.c) âyetlerini bilmeden her hangi bir meselede kriterler ortaya koyma anlamında kullanılmıştır.

Bu manada yine Abdullah b. Mes’ûd bu tehlikeyi sanki görür gibi şöyle demiştir: وقال عبد الله بن مسعود: يحدث قوم يقيسون الأمور برأيهم فيهدم الإسلام (Ahir zamanda) bir topluluk gelecek; dindeki çoğu işleri sadece görüşleriyle (mantıkla) çözerek bu sayede İslâm’ı yıkacaklardır.”²⁵⁵

F.Altıncı Âyet: Yâsîn 36/23

"Hiç, *آتَخَذُ مِنْ دُونِهِ إِلَهَةً إِنْ يُرَدُّنَ الرَّحْمَنُ بِضُرٍّ لَا تُغْنِي عَنْهُمْ شَفَاعَتُهُمْ شَيْئاً وَلَا يُنْقِذُونَ* ben ondan başka mabutlar mı tutarım? Eğer o Rahman bana bir keder irade

²⁵³ el-Hakemî, Hâfız b. Ahmed b. Ali (ö.1377h), thk. Ömer b. Mahmûd Ebû Ömer, *Maâricü'l -Kabûl bi Şerhi Süllemi'l -Vusûl ile İlmi'l-Usûl*, Dâru'l- İbni Kayyîm, Dammâm, 1990, c.3, s.1238.

²⁵⁴ İbn Hazm (ö.456h), *el-Muḥallâ bi'l-Âsâr fî Şerhi'l-Mücellâ bi'l-İhtîşâr*, Daru'l- Fikr, Beyrut, ty. ,c.1,s.81.; Reşid Rızâ, *a.g.e.*, c.7, s.131.

²⁵⁵ Muhammed b. Yûsuf b. Muhammed b. Saad el-Haydarî et-Tûnisî el-Kêfî el-Mêlikî (ö.1383h), *el-Ecvibetü'l -Kâfiye ani'l- Es'ileti's -Şâmiyye*, Matbatü's-Saâde, Kahire, 1965, c.1,s.117.

buyurursa onların şefaati benden yana hiçbir şeye yaramaz ve beni kurtaramazlar."²⁵⁶

Râzî tefsirinde, yukarıdaki âyette geçen şefaât kelimesinin müşrikler tarafından edinilen sahte ilahların şefaatinin nefyini ele aldığını bahsederek şöyle değerlendirme yapmıştır: “Allah (c.c) şefaât edilenleri akıllılar sınıfına has lafızlarla anmıştır. Çünkü bir kişi herhangi bir durumda zarar görse, başka bir kişi aynı rütbeden ya da bir aşağı ve yahut bir üst rütbeden olmak üzere onun zararını en güzel bir biçimde gidermek ister. Rahman olan Allah’ın (c.c)âyette bu lafızla kullanılması “re’feti” (acıma) yani rahmeti öncelemek içindir” demektir. Başka âyetlerde ise Allah (c.c) lafzı bizzat kullanılmıştır. Bu ise bize Allah’ın (c.c) azâmetini andırmak içindir. Kul içinde bulunduğu zararı şâfi tarafından defedilmesi için istekte bulunur. Şefaâtçi ise en güzel yolla muhtemel azaba düşecek olanı bu durumdan kurtarıken araya girmekle kalmaz; zararın defedilmesi için elinde bulundurduğu bir takım imkânları da feda edebilir. Âyetin anlamı o halde kısaca şu ibareyle verilebilir: لَا تُعْنِ عَنِّي شَفَاعَتُهُمْ وَلَا يَقْدِرُونَ عَلَيَّ “Hiçbir şekilde onların araya gelip şefaât etmeleri benden bir kötülüğü defedemezler; beni hiçbir durumdan kurtaramazlar” anlamındadır.²⁵⁷

G.Yedinci Âyet: Şuarâ 26/100-101

فَمَا لَنَا مِنْ شَافِعِينَ وَلَا صَدِيقٍ حَمِيمٍ

*"Bak şimdi bizim için ne şefaâtçiler var." "Ne de yakın bir sadık arkadaş."*²⁵⁸

Râzî bu âyetin müşriklerin amansız hallerini ele aldığını söylemiş; dünyada artık her ortamda putları ve şefaât umdukları nice ilâhları, şeytanlardan ve cinlerden arkadaşları varken; artık öyle bir hale düşmüşlerdir ki şefaât umdukları ve kurtuluşlarına bir şekilde el atacak hiç kimsenin kalmadığını, ne

²⁵⁶ Yâsîn, 36/23.

²⁵⁷ er- Râzî, a.g.e., c.26, s.265.

²⁵⁸ Şuarâ, 26/100-1001.

arkadaşın ne de kardeşin ve dostun fayda vermediği bir anı yaşadıklarını anlatmıştır.²⁵⁹

Râzî, yukarıdaki açıklamalarını şu veciz ibareyle özetlemiştir: “Neredeyse iflasın kelime manasının kastettiği an bu an olsa gerektir.” diyerek ahiretin inanmayanlar için çok zorlu olduğunu ve şefaathçilerin de fayda vermeyeceği üzerinde durmuştur. Müfessir, Allah’tan (c.c) başka edinilen ilahların şefaatinin nefyedilmesi, doğal olarak ibadet edilen ilahlar tarafından gelecek bütün faydayı da nefyetmiş, negatif hale getirmiş olduğu tahlilini yapmış, âyette “şefaathçiler” diye lafzın çoğul getirilmesi dünyada iken birçok ilâhın ve putun şfaat umuduyla ibadet edilmesine delâlet ettiğini, çoğul kalıpların zikredilmesinde içsel anlamda baskın bir vurgu söz konusu olduğunu, buna bağlı olarak artık onların dünyadaki hükümlerinin tamamen boşa çıktığını dile getirmiştir.²⁶⁰

Tefsirde adet olarak çoğunluğun gücü de bir tek olan Allah’ın (c.c) gücü kudreti karşısında biçâre kaldığı vurgulanarak, “faydası olmayanın hükmü de olmayacağı” anlatılmıştır. Dünyada Allah’ı (c.c) yetersiz! görme sonunda edinilen sahte ilâhlar ve putlar onların şefaatinin inkâr edegelmiştir. O gün “sadık-i hamîm”, (gerçek dost) kişinin adına savunan, feda eden, şfaat eden ve araya giren de olmayacaktır. Râzî şfaat edecek mü’minin değerini anlatırken; “O gün halis bir arkadaş, şâyet kıyamette elim azabın altında kıvrılmaktan kurtarıp fayda verecekse, o dünyadaki kıyasla akbaba yumurtasından daha değerli olduğunu söylemiştir. “حَمِيمٌ” İfadesini ise; “senin başına gelen onun başına gelmiş gibi himmet gösterip, merak eden ve seninle birlikte o acıyı hisseden” manasında “ihtimadan” geldiğini yahut “hamiyetten” halis manasına sadık has arkadaş manasında kullanıldığını söylemiştir.²⁶¹

H.Sekizinci Âyet: Zümer 39/44

قُلْ لِلَّهِ الشَّفَاعَةُ جَمِيعًا لَهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ ثُمَّ إِلَيْهِ تُرْجَعُونَ

²⁵⁹ er- Râzî, *a.g.e.*, c.24, s.519.

²⁶⁰ er- Râzî, *a.g.e.*, c.24, s.519.

²⁶¹ er- Râzî, *a.g.e.*, c.24, s.519.

“De ki Allah’ındır o şefaât bütünüyle onundur; mülkü göklerin ve yerin, sonra hep döndürölüp ona götürüleceksiniz.”²⁶²

Râzî’ye göre âyet şefaatin sadece Allah’a (c.c) ait olduğunu içermekte ve şirk koşanların halini şöyle anlatmaktadır. “Müşrikler putlara tapınırlarken şu şekilde gerekçeler öne çıkarıyorlardı: “Biz onlara zarar ve fayda verdikleri için değil, tam tersine onların Allah (c.c) katında mukarrab kişiler olduklarından dolayı ibadet ederiz ki o manevi şahıslar (Lat, Menat, Uzza) bize Allah katında şefaatchiler olacaklardır.” diyorlardı. Allah (c.c) sonradan onların bu çirkin isnatlarını inkâr sadedinde şöyle dedi:

“أم اتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ شُفَعَاءَ، قُلْ أَوْلُوا كَانُوا لَا يَمْلِكُونَ شَيْئاً وَلَا يَعْقِلُونَ *Yoksa Allah’ın berisinden şefaatchiler mi edindiler? “De ki: hiçbir şeye güç yetiremezler ve akıl erdiremezlerse de mi?”*²⁶³ Râzî bu âyetin müşriklerin halini anlattığını; müşrikler o putlara ibadet ederlerken ya onlardan şefaât beklerler ya da putların temsil ettiği mücessem hale getirilen şahıslardan ve bir takım objelerden şefaât umduklarını, ancak birinci seçeneğin yani taşların ve cisimleştirilmiş cemâdâtın şefaât etmesi mümkün olmadığını, kaldı ki onların ne akıl edebildiği ne de bir zararı def edebileceklerini söylemiştir. İkincisine gelince; yani şahısların bizzat kendileri şefaât edebileceğinden dolayı onları aracı koymaları ise külliye batıl olduğunu belirterek, şefaatin sadece Allah’ın (c.c) izniyle olabileceğini belirtmiştir.²⁶⁴

I. Dokuzuncu Âyet: En’âm 6/94

وَلَقَدْ جِئْتُمُونَا فُرَادَى كَمَا خَلَقْنَاكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ وَتَرَكْتُمْ مَا خَوَّلْنَاكُمْ وَرَاءَ ظُهُورِكُمْ وَمَا نَرَى مَعَكُمْ شُفَعَاءَكُمُ الَّذِينَ زَعَمْتُمْ أَنَّهُمْ فِيكُمْ شُرَكَؤُا لَقَدْ تَقَطَّعَ بَيْنَكُمْ وَضَلَّ عَنْكُمْ مَا كُنْتُمْ تَزْعُمُونَ

"Celâlim Hakkı için işte geldiniz: bize teker teker: ilk defa yarattığımız gibi ve o size bahşedip hayâline daldırdığınız servetleri arkalarınızın gerisine bıraktınız, hani o sizin mevcudiyetinizde şürekâ olduklarını zannettiğiniz şefaatchilerinizi de

²⁶² Zümer, 39/44.

²⁶³ Zümer, 39/43.

²⁶⁴ er-Râzî, a.g.e.,c.26, s.456.

yanınızda görmüyoruz? Gördünüz ya aranızdaki Rabitalar didik didik koptu ve o zan ettiklerinizin hepsi sizden gaip olup gitti."²⁶⁵

Râzî yukarıdaki âyetle alakalı şu açıklamalara yer vermiştir: "Cehennemliklerin durumu belli olduktan sonra onların dünya hayatındaki gibi hiçbir şeyin fayda vermediği bir gün geldiğini ve onların da o güne muttalî olduktan sonra; artık yapabilecekleri bir şey kalmayıp tükendiğini vurgulamış; dünyada iken artık son bir çare olarak ibadetlerinde ortak koştukları şefaathilere tutunmaya çalışmışlar; fakat onlar da bir çare olamadıklarını belirtmiştir. Zira aralarında sebil (yol) kesilmiş bir bağ kalmamış Cehennem'in idrâki için son anlar yaşanmaktadır. Tutundukları her bir şeyin boş kaldığını ve çare olmadığını gördüklerinde ise azapları ve elemeleri bir kat daha artmaktadır. Dünyada iken şirk koştukları ve şefaathiler olarak gördükleri de kıyamette onlara hiç bir fayda veremeyeceklerini öne çıkarmaktadır."²⁶⁶

Râzî bu meyanda daha önce zikrettiği şefaathiler mevzularına çok açık bir şekilde değinmemiş, ancak şefaatin umulması sonucu ellerinin boş çıkması, akabinde yaşananları ve Cehennem ehlinin biçare hallerini dile getirmiştir. "O günün hevli (korkusu) nicedir diyerek, annenin biraz önce emzirdiği çocuğunu bırakıp kaçtığı, babanın oğlundan, kardeşin kardeşinden içtinâb ettiği, şiddetinden çocukların bir anda yaşlanıp saçının ağardığı o kaçınılmaz güne değinmekle yetinmiştir."²⁶⁷

İ.Onuncu Âyet: Yûnus 10/18

وَيَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَضُرُّهُمْ وَلَا يَنْفَعُهُمْ وَيَقُولُونَ هَؤُلَاءِ شَفَعَاؤُنَا عِنْدَ اللَّهِ قُلْ أَنْتَبِؤُنَ
اللهِ بِمَا لَا يَعْلَمُ فِي السَّمَوَاتِ وَلَا فِي الْأَرْضِ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى عَمَّا يُشْرِكُونَ
birakıyorlar da kendilerine ne zarar, ne menfaat veremeyecek şeylere tapıyorlar ve "ha, onlar bizim Allah yanında şefaathilerimizdir" diyorlar. De ki: siz Allah'a

²⁶⁵ En'âm, 6/94.

²⁶⁶ er- Râzî, a.g.e.,c.13, s.69.

²⁶⁷ er- Râzî, a.g.e.,c.13, s.69-70.

göklerde ve yerde bilmediği bir şey mi haber vereceksiniz? Hâşâ O onların isnat ettikleri ortaklıklardan münezzehe sübhan, yüksek çok yüksektir."²⁶⁸

Râzî, Allah'tan başka ibadet edilen şeylerin ne fayda ne de bir zararının söz konusu olduğunun belirtildiği bu âyette; müşriklerin Allah'ı (c.c) bırakıp ta putlara taptığını ve bu tapmanın batıl olduğunu dile getirerek onların ne büyük bir çelişkide olduklarını dile getirdiğini söylemiştir. Allah'ın (c.c) müşriklerin putları için; *"onlar bizim Allah (c.c) katında şefaathçilerimizdir"* dediğini rivâyet ederek **"batıl yolun ısrarcı yolcuları"** olduklarını belirtmiştir. Bu hususta Zeccâc'ın (ö.311h) *"putperestlerin ibadet ettiği şeyler onların ibadeti sonucunda ne fayda verebilirler; ne de bir zararları dokunabilir."*²⁶⁹ dediğini rivâyet ederek şefaath olunmalarının da mümkün olmadığını söylemiştir.

Râzî âyette geçen şefaathçilerin şefaathinin nefyini anlatırken, âbid ve mâbud arasındaki rabbânî kriteri belirleme noktasında şöyle bir yorum yapmaktadır: **"İbadet edilen varlık ibadet edenden daha ekmel (daha mükemmel) olmak zorundadır. Nasıl olur da bazen, ibadet edenlerin tâ'dilâtına (yontma, düzeltme) uğrayan varlıklar mabut olabilir"**? Yukarıdaki soruyu müşriklerin vaktiyle putlarını düzeltir, yontar, ya da bazen helvadan yaptıkları nesnelere acıktıklarında yiyerek büyük bir çelişki içinde olduklarını ortaya koyma makâmında zikretmiştir. **"O halde âbid, (ibadet eden) mabuddan ekmel ise ibadet batıldır."** demiş böylesi bir çelişkinin olduğu ibadete dayalı şefaath çağrısının mâkes bulmayacağını ortaya koymuştur.²⁷⁰

Ayrıca ibadetin, itâatin en önemli kısımlarından olduğunu; o zaman bu ibadet en büyük nimetlerden olan hayat, rızık, gibi bütün nimetleri verene yapılması gerektiğini söyleyerek sadece tek ilahın Allah (c.c) olduğunu anımsatarak hiç şüphesiz ibadetin nimetleri veren, öldüren, yaşatan, dünyayı semâvâtı ve arzı çekip çevirene yapılması gerekli olduğunu söylemiştir. Bu varlığın da Allah'tan (c.c) başkası olamayacağını belirtmiştir. Allah'ın (c.c) âyetinde açıkladığı gibi müşriklerin putları için; *"onlar bizim Allah katında*

²⁶⁸ Yûnus, 10/18.

²⁶⁹ er- Râzî, *a.g.e.*, c.17, s.226.

²⁷⁰ er- Râzî, *a.g.e.*, c.17, s.227.

şefaathçilerimizdir” diyerek bu sebeple bizim Allah’a (c.c) ibadete bir ehliyetimiz yoktur, bizim o putlara ibadetimiz doğrudur.” kuruntusuyla ahirette onların şefaathçileri olacakları vehmine kapılmışlardır diyen Râzî, sonradan da kendilerinin içinde ibadet şekilleri ve figürlerinde ihtilafa düştüklerini, bazıları o putların dünyada her bir bölgenin bir ruhu olduğunu, bu ruhların felek âleminin birer sorumlusu olduklarını var sayarak ve her bir feleğe bir put tayini yaparak ibadet ettiklerini anlatmıştır. Onların kasıtlarının bu ruhlara ibadet etmek olduğunu, bu ruhların zanlarınca “ilâh-î âzâma” bir kul olarak ibadet ettiklerini nakletmiş, böylece taşkınlıklarına bir boyut daha katarak **şirk dehlizinin** ucu bucağı bulunamaz bir taraflarında kaybolduklarını dile getirmiştir.

Âyetle ilgili son olarak ise sanki günümüz şirk anlayışını da irdeleyen Râzî şefaath noktasında müşriklerin kalplerinin birbirine ne kadar benzediğini dile getirerek şöyle bir tespitte bulunmuştur: “Putperestlerin ilginç ibadetlerinden birisi de enbiyayı ve ekâbir kesiminin suretlerini yansıtacak şekilde, her bir uluya bir put yaparlar, ona tapınırlar ve en önemlisi Allah (c.c) katında o uluların şefaathçi olmalarını umarlardı. Günümüzde de bazı insanlar evliyayı ve ekâbir kesimini ve kabirleri aynı hedefle ta’zim etmektedir. Bu ibadet onların Allah katında şefaathçi olmaları için yapılmaktadır.”²⁷¹ diyerek bu cürümlerine rağmen şefaath beklentisi içinde olan zamanının müşriklerine ait ibadet ve ritüellerin nasıl yapıldığını bildirmektedir. Müfessir burada şefaathi tamamen yok eden amelleri saymakla bir bakıma şefaathin kimler için geçerli olduğunu açıklamış olmaktadır.

K.On birinci Âyet: A’râf 7/53

هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا تَأْوِيلَهُ يَوْمَ يَأْتِي تَأْوِيلَهُ يَقُولُ الَّذِينَ نَسُوهُ مِنْ قَبْلُ قَدْ جَاءَتْ رُسُلُ رَبِّنَا بِالْحَقِّ فَهَلْ لَنَا مِنْ شُفَعَاءَ فَيَشْفَعُوا لَنَا أَوْ نُرَدُّ فَنَعْمَلْ غَيْرَ الَّذِي كُنَّا نَعْمَلُ قَدْ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ وَضَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ "Onlar hele bakalım nereye varacak diye onun ancak tevilini gözetiyorlar, onun tevili geleceği gün önceden onu unutmuş olanlar söyleyecekler: “Hakikat Rabbimiz’in Peygamberi hakkı tebliğ etmişlermiş, bak şimdi bizim şefaathçilerden hiç biri var mı ki bize şefaath etsinler? Veya geri döndürülür

²⁷¹ er- Râzî, a.g.e., c.17, s.227-228.

müyyüz ki yaptığımız isin gayrisini yapsak? Yok, doğrusu nefislerine yazık ettiler ve o iftira ettikleri şeyler onlardan gaip olup gittiler.”²⁷²

Râzî bu âyetin kendisine göre vahyin indirilme hedeflerinden birisini teşkil ettiğini söyleyerek şöyle demiştir: “Allah (c.c) vahyi indirme gayesini açıklayarak, onun hidâyet kaynağı olduğunu ortaya koyduktan sonra, o kitabı yalanlayanların durumunu ortaya koymuştur. Artık bugünden kaçış yok, hesap hak, peygamberlerin getirdikleri hak ve onların şefaâtçi olarak en son tutunmaya çalıştıkları putları da onlardan teberrî etmişler; şefaâtçilerinden umdukları imdât gerçekleşmemiş, elleri boş çevrilmiş, “bize şefaâtçi olacak yok mu? ya da dünyaya döndürülsek de başka ameller yapsak” diye serzenişte bulunacaklardır. Ancak ahirette artık bi hakkın yaşadıkları yakîn ilmi, dünyada Allah’a (c.c) inançlarında, vahdaniyetinde ve yegâne ilahlılığında kullanacakları bu değer, azap hakkında tahakkuk etmiştir. Geriye dönüş olmayacak, dünyada gönül verip iman ettikleri “şefaâtçiler” onları yüz üstü bırakmış, kelimenin tam anlamıyla ters yüz olmuşlardır.”²⁷³

IV. RÂZÎ’NİN İSTİSNA EDATIYLA GELEN ŞEFAATLE İLGİLİ ÂYETLERE DAİR YORUMU

Aşağıda Râzî’nin istisna edatlarıyla gelip, şefaatin mümkün kılındığı ayetleri nasıl ele aldığı incelenecektir.

A.Birinci Âyet: Meryem 19/87

“Rahmanın nezdinde bir ahit almış olan kimseden başkaları şefaate malik olamayacaklar.”²⁷⁴

Râzî istisna edatıyla gelip şefaati mümkün kılan bu âyette, Allah’ın (c.c) kendisinden başka ilah edinenlerin pek yaman hallerini dile getirirken; putların kıyamet günü diriltileceği ve onlara ibadet edenlerin ibadetini reddedecekleri ve zavallı kullarından teberrî edeceklerini bahsetmiştir. O halde “şefaât” olunma bu

²⁷² A’râf 7/53.

²⁷³ er-Râzî, a.g.e., c.14, s.254.

²⁷⁴ Meryem, 19/87.

anlamda, imkânsız hale gelmiş, onların başkalarına ya da başkalarının onlara hiçbir şekilde yardım edemeyeceklerini anlatırken; bu meseleden dolayı zaten iki fırka şeklinde ihtilaf söz konusu olduğunu söylemiştir. Yani “onlar başkalarına şefaath edemez” şeklinde mi? yoksa “onlara başkaları da şefaathçi olamaz mı” tarzında bir anlayış ortaya çıkmıştır.”²⁷⁵ demiştir. Râzî burada ikinci ihtimalin, yani “onlara başkaları şefaath edemez” ihtimalinin daha güçlü olduğunu söylerken, âyetin birincisine hamledilmesi vâzih (açık) olan âyetin izâhı gibi çelişkili bir durum ortaya koyacağını belirtmiştir. Bu kritik sonunda yine Râzî, “şefaathin ehl-i kebâir için sabit olacağı görüşünün” daha güçlü olacağı kanaatine varmıştır. Çünkü Allah (c.c) âyetin sonunda *إِلَّا مَنْ اتَّخَذَ عِنْدَ الرَّحْمَنِ عَهْدًا* “Allah (c.c) katında bir ahith alan hariç” istisnasıyla Allah (c.c) katından bir ahith olanın şefaath olunabileceğinin belirtildiğini öne sürmüştür. Âyetin manasının “onlar hakkında şefaathin ancak Allah’tan (c.c) nübüvvet ve tevhith ahithinin alınmış olması ile mümkündür.” diyerek aşağıdaki hadisi zikretmiştir: Allah Resulü (s.a.s) İbn Abbas’ın (r.a) rivâyetiyle şöyle buyurmuştur: *رَوَى ابْنُ مَسْعُودٍ أَنَّهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ قَالَ لِأَصْحَابِهِ ذَاتَ يَوْمٍ: أَيَعِجْرُ أَحَدُكُمْ أَنْ يَتَّخِذَ كُلَّ صَبَاحٍ وَمَسَاءٍ عِنْدَ اللَّهِ عَهْدًا؟ قَالُوا وَكَيْفَ ذَلِكَ؟ قَالَ: يَقُولُ كُلُّ صَبَاحٍ وَمَسَاءٍ اللَّهُمَّ فَاطِرَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ عَالِمَ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ إِنِّي أَعْهَدُ إِلَيْكَ بِأَنِّي أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ وَحْدَكَ لَا شَرِيكَ لَكَ وَأَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُكَ وَرَسُولُكَ فَإِنَّكَ إِنْ تَكَلَّمْتَ إِلَيَّ نَفْسِي تُقَرِّبُنِي مِنَ الشَّرِّ وَتُبْعِدُنِي مِنَ الْخَيْرِ وَإِنِّي لَا أَتَّقِي إِلَّا بِرَحْمَتِكَ فَاجْعَلْ لِي عَهْدًا تُوفِّيهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِنَّكَ لَا تُخْلِفُ الْمِيعَادَ. فَإِذَا قَالَ ذَلِكَ طَبَعَ اللَّهُ عَلَيْهِ بِطَابَعٍ وَوَضِعَ تَحْتَ الْعَرْشِ فَإِذَا كَانَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ نَادَى مُنَادٍ أَيْنَ الَّذِينَ لَهُمْ عِنْدَ الرَّحْمَنِ عَهْدٌ فَيَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ* “İçinizden birisi sabah ve akşam Allah’tan (c.c) bir ahith edinmekten aciz midir.? Sahâbe “bu nasıl olacak ya Rasûlullah”? dediler. Bunun üzerine Peygamber (s.a.s) “Her sabah kalktığında “ey semayı ve yeri yaratan, şahadetğayb âlemini bilen Allah’ım sana ahith ediyorum Ya Rabbi senden başka ilah yoktur sen birsin ve şerikin olmadığı halde tek ilahsın, Muhammed (s.a.s) de senin kulun ve Resulündür. Şâyet Sen beni nefsimle baş başa bırakırsan beni şerre yaklaştırmış, hayırdan uzaklaştırmış olursun. Ben Senin rahmetinden başka bir şeye güvenemem. Bana kıyamet günü tevdi edilmek üzere bir ahith ver; zira Sen vadinden dönmezsin!.” Kul bunu söylediğinde, bu sözün (zarfı) bir mühürle

²⁷⁵ er-Râzî, a.g.e.,c.21, s.565.

kapatılır ve arşın altında bir yere konulur. Kıyamet olduğunda bir münâdî “Allah’ın (c.c) katında bir ahdi olanlar nerededir”? der ve Cennet’e girerler.”²⁷⁶

“Yukarıda geçen hadisten anlaşılacağı gibi kelime-i şahadet Allah (c.c) katında bir ahittir. Bu durum bize şefaatin ehli kebair için sabit olduğu anlamını verir” diyen Râzî, Kâdî’nin²⁷⁷ (ö.544h) hadisi delil olarak şefaatin Mu’tezile’nin savunduğu gibi şefaatin sevap ehli mü’minlere ait olduğu görüşünü pekiştirmeye çalıştığını söylemiştir. Devamında hadisin Ehl-i Sünnet’in lehine bir hüccet teşkil ettiğini belirtmiştir.

B.İkinci Âyet: Taha 20/109

“O gün şefaate fayde vermez, يَوْمَئِذٍ لَا تَنْفَعُ الشَّفَاعَةُ إِلَّا مَنْ أَذِنَ لَهُ الرَّحْمَنُ وَرَضِيَ لَهُ قَوْلًا” ancak Rahman’ın izin verdiği ve sözüne razı olduğu kimse müstesna.”²⁷⁸

Âyetten anlaşılacağı üzere burada şefaate; Allah’tan (c.c) bir söz alanın dışında nefyedilmiştir. Râzî, “bu âyette kesinlikle Allah’ın (c.c) razı olduğu kullar dışında kimse şefaate edemeyecektir.” diyerek istisnanın şefaate etmek isteyenlere döndüğünü belirtmiş, o takdirde mananın; “yaratılmışlardan hiç kimse şefaate müstahak olamaz; ancak razı olunan şahıslar müstesna.”²⁷⁹ şeklinde olacağını vurgulamıştır.

Ayrıca Râzî âyetin “şefaateçileri nefyediyor”denilmesinin malumun ilamı mesabesinde olacağından; burada şefaate olunacakların kastediliyor olmasının daha isabetli olacağı kanaatini dile getirmektedir. Bu durumda ise âyet “Allah’ın (c.c) razı oldukları dışında kimseye şefaate olunma izni verilmeyecektir.” anlamında olduğunu anlatmıştır.

Râzî bu açıklamalardan sonra âyette açıkça geçmeyen, ancak mezhepler arasında tartışılan fâsiğin şefaate konusundaki hükmüne değinmiştir. Mu’tezile, fâsiğin Allah (c.c) katında râzı olunmayanlardan sayıldığından dolayı,

²⁷⁶ er-Râzî, a.g.e.,c.21, s.566; Ahmed b. Hanbel, Müsned, 412.

²⁷⁷ Kâdî İyâz, Ebü’l-Fazl İyâz b. Mûsâ b. İyâz el-Yahsubî (ö.544h).

²⁷⁸ Tâhâ, 20/109.

²⁷⁹ er-Râzî, a.g.e.,c.22, s.101.

“Peygamber (s.a.s) tarafından şefaata edilmeyecektir.” görüşünü savunduğunu bahsetmiştir. Ancak Râzî bu âyetin fasığın da şefaata ehli olduğuna en büyük delil teşkil ettiğini dile getirerek şöyle demiştir: “Âyette “وَرَضِيَ لَهُ قَوْلًا” ifadesi şefaati kabul edilip râzî olunan demektir. Çünkü fâsık “lâilâhe illallâh” kelime-i tevhîdiyle râzî olunmuş, nefyin istisnası da pozitif bir hükmü gerektirdiğinden dolayı şefaate müstahak olmuştur.”²⁸⁰ delilini öne sürmüştür. Bu hususta bir soruyu dile getirerek şöyle demiştir: “Allah (c.c) âyette iki şarttan dolayı bu istisnayı koymuştur. Fâsık bu iki şarttan birini yani kelime-i tevhîdi yerine getirmiş olsun, diğer izin şartı ne olacak? diye sorulsa cevabımız şu olacaktır: “Allah (c.c) kendisinden kelime-i tevhidden râzî olmuşsa o zaman beraberinde şefaata olunması ya da şefaata etmesi hususunda zaten izin vermiştir. Bu vesileyle de kasıt olunan yani şefaatin tahakkuku gerçekleşmiş olur.”²⁸¹ Râzî’nin burada en çok dikkat çektiği nokta, fasığın şefaate büyük günah sahibine kıyasla daha makbûl bir derecede olduğudur.

Yukarıda geçtiği gibi Ehl-i Sünnet, büyük günah sahibinin şefaate daha çok ihtiyaç sahibi olduğunu, bu sebeple fasığın mürtekib-i kebîreye nazaran daha öncelikli olduğunu savunmuştur.

C.Üçüncü Âyet: Sebe 34/23

وَلَا تَنْفَعُ الشَّفَاعَةُ عِنْدَهُ إِلَّا لِمَنْ أَذِنَ لَهُ حَتَّىٰ إِذَا فُزِّعَ عَن قُلُوبِهِمْ قَالُوا مَاذَا قَالَ رَبُّكُمْ قَالُوا
الْحَقُّ وَهُوَ الْعَلِيُّ الْكَبِيرُ “Huzurunda şefaata faide de vermez, ancak izin verdiği kimsenin müstesna, nihâyet kalplerinden dehşet giderildiği zaman "Rabbimiz ne buyurdu?" derler. "Hakk'ı" derler, o öyle yüksek, öyle büyüktür.”²⁸²

Râzî bu âyetle ilgili olarak, sadece bir mevzuya dikkat çekmiş, Allah’ın (c.c) Kendisi’nden başkalarına ve mücessem putlara tapınanların çarpık ibadetlerini ve gerekçelerini öne çıkardıklarını, müşriklerin tapındığı putlara meleklerin suretleri olduğundan ve ahirette kendilerine şefaata edebilecekleri zanıyla

²⁸⁰ er-Râzî, a.g.e.,c.22, s.101.

²⁸¹ er-Râzî, a.g.e.,c.21, s.102.

²⁸² Sebe, 34/23.

ibadet edeceklerini söylediğini anlatmıştır. Ancak Allah (c.c) onların ne kötü bir durumda olduğunu belirtmiş ve şefaatin sadece Allah'ın (c.c) izin vermesiyle, Allah'ın (c.c) kendisinden başkalarına ibadet edenlere şefaet etme/olunma izni vermeyeceğini hükmetmiştir. Putperestlerin bu kötü tercihlerinden dolayı ne kadar büyük bir kayıpta olduklarını ve kendilerinin şefaet gibi büyük bir fırsatı kaçırdıklarını dile getirmiştir.»²⁸³

Görüldüğü gibi, müşriklerin âlemleri yaratan Allah'ın (c.c) kudretini kavrayamadan, araya yardımcıları tayin ederek ne büyük bir cürümde buldukları ortadadır. Amellerin katıksız olarak Allah'a (c.c) has kılınması ibadette esastır. Bir taş parçasının hiçbir tasarrufu olmazken, insanın ona ibadet etmesi çok büyük bir cürümdür. Akleden bir kişi, bu tehlikenin nelere yol açtığını bilmeli ve Allah'a (c.c) ibadetinde hiçbir şeyi ortak koşmamalıdır. Şefaet de mağfiret de sadece O'nun (c.c) elindedir. Allah (c.c) isterse şirk koşmayan günahkâr kuluna şefaet ettirir, bağışlar ve sonunda Cenneti'ne koyar ki kurtuluşun yegâne adı budur.

D.Dördüncü Âyet: Enbiyâ 21/28

يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَلَا يَشْفَعُونَ إِلَّا لِمَنْ ارْتَضَىٰ وَهُمْ مِنْ خَشْيَتِهِ مُشْفِقُونَ

*"O onların önlerindeki arkalarındaki bilir ve onlar onun rıza verdiği kimselerden başkasına şefaet etmezler ve hepsi onun haşyetinden titrerler."*²⁸⁴

Râzî, Allah'ın (c.c) bu âyette, Kendisi'nin (c.c) her şeyi kuşattığını ve kulların itaatkâr olanında olmayanın da tamamen Allah'ın hükmü altında olduğunu belirttikten sonra şöyle demiştir: "Hal böyle iken nasıl olur da şefaet verecekler ya da şefaet alabileceklerdir. Zira Allah'ın (c.c) izin vermedikleri asla şefaet edemeyecek ve şefaet alamayacaktır. Ancak şefaet Allah'ın (c.c) razı olduğu kelime-i tevhîdi tam anlamıyla telaffuz eden ve yaşayanlar için geçerli olacaktır. Onlar bile Allah'ın mekrinden (tuzak) emin olmadıkları için korku

²⁸³ er-Râzî, a.g.e.,c.25, s.203.

²⁸⁴ Enbiyâ, 21/28.

içindelerdir.”²⁸⁵ Râzî, bu âyetle ilgili olarak şirkin her türlü imkânı yerle bir ettiğini, müşriğin hiçbir şekilde affolunamayacağını, buna bağlı olarak da onlar için şefaatin söz konusu olmadığını dile getirmiştir.

E.Beşinci Âyet: Necm 53/26

وَكَمْ مِنْ مَلَكٍ فِي السَّمَوَاتِ لَا تُغْنِي شَفَاعَتُهُمْ شَيْئاً إِلَّا مِنْ بَعْدِ أَنْ يَأْذَنَ اللَّهُ لِمَنْ يَشَاءُ وَيَرْضَى

*"Göklerde nice melâike vardır da Allah dileyip razı olduğuna izin vermezden evvel şefaati hiç bir şeye yaramaz."*²⁸⁶

Râzî tefsirinde, bu âyette aslında Mekke müşriklerinin Lât, Manat ve Uzza'nın Allah'a (c.c) ortak koşulmadığını ancak onların Allah (c.c) katında şefaathiler olacaklarını söylediklerini, bunun üzerine (sanki) Allah'ın (c.c) "semavatta bulunanlar şefaath etmeye gücü yetmezken nasıl olur da yerdeki taşlar ve nesnelere şefaath edecektir." dediğini nakledeken Allah'ın (c.c) âyetinde شَفَاعَتُهُمْ şeklinde gelmesinin zamirin manaya ircâ edilmesi gerektiğini, zira zamir tekil gelmiş olsaydı o zaman lafza irca edileceğini söylemiştir. Zamirin manaya dönmesi halinde ise mana; "nice melekler vardır ki onların hepsinin şefaati fayda vermez" olurken tekil zamirle anılsa o zaman da mananın "meleklerin her biri şâyet bir araya gelseler dahi şefaathleri fayda vermez" anlamında olduğunu bahsetmiştir.²⁸⁷

Kanaatimizce sadedinde bulunduğumuz لَا تُغْنِي عَنِّي شَفَاعَتُهُمْ âyetindeki akıllılara ait olan "hüm" zamirini getirerek şefaathlerinin fayda vermeyeceği anlatılırken canlılara ait bir formda gelmesinden dolayı şefaath beklenen ilahların bir yerde **insanlar** olabileceğini anlatmış olmasıdır. Zira Allah (c.c) bazı âyetlerinde insanların birbirlerini rab edinme meselesini belirtmiştir. Nitekim Allah (c.c) şöyle buyurmuştur: *قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ تَعَالَوْا إِلَى كَلِمَةٍ سَوَاءٍ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ أَلَّا نَعْبُدَ إِلَّا اللَّهَ* "De ki: *وَلَا تُشْرِكْ بِهِ شَيْئاً وَلَا يَتَّخِذَ بَعْضُنَا بَعْضاً أَرْبَاباً مِنْ دُونِ اللَّهِ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَقُولُوا اشْهَدُوا بِأَنَّا مُسْلِمُونَ* Ey Ehli-i Kitap! gelin sizinle bizim aramızda müsavi bir kelimeye, şöyle ki:

²⁸⁵ er-Râzî, a.g.e.,c.22, s.136.

²⁸⁶ Necm, 53/26.

²⁸⁷ er- Râzî, a.g.e., c.28, s.255.

Allan'dan başka ma'bud tanımayalım ona hiçbir şeyi şerik koşmayalım ve bazımız bazımızı Allah'tan beride Rab ittihaz etmesin, eğer buna karşı yüz çevirirlerse o vakit şöyle deyin: Şahit olun ki biz hakikaten müslümanlarız; müsalemekârız."²⁸⁸

Âyet, Allah'tan (c.c) başka ilah ve rab edinmenin ne kadar vahim bir şey olduğunu açıklamıştır. İbadet kelimesinin arkasından şirk unsurunu belirtmiş, başkasına ibadet etmenin ise açıkça şirk olduğunu ortaya koymuştur. Sonunda şefaate izin verip, azabı ortadan kaldıracak olan Âlemlerin Rabbi Allah'tır (c.c)

Râzî böylesi üsluplarda çok şiddetli bir işin olduğunu ve olayın azametine delil olduğunu söylemiş; bunlardan bazılarında şu şekilde değinmiştir: *وَكَمْ* derken edatın teksir (çokluk) manasını taşıması ve meleklerin bu lafızla anılması, onların yaratılmışların en pak ve faziletlisi olduklarına delalet eder. Semavât kelimesinin yüceliğe delalet ettiği, şefaate kelimesinde "hüm" zamirinin çoğul getirilerek manaya işaret etmesi, onların bütününe şefaatinin içine alması gibi özellikler; yeryüzündeki basit varlıkların ortak kılınmalarına rağmen şefaatharini olumsuz kılmak içindir. Zira cemâdât meleklerle nazaran daha düşük ve basit bir mertebededir. Bütün bunlara rağmen "nasıl olur da o cansız ve biçâre varlıklara ibadet edip, onları şefaathariler olarak görürsünüz"! diyerek çelişkilerini ortaya koyduğunu söylemiştir. Mademki yüceliklerine ve Allah (c.c) katındaki durumlarına rağmen melekler şefaate edemiyorlar; "siz ey müşrikler! nasıl olur da ellerinizle yaptığınız ucûbelerinizi şefaathariler olarak görüyorsunuz" manasında zımni bir azarlamanın olduğunu dile getirmiştir."²⁸⁹

Ayrıca Râzî, âyetteki bir nükteyi dile getirerek şu şekilde bir tahlil yapmıştır: "Allah (c.c) burada şöyle bir ifadeyi niçin kullanmıştır. *وَكَمْ مِنْ مَلَكٍ* Burada "kem" edatını kullanarak "niceleri" kelimesinin karşılığı olan "çokları" manasını vermek içindir. Aslında meleklerin çoğu şefaate sahip değillerdir. Müşriklerin "o putlar bize şefaate edecekler" söylemlerine reddiye olması sadedinde bu ifâde çoğunluğun kastedilmesi şeklinde getirilmiştir. Artık bu anlamda, "putların şefaathariler olması"

²⁸⁸ Âl-i İmrân, 3/64.

²⁸⁹ er- Râzî, *a.g.e.*, c.28, s.255-256.

ümidini tamamen ortadan kaldırmıştır.²⁹⁰ Râzî'ye göre şâyet; مَا مِنْهُمْ أَحَدٌ يَمْلِكُ الشَّفَاعَةَ “onlardan hiç kimse şefaate malik değillerdir.” demiş olsaydı o zaman bir vehme yol açmış olacak, bu lafızda azınlık kastedilmiş manası çıkarılarak bir tartışma zeminine yol açacaktır. Râzî bazı âyetlerde umum ifadeler getirilmek suretiyle çoğunluk kastedildiğini, bazen de teksir ifadeleri kullanılarak yine hepsi içine alınmak suretiyle bir hükmün teşdîdinin ortaya konulacağını savunmuştur. O halde hedeflenen mana; bu lafzın dışında kalan fertlere herhangi bir itimâdın edilmemesi kastiyle irâd edildiğini belirtmiştir. Yukarıdaki bu kuralı bir âyetle misallendirmiştir: “Allah’ın (c.c) şu âyetinde olduğu gibi تَدْمِرُ كُلَّ شَيْءٍ “önüne gelen her şeyi yerle bir eder”²⁹¹ bu âyette çizilen sınırın dışında kalanlara iltifat edilmez; çünkü burada çoğunluk kastedildiğini söylemiştir.²⁹²

Râzî yukarıda geçen âyete bir takdir yapmış, şefaatin yegâne Allah’a (c.c) has olduğunu tavrîh eder mahiyetteki bir inceliği şu şekilde vermiştir: “Allah (c.c) burada neden şefaati bir fayda sağlamaz.” demiş de fiili muzari ile “şefaate edemezler” dememiştir? sorusunun cevabını da yine kendi üslubuyla şöyle dile getirmiştir: “Allah (c.c) burada daha şefaate varmadan “الاعني” (fayda verip zararı defetme) lafzını olumsuz kılmıştır. “Eğer bu böyle ise bunun dışındaki mânâ nice dir.” demektir. Nitekim Allah (c.c) Bakara suresinde مَنْ ذَا الَّذِي يَشْفَعُ عِنْدَهُ إِلَّا بِإِذْنِهِ “onun izni olmadan orada şefaate edecek kimdir”²⁹³ demiş şefaati de izne bağlayarak nefyetmiştir. Yani bazen şefaati, bazen de onu andıran lafızları nefyederek fayda vermeyi olumsuz kılmıştır.”²⁹⁴

Ancak buna rağmen müşriklerin başka bir taraftan şefaatin faydasını umduklarını söyleyen Râzî Allah’ın (c.c) onların savunmalarını dile getirerek şöyle dediğini nakletmiştir: “لِيَقْرَبُونَا إِلَى اللَّهِ زُلْفَى” onlar bizi birazcık Allah’a yaklaştırsın diye (putlara) ibadet ediyoruz”²⁹⁵ dedikleri gibi Allah’a (c.c) o

²⁹⁰ er- Râzî, a.g.e., c.28, s.256.

²⁹¹ Ahkâf, 46/25.

²⁹² er- Râzî, a.g.e., c.28, s.256.

²⁹³ Bakara, 2/255.

²⁹⁴ er- Râzî, a.g.e., c.28, s.256.

²⁹⁵ Zümer, 39/3.

putların ibadetinin fayda vereceğini ve Allah'a (c.c) bir nebze yaklaştırarak şefaatin de fayda sağlayacağını umarlardı.

Râzî ele aldığı âyetle ilgili olarak, müşriklerin iddialarına olumsuz cevap verildikten sonra bu hususta âyetin üslubunda bir takım nüktelerin bulunduğunu zikretmiştir. Bu inceliklerden şefaate ilgili olanları aşağıda verilecektir:

a) Müşriklerin putlar adına iddiâda bulunup onların şefaatte bulunacağı ve kendilerine faydasının olacağı iddası, Allah'ın (c.c) “melekler dahi size şefaate edemez” demekle ümitlerini kesmiş olmaktadır. Ancak “Allah'ın (c.c) müşrik olmayan günahkâr kullarına izin vermesiyle” de bir müjdenin verildiği anlaşılmaktadır. Zira Allah (c.c) âyetinde *الَّذِينَ يَحْمِلُونَ الْعَرْشَ وَمَنْ حَوْلَهُ يُسَبِّحُونَ* “Arşı hâmil olanlar ve onun etrafındakiler Rablerinin hamdiyle tesbih ve ona iman ederler ve iman etmişler için de şöyle bir mağfîret dilerler.”²⁹⁶ Bu âyette “mağfîret dilerler” ifadesine “şefaate ederler” denmiştir. *وَيَسْتَغْفِرُونَ لِمَنْ فِي الْأَرْضِ* “ve melekler yeryüzündekilere mağfîret dilerler.”²⁹⁷ Bu âyette de yine meleklerin yeryüzündekilere mağfîret dilediklerinden bahsedilmektedir. Yukarıda belirtildiği gibi yine “mağfîret” dilenmesi şefaate manasına olduğu belirtilmiştir. Ancak şefaate manasındaki istiğfarın “müminler için” kaydı göz önünden kaçırılmamalıdır.²⁹⁸

b) *مَنْ ذَا الَّذِي يَشْفَعُ عِنْدَهُ إِلَّا بِإِذْنِهِ* “O'nun izni olmadan şefaate edecek kimdir”²⁹⁹ âyeti şefaatin kabulünü ya da nefyini içermez, tersine Allah'ın (c.c) azametine vurgu yapar. Allah'ın (c.c) katında kimsenin konuşamayacağını belirtir.

c) *لِمَنْ يَشَاءُ وَيَرْضَى* “Ancak O'nun dilediği ve razı olduğu”³⁰⁰ âyetindeki “lâm” harfi izin kelimesiyle mütealliktir; o halde manası şu şekilde olacaktır: “Ancak Allah (c.c) şefaate verme/alma hakkında dilediğine izin verecektir. Burada iznin şefaate olunana taalluk ettirilmesi suretiyle tahsisten çıkarıp münazaya (çekişme)

²⁹⁶ Şûrâ, 42/5.

²⁹⁷ Şûrâ, 42/5.

²⁹⁸ er- Râzî, a.g.e., c.28, s.256.

²⁹⁹ Bakara, 2/255.

³⁰⁰ Necm, 53/26.

yol açmamak için bu şekilde bir mana verilir. Zira mü'minlerin hepsi istiğfar etmektedir. Bir başka taraftan lâmi "iğna" kelimesine (fayda verme, zararı defetme) taalluk ettirilmek üzere ise mana; "ancak Allah (c.c) dilediğine şefaata izni verirse, şefaata o zaman fayda verir." şeklinde olacaktır. Râzî âyetin sadece Allah'ın (c.c) azametine delil olduğu konusuna da bir vecihle cevap verildiğini söyleyerek şöyle dediklerini nakletmiştir: "Melekler sonunda Allah'ın (c.c) izni ile şefaata edecektir, son dileme yine Allah'a (c.c) aittir."denilerek âyetin sadece Allah'ın (c.c) yüceliğine delalet ettiğini belirtmiştir. Ancak Râzî, bu âyetin sonundaki يرضى ifadesi son kelime ve lafız olarak geldiğini, bu da geçmiş manayı irşad (açılım, tekmile) için irad edildiğini söylemiştir.³⁰¹

F.Altıncı Âyet: Zuhruf 43/86

وَلَا يَمْلِكُ الَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ الشَّفَاعَةَ إِلَّا مَنْ شَهِدَ بِالْحَقِّ وَهُمْ يَعْلَمُونَ

*"Ondan başka yalvarıp durdukları şeyler şefaata de edemezler ancak bilerek hakka şehadet eden kimseler müstesna."*³⁰²

Allah'a (c.c) nispet edilen çocuk meselesini tamamen nefyettikten sonra, şefaatin de O'nun (c.c) izin verdikleri dışında olamayacağı hususunda hem ortak koşulanları hem de şefaatin kime ait olduğu meselesini dile getirdiği âyet, önceki âyetlerde olduğu gibi şefaatin izâhını yapmıştır.³⁰³ Râzî, âyetin çerçevesinde âlimlerin iki mesele üzerinde durduklarını bahsetmiştir. Bu iki mesele aşağıda ayrıntısıyla verilecektir:

a) Allah'tan (c.c) başka çağrılan ve dua edilen Üzeyir, (a.s) melekler ve İsa b. Meryem (a.s) dahi, hakla şahitlik yapmadıkları ve Allah'ın (c.c) izin vermediği müddetçe şefaata edemezler. Rivâyet olunmuştur ki Nadr b. Hâris ve onunla beraber olanlar şöyle dediler: "Şâyet Muhammed (s.a.s) hak üzerine ise; o halde biz meleklerle velâyet (dost olarak alma) ettiğimizden dolayı melekler şefaate Muhammed'den daha önce hak sahibidirler."³⁰⁴ dediler. Akabinde Allah (c.c) bu

³⁰¹ er- Râzî, a.g.e., c.28, s.256-257.

³⁰² Zuhruf, 43/86.

³⁰³ er-Râzî, a.g.e.,c.27, s.648.

³⁰⁴ er-Râzî, a.g.e.,c.27, s.648.

âyeti indirmiş şöyle buyurmuştur: “Onlar kimseye bir hak söz sadır olup Allah izin vermedikçe kimseye şefaata edemezler.”³⁰⁵ Ancak şefaatin sabit olabilmesi için hak ile şahitlik yapılması lazımdır. Burada mana şefaata kelimesini “lam” ile müteaddi kılana göre geçişli hali izmâr (gizlenmiş) edilmiştir. Ya da muzafın ileyh hazfedilmiş “ancak şefaatinin şefaati” anlamındaki bir tamlamayla anılmıştır. Aynen bu كلمت فلانا yani كلمت له manasına gelmiştir.

b) Bazı âlimlere göre bu âyette; Allah’tan (c.c) başka duâ ve ibadet edilen bütün varlıklar ve mefhumların, Allah (c.c) katında şefaati nefyedilmiştir. Ancak hak ile şahitlik yapanlar bundan istisna edilmiş, onlar da Üzeyir, Meryem oğlu İsa ve meleklerdir. Zira onların Allah (c.c) katında bir konumları vardır. Şefaatin mazbût bir biçimde hâsıl olabilmesi için hak şahitliği şarttır. Hak ile şahitlik ise Allah’ın (c.c) bir olduğu ve ondan başka ilâhın olmadığına dair ikrâr sözüdür.³⁰⁶

4.a. Değerlendirme

Buraya kadar Râzî, âyetlerin gerek lafızlarıyla gerekse ona taalluk eden bir önceki isimlerle beraber anılması halinde nasıl manalar kazanacağı başlıkları üzerinde durmuştur. Görüldüğü gibi şefaata bu âyette de sonuç itibariyle Allah’ın (c.c) meşîetine bağlanmış, hiç kimsenin O’nun (c.c) izni olmadan şefaata etme / alma imkânı olmadığı gerçeği baskın bir biçimde vurgulanmıştır.

Ancak günümüzde şefaati yok sayma meselesi epeyce yer işgal etmektedir. Zira bir takım çevrelerde şefaata kelimesinin semantik anlamlarından biri olan “çift” olma manası alınmakla yetinilmiş, “şefaata olunanlar, Allah’ın (c.c) razı oldukları çiftler halinde Cennet’e gireceklerdir.” diyerek meseleyi basite indirgemişler, kişinin bir başkasına şefaata etme ve almasını reddetmişlerdir.³⁰⁷ Bu düşünce kanaatimizce sahit bir zemine oturmamaktadır. Çünkü şefaata kelimesi sadece çift olma manasına gelmemektedir. Bilakis manalarından birisinin de “dam” etme yani “katma” anlamını içermekle, bir dayanışmayı ortaya koymaktadır. Müfessir bu manayı genelde öne alarak şefaatin bizzat bir eylemi

³⁰⁵ Zuhurf, 43/86.

³⁰⁶ er-Râzî, a.g.e.,c.27, s.648.

³⁰⁷ Ateş, Süleyman, a.g.e., c.6,s.1681.

ortaya koymak suretiyle bir etkileşmenin olduğunun üzerinde önemle durmuştur. Yani “bir kişinin gücünü diğerine katarak onun zaâfının ortadan kaldırılması anlamında olan şefaât, bu tanıma göre zaâf halindeki kişinin ise günahkâr olduğunu ortaya koymaktadır. Şâfinin (şefaât eden) Allah’ın (c.c) izin vermesi sonucunda, şefaât etmesiyle günahkâr içinde bulunduğu zor durumdan kurtulacak, Cennet’e girecektir.

Râzî tefsirinde, şefaât kavramının geçtiği âyetlerin tefsirinde de mütemadiyen yer aldığı gibi, şefaatin kabul edilmemesiyle âyetlerden en üst düzeyde faydalanmama gibi bir eksikliği ortaya koymaktadır. Bu durumdaki bir düşüncenin hadislerden delilleri kabul etmesi de imkân dâhilinde olmasa gerekir. Zira İslami ilimler bir bütündür. Şüphesiz sünnet vahyin bir parçası; mü’mini Sırât-ı Müstakîm üzerinde sabit tutan parametrelerdendir. Müslümanın şîârı Kur’ân ve sünnetten en üst düzeyde faydalanmak olmalıdır. Âlimler bu hususta en güzelini söylemiştir. “الحق كل لا يتجزأ التنازل عن جزء الحق تنازل عن الحق كله “Hak bir bütündür; o bütünün bir cüzünü terk etmek, hakkın tamamından vaz geçmek gibidir.”³⁰⁸ Şefaatin reddedildiği gibi Sünneti de kabul etmemek günümüzde moda halini alarak, müslümanlara bulaşan kronik marazlardan birisi olarak kendini göstermektedir. Bu hastalıktan kurtulmak ancak Peygamber’î bir şifâ ile mümkündür.

V. GÜNÜMÜZ TARTIŞMALARI KARŞISINDA RÂZÎ’NİN YAKLAŞIMI

Çalışmada yer aldığı üzere şefaât eski âlimler arasında tartışma konusu olduğu gibi günümüzde de nizâlî bir mevzu olduğu açıktır. Şefaât genelde akîde ve kelam kitaplarında Mu’tezile ve Ehl-i Sünnet arasında tartışılmıştır. Buna göre Ehl-i Sünnet *وَلَا تَنْفَعُ الشَّفَاعَةُ عِنْدَهُ إِلَّا لِمَنْ أَذِنَ لَهُ حَتَّىٰ إِذَا فُزِّعَ عَن قُلُوبِهِمْ قَالُوا مَاذَا قَالَ رَبُّكُمْ قَالُوا الْحَقُّ وَهُوَ الْعَلِيُّ الْكَبِيرُ* “Huzurunda şefaât faide de vermez, ancak izin verdiği kimseninki müstesna, nihâyet kalplerinden dehşet giderildiği zaman "Rabb'iniz ne

³⁰⁸ el-Hatîb, Abdül Kerim Yunus (ö.1390h), *et-Tefsîru'l-Kurânî lil- Kur'ân*, Daru'l- Fikri'l- Arabî, Kahire,ty., c.16,s.1696.

buyurdu?" derler. "Hakk'ı" derler, o öyle yüksek, öyle büyük."³⁰⁹ âyetini delil olarak şefaatin Kur'ân'da yer aldığı ve sabit olduğunu ancak Allah'ın (c.c) meşîetine bağlı olup günahkâr mü'minler için geçerli olduğunu savunmuştur. Râzî *Mefâtihu'l-Ğayb*'in de yukarıda da belirtildiği gibi detaylı bir şekilde delil getirmiş ve şefaate karşı olanların delillerini kritik etmiştir.³¹⁰ O halde nihai olarak Ehl-i Sünnet anlayışına göre, İbn Teymiyye'nin de (ö.728h) naklettiği gibi Hz. Peygamber'in şefaati icma ile sabittir. Sahabenin Hz. Peygamber'in (s.a.s) sağlığında O'ndan şefaate diledikleri ve tevessül ettikleri hakkında da yine görüş birliği olduğunu söylemiştir.³¹¹ Allah'ın (c.c) rızasını kazanmış, diğer bazı zatların şefaatiyle de günahkârların bağışlanacağı kabul edilmiştir.³¹²

Mu'tezile'den Kâdî Abdülcebbâr (ö.415h) ve Zemahşerî (ö.538h) şefaatin sadece sevap ehli mü'minlerin derecelerinin yükseltilmesi noktasında söz konusu olacağını öne sürmüşlerdir.³¹³

Günümüzde Mu'tezile kelam ehlinin değerlendirmeleriyle örtüşüp şefaati reddeden bir bakış açısını benimseyerek bu kanaati öne çıkaran âlimler de mevcuttur. Bu anlamda ya âyetlerde geçen şefaati tevil etme yoluna gitmişler ya da başka kaynaklardan konuyu yorumlama çabası içinde olmuşlardır.³¹⁴

Şefaati reddedenlerin geneli İslâmî kavramları gelenekteki ilmi normlara bağlı kalmaksızın yorumlama çabası içinde olmaktadır. Bu sayede şefaati nefyeden âyetleri ele alıp öne çıkararak, ispat eden nasları da görmezden gelerek böylesi bir sonuca varmaktadır. Görülüyor ki bu hususta delillerin sağlam bir zemini olmayıp, neredeyse bir kanaatten ibarettir. Bu konuyu ulûhiyet ve ubûdiyet kavramları çerçevesinde değerlendirerek şefaate düşüncesinin Allah'ın (c.c)

³⁰⁹ Sebe, 34/23.

³¹⁰ bkz. er-Râzî, *a.g.e.*, c.2, s.506-513.

³¹¹ İbn Teymiyye, Ebü'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Abdilhalîm b. Mecdiddîn Abdisselâm el-Harrânî (ö.728h), *İbni Teymiyye Külliyyatı*, Tevhit Yayınları, İstanbul, 1988, c.1,s.177.

³¹² el-Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, (trc. Bekir Topaloğlu), İstanbul, İsam yayınları, 2002, s. 324.

³¹³ Kâdî Abdülcebbâr, *Fazlü'l-İ'tizâl ve Tabakâtü'l-Mu'tezile*, nşr. Fuâd Seyyid, Tunus, 1974, s.208.; ez-Zemahşerî, Ebu'l- Kasım Mahmûd b. Amr b. Ahmed (ö.538h), *el-Keşşâf an Hakâiki Ğavâmudî't- Tenzil ve Uyûni'l-Ekâvîl fi Vücûhi't Te'vil*, Dâru'l-Kütübi'l -İlmiyye, Beyrut, 1995, c.3, s.110.

³¹⁴ bkz. Reşid Rıza, Muhammed (ö.1935m), *el-Vahyu'l-Muhammedî*, nşr. ez-Zehrâ li'l-Âlemi'l-Arabî, Kahire, 1988, s.132.; Ayrıca bkz. Fazlurrahmân (ö.1988), *Ana Konularıyla Kur'ân*, (çev. Alparslan Açıkgenç), Fecr Yayınları Ankara, 1993, s.90-97.

iradesini sınırlandırmak ve insanın ibadet sorumluluğunu ortadan kaldırmak anlamına geleceğini savunmaktadırlar. Bu görüşü benimseyenler, Ehl-i Sünnet'in şefaatin varlığının delili olarak ileri sürdüğü âyetlerde geçen "izin" kavramının tam manasıyla "**sembolik**" olduğunu ifade etmişlerdir.³¹⁵ Bunlara göre, Kur'ân'da insanların gerçekleşeceğini ümit ettikleri şekilde şefaati ifade eden, onun varlığına hüccet teşkil eden hiçbir âyet yoktur. Dolayısıyla şefaata beklentisi, karşılığı olmayan bir "**vehimden**" ibarettir.³¹⁶

Bu hususta Gazâlî (ö.505h) şefaatin varlığını anlatırken, ancak ona tamamen itimat edip, sair ameller hakkında tembellik göstermemek gerektiğini tembih ederek şunları söylemiştir: "Mü'min bir insanın, şefaata edileceği ümidiyle, dinin kurallarına uymayı terk edip günahlara dalması, bir hastanın, akrabasından olan başarılı ve müşfik bir hekime itimat ederek, nefsinin arzuladığı her zararlı şeyi yemeye devam etmesine benzer. Bu bir tür cehâletin tezahürüdür. Zira bir tabibin çaba ve mahâreti bir kısım hastalıkların izalesine yarar sağlasa da, her hastalık ve durum için bu söylenemez. Çabanın faydası ancak müdahale edilebilecek durum ve hastalıklar için geçerlidir. Bu nedenle kişinin, sırf tıbbî itimat ederek kendini koruma işini terk etmesi câiz değildir. İşte Peygamber (s.a.s) ve salih kişilerin, yakın ve uzak olanlara yapacakları şefaati bu şekilde anlamak gerekir. Bu başka değil, kati surette böyledir. Şefaatin bu şekilde idrak edilip anlaşılması, Allah'ın mekrinden emin olmayan bir mü'min şahsiyeti inşâ eder ki endişe ve sakınma duygusu daima gündeminde olur."³¹⁷

Sâduddîn Teftazânî (ö.792h) yine şefaatin ispatı bağlamında *فَمَا تَنْفَعُهُمْ شَفَاعَةُ الشَّافِعِينَ* "artık şefaathçilerin şefaati onlara fayda vermez"³¹⁸ âyetinin içerdiği mana üzerinde ehemmiyetle durarak aşağıdaki beyanlarda bulunmuştur: "Bu cümlelerin üslubu ve ifade şekli esas itibarıyla şefaatin var olduğunun açık bir delilidir. Aksi halde, onların hallerini kötülemek ve içinde buldukları sıkıntılı durumun mahiyetini ortaya koymak için "kâfirlere hiçbir şefaathçinin faydası olmaz"

³¹⁵ Reşid Rıza, *a.g.e.*, c.2, s. 31-32.

³¹⁶ Ateş, Süleyman, *a.g.e.*, c.6, s.1681.

³¹⁷ el-Gazâlî, *Hüccetü'l-İslâm Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed et-Tûsî* (ö. 505h), *İhyâu Ulumi'd-Din*, el-Mektebetu'l-Asriyye, Beyrut, 1992, c.3, s.482.

³¹⁸ Müddessir,74/48.

demenin anlamı olmazdı. Bu gibi yerlerde kullanılan bu türden lafızlar, sadece kâfirlere mahsus olan durumu işaret eder. Onlarla beraber başkaları da bu hükmün içine alınamaz. Yani burada kâfirlerle alâkalı bir ifadeden onların haricindeki müminlerin de şefaati sahibi olmayacağı hükmünün çıkarılması doğru bir yaklaşım değildir.”³¹⁹

Görüldüğü gibi Teftazânî'nin yukarıdaki açıklamaları; Mu'tezile'nin ve çağdaşlar arasında şefaati tümünden reddedenlerin, kâfirler hakkında indirilmiş olan âyetleri delil olarak bu minvaldeki hükümleri ta'mim etmelerine önemli bir cevap teşkil etmektedir.

Râzî ise şefaatin günahkâr mü'minler için geçerli olduğunu delilleriyle zikrettikten sonra “kıyamet günü şefaatin ve buna bağlı olarak dostluğun olmama tehlikesinin birkaç mevzu sebebiyle olabilir” diyerek maddeler halinde bir takım deliller ileri sürmüştür. Ancak Râzî'nin bu yaklaşımını, yukarıda verilen Gazalî'nin şefaati konusundaki tutumuyla aynı kabilden bir değerlendirme olarak ele alınmalıdır. Aşağıda verilen deliller sadece şefaate yaslanarak tehlikenin olmadığı zehâbını bertaraf etmek içindir. Bu deliller sırasıyla şöyledir:

a) İnsanlar o günde kendilerini, âzâmî derecede meşgûl edecek bir durumdadırlar. Zira peygamberlerin dahi “**nefsî**” dediği bir günde sâir beşerin durumu nice olacaktır. Allah (c.c)Kur'ân'da bu hususta *لِكُلِّ امْرِيٍّ مِنْهُمْ يَوْمَئِذٍ شَأْنٌ يُغْنِيهِ* “*O gün, herkesin kendine yetip artacak bir derdi vardır.*”³²⁰ buyurmuştur. Buna göre herkes kendi nefsiyle meşgûl, azaptan kurtulma, ya da ona düşmeme derdinde olacaktır.³²¹

b) Allah (c.c) Kur'ân'da insanların nasıl bir korku içinde olduklarını anlatırken şöyle buyurmuştur: *يَوْمَ تَرُؤْنَهَا تَذْهَلُ كُلُّ مُرْضِعَةٍ عَمَّا أَرْضَعَتْ وَتَضَعُ كُلُّ ذَاتِ حَمْلٍ حَمْلَهَا وَتَرَى* *يَوْمَ تَرُؤْنَهَا تَذْهَلُ كُلُّ مُرْضِعَةٍ عَمَّا أَرْضَعَتْ وَتَضَعُ كُلُّ ذَاتِ حَمْلٍ حَمْلَهَا وَتَرَى النَّاسَ سُكَارَى وَمَا هُمْ بِسُكَارَى وَلَكِنَّ عَذَابَ اللَّهِ شَدِيدٌ* “*Onu göreceğiniz gün her emzikli (kadın) emzirdiğinden geçer ve her yüklü kadın hamlini vaz' eder ve insanları hep sarhos*

³¹⁹ et-Teftâzânî, Sa'düddin Mes'ûd b. Fahriddin Ömer b. Burhâniddin Abdillâh el-Herevî el-Horasânî (ö.792h), *Şerhu'l-Akâid*, Fazilet Yayınları, İstanbul, 2014, s. 149.

³²⁰ Abese, 80/37.

³²¹ er-Râzî, *a.g.e.*, c.3, s.531.

görüürsün hâlbuki sarhoş değillerdir ve lâkin Allah'ın azâbı şediddir."³²² Bu âyetin iktizâsınca insanları çok şiddetli bir korku kaplayıp; bu korku herkesi en üst seviyede meşgûl edecek, anne bile emzirdiği çocuğundan kaçacaktır. Bu haldeki birisi nasıl olur da başkasını düşünebilir.

c) Azap kendilerine indiğinde küfür ve fıskları sebebiyle bu iki fiile (küfür, fık) buğz eder olmuşlardır. Bu kızgınlık iki fiili taşıyan ve kerih sıfatlarla muttasıf olanları da içine alır. Bu halde bir dostluk ve bir karâbet olmayacaktır. A'ta b. Yesâr'dan şefaatin varlığını ispat eder mahiyette şöyle rivâyet olunmuştur: "Elhamdülillah Allah (c.c) bu âyette "kâfirler zâlimlerin ta kendisidirler"³²³ demiştir. "zâlimler kâfirlerin ta kendisidir" dememiştir. Zira burada bu şekildeki bir ifade kullanılmış olsa, o zaman her zalim kâfir sıfatıyla anılacak olurdu."³²⁴ Râzî bu bağlamda kâfirlerin ve fasıkların ellerinden bir şey gelmemesi nedeniyle çaresiz olduklarını ve bu sayede şefaati alamayacaklarını belirterek, "Allah (c.c) bu âyette *وَلَا خُلَّةَ وَلَا شَفَاعَةَ*"³²⁵ "ne bir kardeşlik nede şefaati vardır" buyururken mutlak anlamda şefaati nefyediyor vehmi verebileceğini zikretmiştir. Ancak arkasından "kâfirler zâlimlerin ta kendisidirler" buyurmasıyla şefaatin sadece kâfirler için nefyedildiği anlamını vermektedir. Bu sayede yanlış bir anlam da defedilmiş olmaktadır. Aynı zamanda bu âyet fasıklar için şefaatin hak olabileceği fikrini vermiş olmaktadır.³²⁶ Bazıları bu âyetin mübtedâ cümlesi olduğunu söyleyerek bir öncesine müteallik olamayacağını bahsetmiştir. Ancak Râzî bu cümlenin müstakil olarak alınarak âyetin bağlamından koparılması suretiyle mananın müktemil (olgun, tamam) olmayacağı düşüncesiyle aşağıdaki cevapları vermiştir:

1) Allah'ın Kelamı, şâyet idda edildiği gibi bir öncekine taalluk ettirilmezse bir çarpıklık anlamında "hulf" ile karşı karşıya kalır; meselâ "kâfirlerin dışındakiler de zâlim olabilirler" gibi yetersiz anlamlar ortaya çıkabilir. Ancak bir öncesine taalluk ettirilirse, o halde işkâl ortadan kalkmış olur.

³²² Hac, 22/2.

³²³ Bakara, 2/254.

³²⁴ er-Râzî, a.g.e.,c.6, s.532.

³²⁵ Bakara, 2/254.

³²⁶ er-Râzî, a.g.e.,c.6, s.532.

2) Kâfirler kendi zulümleri ve fışkları sebebiyle Cehennem'e girmişlerdir. İçinde kaldıkları bu azaptan kurtulmaları da mümkün olmayacaktır. Allah (c.c) onlara dûcâr oldukları azaptan dolayı hiçbir şekilde zulüm etmemiştir. Aynen Allah (c.c) Kur'ân'da buyurduğu üzere yaptıklarının karşılığını önlerinde hazır bulmuşlardır. *“Onlar bütün yaptıklarını karşılarında bulurlar. Senin Rabbin hiç kimseye zulmetmez.”*³²⁷

3) Kâfirler kurtuluşa en çok ihtiyaçları olacağı güne hazırlık yapmak suretiyle hiçbir infak, fidye ve o güne dâir bir hayrın amelini ve eylemini ortaya koymamışlardır. Onlar bu yönden zâlimlerin ta kendileri olmuşlardır. “Ey siz ibret alanlar! Kendiniz için kimsenin kimseye fayda etmeyeceği o güne hazırlık amacıyla mutlaka hayır ehli olun ve o zorlu gün için iyi şeyler işleyin. Onların yaptıkları gibi zâlim olup, bu seçeneğin fâili olmayın.” demektir.

4) Eşyayı yerli yerine koymayan kâfirler zâlimlerdir; zaten en büyük zulüm de budur. Onlar Allah (c.c) katında kendilerine fayda vereceğini zannettikleri şefaathiler edindiler. Yine onlar putlara *“هُؤُلَاءِ شُفَعَاؤُنَا عِنْدَ اللَّهِ”* *“Onlar bizim için Allah katında şefaathilerimizdir”*³²⁸ dediler. Bu söylemleriyle müşrik olup nefislerine zulüm ettiler. Ayrıca onlar *“مَا نَعْبُدُهُمْ إِلَّا لِيُقَرِّبُونَا إِلَى اللَّهِ زُلْفَى”* *“Biz ancak (o putlara) bizi Allah'a yaklaştırsın diye ibadet ediyoruz.”*³²⁹ dediler. Taşa, toprağa ve cemâdâta tapanlar hakikaten kendilerine büyük zulüm etmişlerdir.³³⁰

5) Zulüm Allah yolunda infâkın terk edilmesidir. Nitekim Allah (c.c) şöyle buyurmuştur. *“إِنَّتْ أَكَلَهَا وَلَمْ تَطْلَمْ مِنْهُ شَيْئاً”* *“İki bağın ikisi de yemişlerini vermiş, hiç bir şey noksan bırakmamış,(zulüm) etmemiştir.”*³³¹ Âyetin meali şu şekilde verilebilir: “Bahçe vaz edilmesi itibariyle meyvelerini vermiş, deyim yerindeyse ona yüklenen fitrî misyonu eksiksiz yerine getirmiştir.”Ancak kâfirler nefislerine zulüm ederek, olması gereken itâati Allah'a (c.c) has kılmamışlar, yolunda infâk

³²⁷ Kehf, 18/49.

³²⁸ Yûnus, 10/18.

³²⁹ Zümer, 39/3.

³³⁰ er-Râzî, a.g.e.,c.6, s.532-533.

³³¹ Kehf, 18/33.

etmemekle ise zâlim olmuşlardır. Müslüman ise Allah'ın (c.c) her şeyin mâliki olduğunu bilir, az ya da çok infakta bulunandır.

6) Son olarak kâfirlerin zulüm içinde bulunduğunu bildiren âyetin veçhi şudur: “Kâfirler öyle bir durumdadırlar ki, küfür zulmün en üst noktasıdır. Allah (c.c) kıyamette onlara bu sebeple cezalarını verecektir.” Âyette “onlar zalimlerin ta kendileridir” ifadesi aynen “âlimler mütekellimlerin ta kendileridir” sözü ile aynı formda gelmiştir; yani “âlimler bu hususta kâmil manada olmuşlardır.” anlamı vardır.³³²

Görüldüğü gibi şefaât, günümüzde çeşitli çevrelerce reddedilmesine karşın Ehl-i Sünnet âlimleri bu yaklaşımı başta Kur'an ve Sünnet olmak üzere çeşitli delillerle çürütmüştür. Şefaatin reddedilmesi belli kanaatlerin sonucu olarak karşımıza çıkmakta; ikna edici delillerle anılacak bir zemininin olmadığı ortadadır.

³³²er-Râzî, *a.g.e.*,c.6, s.532.

SONUÇ

Kök itibariyle bir şeyi çift yapmak anlamına gelen “şefaaf” kavramı; çalışmada geçtiği üzere “vetr” (tek) kelimesinin zıddıdır. Şefaaf iyi ve kötü yola teşvik etmek anlamlarında “şefaati hasene” ve “şefaati seyyie” olarak âyetlerde geçmiştir. Bu kavramın ilgili olduğu kelimeler ise; el-İstiğase, (imdat isteme) el-Vesile, (aracılık, sebep) en-Nef’u, (fayda verme) en-Nusra, (şefaaf için yardım) el-Takrîb, (şefaaf için yakınlık) kavramlarıdır. Şefaati gerektiren filler olarak; kelime-i tevhide söylemek, Kur’ân okumak, ezan duasını okumak, cenaze namazının kılınması, salavât getirmek, Peygamberimiz’ in (s.a.s) kabrini ziyaret etmek, Medine’de yaşayıp orada ölmek gibi hususlar öne çıkmaktadır.

Râzî, tefsirinde şefaaf kavramının hem lügat hem de ıstılah manasını vermiştir. Şefaafte “etkin bir faâliyetin” olduğunu ve şâfinin şefaafinin şefaaf olunana deyim yerindeyse “dokunduğunu” söyleyerek şefaafin günahkârlar nezdinde sabit olduğunu ortaya koymuştur. Bu sayede Râzî şefaafin varlığını çeşitli delillerle ispat etmiş, bu sahadaki tartışmaları çözümleme noktasında ikna edici bir yaklaşım sergilemiştir.

Mefâtîhu’l-Ğayb’de (*Tefsîrü’r-Râzî*) geçtiği şekliyle ele alınmaya çalışılan şefaaf kavramı çeşitli şekillerde değerlendirilmiştir. Râzî, tefsirinde bu kavramı incelerken birden fazla görüş serdetmiş, taraf olduğu Ehl-i Sünnet’i destekleyerek; teyit etmediği Mu’tezile’yi ise tenkit edip görüşlerini Kur’ân’dan, hadisten, mantık ilminden ve filozofların tespitleriyle çürütmeye çalışmıştır. Şefaafin Râzî tefsirinde tümenden yok sayılmadığı, bilakis şefaafin sabit olduğu, sadece âlimler arasında kimler için geçerli olduğu noktasında bir takım görüş ayrılıkları olduğuna işaret edilmiştir.

Şefaaf kavramı Râzî tefsirinde üç başlık halinde incelenmiştir:

1.Şefaaf “mürtekibü’l-kebîre” için geçerlidir. Buna göre büyük günah sahipleri şefaaf olunduklarında Cennet’e gireceklerdir. Ehl-i Sünnet bu yönde bir görüşü

benimsemiştir. Râzî de bu görüşü destekleyerek hem kendi hüccetlerini hem de bu görüşün delillerini tafsilatıyla vermiştir.

2.Şefaate sadece, günah sahibi olmayan, sevap ehli mü'minlerin derecelerini yükseltmek için müstâhaktır. Bu yöndeki görüşü ise Mu'tezile savunmaktadır. Râzî bu görüşün delillerini serdederek tenkit etmiş ve aksini ispat etmeye çalışmıştır.

3.Fasık bir kimsenin şefaate olunma hususunda konumu nedir? sorusunun cevabını Râzî, Müddessir 48. âyetini delil getirip; âyetin mefhumundan istinbat edilmesiyle fasıkların da şefaate müstahak olabileceğini savunarak meseleyi, şefaate mefhumunun nefyedildiği âyetler çerçevesinde zikretmek suretiyle bu konuya dikkat çekmiştir.

Râzî şefaate hak sahibi olanları ise sırasıyla; melekler, peygamberler, sıddıklar, şehitler ve salihler olarak zikretmiştir.

Râzî'nin şefaate konusundaki tariflerini ve tahlilleri günümüze uyarladığımızda şefaate sathî değerlendirmelerle reddedenler için önemli mülâhazalar vardır. Zira o şefaate sözlük anlamı olan “**çift olma**” olarak aldığı gibi, asıl tarifini şu şekilde yapmıştır: **وَهُوَ أَنْ يَصِيرَ الْإِنْسَانُ نَفْسَهُ شَفْعًا لِصَاحِبِ الْحَاجَةِ** “Şefaate, kişinin bir başkasının ihtiyacını karşılamak için kendisini bir görevli addetmesidir.” Razi burada kişinin bir teklif (sorumluluk) altına girmesini “sayyara” (bir halden başka hale dönüşerek emrine amade olma) fiiliyle ifade etmiş, “şâfînin kendisini ortaya koyarak meş'û için bir görev ifa ettiğini” ortaya koymuştur. Bu tarife göre kanaatimizce şefaate; “**eylem düzeyinde bir olgu olarak**” sabitliği kabul edilmesi gereken bir gerçektir.

EK.1: ŞEFAAT KELİMESİNİN GEÇTİĞİ ÂYETLER

وَأَنْفُوا يَوْمًا لَا تَجْزِي نَفْسٌ عَنْ نَفْسٍ شَيْئًا وَلَا يُقْبَلُ مِنْهَا شَفَاعَةٌ وَلَا يُؤْخَذُ مِنْهَا عَدْلٌ وَلَا هُمْ يُنصَرُونَ

"Öyle bir günden korkun ki, o gün kimse başkası için bir şey ödeyemez; hiç kimseden şefaata kabul olunmaz, hiçbir kimsenin yerine başkası kabul edilmez; onlara asla yardım da yapılmaz." (Bakara; 48)

وَأَنْفُوا يَوْمًا لَا تَجْزِي نَفْسٌ عَنْ نَفْسٍ شَيْئًا وَلَا يُقْبَلُ مِنْهَا عَدْلٌ وَلَا تَنْفَعُهَا شَفَاعَةٌ وَلَا هُمْ يُنصَرُونَ

"Öyle bir günden korkun ki, o gün kimse başkası için bir şey ödeyemez; hiç kimsenin yerine başkası kabul edilmez, kimseye şefaata fayda vermez, onlara asla yardım da yapılmaz." (Bakara; 123)

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَنْفُوا مِمَّا رَزَقْنَاكُمْ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَ يَوْمٌ لَا بَيْعٌ فِيهِ وَلَا خُلَّةٌ وَلَا شَفَاعَةٌ وَالْكَافِرُونَ هُمُ الظَّالِمُونَ

"Ey iman edenler! Alım satım, dostluk ve aracılığın olmadığı bir gün gelip çatmadan Allah'ın size verdiklerinden O'nun için harcama yapın. Kâfirler zalimlerin ta kendileridir." (Bakara; 254)

اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ لَا تَأْخُذُهُ سِنَّةٌ وَلَا نَوْمٌ لَهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ مَنْ ذَا الَّذِي يَشْفَعُ عِنْدَهُ إِلَّا بِإِذْنِهِ يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَلَا يُحِيطُونَ بِشَيْءٍ مِنْ عِلْمِهِ إِلَّا بِمَا شَاءَ وَسِعَ كُرْسِيُّهُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَلَا يَئُودُهُ حِفْظُهُمَا وَهُوَ الْعَلِيُّ الْعَظِيمُ

"Allah, O'ndan başka tanrı yoktur; diridir, her şeyin varlığı O'na bağlı ve dayalıdır. Ne uykusu gelir ne de uyur. Göklerde ve yerde ne varsa hepsi O'nundur. O'nun izni olmadıkça katında hiçbir kimse şefaata edemez. Onların önlerinde ve arkalarında olanları O bilir. O'nun ilminden hiçbir şeyi -dilediği müstesna- kimse bilgisi içine sığdıramaz. O'nun kürsüsü gökleri ve yeri içine almıştır. Onları korumak kendisine zor gelmez. O yücedir, mutlak büyüktür." (Bakara; 255)

مَنْ يَشْفَعُ شَفَاعَةً حَسَنَةً يَكُنْ لَهُ نَصِيبٌ مِنْهَا وَمَنْ يَشْفَعُ شَفَاعَةً سَيِّئَةً يَكُنْ لَهُ كِفْلٌ مِنْهَا وَكَانَ اللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ مُقِيتًا

"Kim güzel bir şefaatte bulunursa ondan kendisi için bir nasip olur; kim de kötü bir işe aracılık ederse onun da buna denk bir payı olur. Allah her şeyi koruyup hakkını vermektedir." (Nisâ; 85)

وَأَنْذِرْ بِهِ الَّذِينَ يَخَافُونَ أَنْ يُحْشَرُوا إِلَىٰ رَبِّهِمْ لَيْسَ لَهُمْ مِنْ دُونِهِ وَلِيٌّ وَلَا شَفِيعٌ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ

"Kendileri için rablerinden başka bir koruyucu ve bir aracı bulunmaksızın O'nun huzurunda toplanmanın kaygısını duyan insanları onunla (Kur'an) uyar ki günahlardan sakınsınlar." (En'âm; 51)

وَدَرِ الَّذِينَ اتَّخَذُوا دِينَهُمْ لَعِبًا وَلَهْوًا وَعَرَّتْهُمْ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا وَذَكَرَ بِهِ أَنْ تَبْسَلَ نَفْسٌ بِمَا كَسَبَتْ لَيْسَ لَهَا مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلِيٌّ وَلَا شَفِيعٌ وَإِنْ تَعِدِلْ كُلُّ أَعْدَلٍ لَا يُوْحَدُ مِنْهَا أُولَئِكَ الَّذِينَ أُبْسِلُوا بِمَا كَسَبُوا لَهُمْ شَرَابٌ مِنْ حَمِيمٍ وَعَذَابٌ أَلِيمٌ بِمَا كَانُوا يَكْفُرُونَ

"Dünya hayatının aldattığı, dinlerini bir oyuncak ve eğlence edinen kimseleri bir tarafa bırak. Yaptıkları sebebiyle hiç kimsenin bir felâket yaşamaması için Kur'an ile nasihat et. O kimse için, Allah'tan başka ne koruyucu vardır ne de şefaatchi! O, bütün varını fidiye olarak verse, yine de ondan kabul edilmez. Onlar, yapıp ettikleri yüzünden felâkete sürüklenmiş kimselerdir. İnkâr ettiklerinden dolayı onlar için kaynar sudan ibaret bir içecek ve elem verici bir azap vardır." (En'âm; 70)

وَلَقَدْ جِئْتُمُونَا فُرَادِي كَمَا خَلَقْنَاكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ وَتَرَكْتُمْ مَا خَوَّلْنَاكُمْ وَرَاءَ ظُهُورِكُمْ وَمَا نَرَىٰ مَعَكُمْ شُفَعَاءَكُمُ الَّذِينَ زَعَمْتُمْ أَنَّهُمْ فِيكُمْ شُرَكَاءُ لَقَدْ تَقَطَّعَ بَيْنَكُمْ وَضَلَّ عَنْكُمْ مَا كُنْتُمْ تَزْعُمُونَ

"Andolsun ki, sizi ilk defa yarattığımız gibi teker teker bize geleceksiniz ve (dünyada) size verdiğimiz şeyleri arkanızda bırakacaksınız. Sizin hakkınızda ortaklarımız sandığınız şefaatchilerinizi de yanınızda görmeyeceğiz. Andolsun, aranız açılmış, (tanrı) sandığınız şeyler sizi bırakıp gitmiştir." (En'âm; 94)

هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا تَأْوِيلَهُ يَوْمَ يَأْتِي تَأْوِيلَهُ يَقُولُ الَّذِينَ نَسُوهُ مِنْ قَبْلُ قَدْ جَاءَتْ رُسُلُ رَبِّنَا بِالْحَقِّ فَهَلْ لَنَا مِنْ شُفَعَاءَ فَيَشْفَعُوا لَنَا أَوْ نُرَدُّ فَنَعْمَلْ غَيْرَ الَّذِي كُنَّا نَعْمَلُ قَدْ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ وَضَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ

"(Fakat) onlar, hesap gününün gerçekleşmesinden başka bir şey beklemiyorlar. Gerçekleştiği gün, önceden onu yok sayanlar derler ki: "Doğrusu rabbimizin elçileri gerçeği getirmiştir. Keşke bizim şefaatchilerimiz olsa da bize şefaath etseler veya (dünyaya) geri döndürülsek de yapmış olduğumuz amelleri başka türlü yapsak!" Onlar cidden kendilerine yazık ettiler ve uydurdıkları şeyler de (putlar) kendilerinden uzaklaşıp kayboldu." (A'râf; 53)

إِنَّ رَبَّكُمُ اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَىٰ عَلَى الْعَرْشِ يُدِيرُ الْأَمْرَ مَا مِنْ شَفِيعٍ إِلَّا مِنْ بَعْدِ إِذْنِهِ ذَلِكُمْ اللَّهُ رَبُّكُمْ فَاعْبُدُوهُ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ

"Kuşkusuz rabbiniz, gökleri ve yeri altı günde yaratan, sonra da (yarattığı) arşa hâkim olan, her işi yöneten Allah'tır. O izin vermedikçe şefaath edecek biri de yoktur. İşte bu Allah sizin rabbinizdir, öyleyse O'na kulluk ediniz. Bunları düşünmez misiniz?" (Yûnus; 3)

وَيَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَضُرُّهُمْ وَلَا يَنْفَعُهُمْ وَيَقُولُونَ هُوَ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ شَفَعَاؤُنَا عِنْدَ اللَّهِ قُلْ أَتُنْبِئُونَ اللَّهَ
بِمَا لَا يَعْلَمُ فِي السَّمَوَاتِ وَلَا فِي الْأَرْضِ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى عَمَّا يُشْرِكُونَ

"Allah'ı (c.c) bırakıyorlar da kendilerine ne zarar, ne menfaat veremeyecek şeylere tapıyorlar ve "ha, onlar bizim Allah yanında şefaatçilerimizdir" diyorlar, de ki: siz Allah'a göklerde ve yerde bilmediği bir şey mi haber vereceksiniz? Hâşâ O onların isnat ettikleri ortaklıklardan münezzehtir sübhan, yüksek çok yüksektir." (Yûnus; 18)

لَا يَمْلِكُونَ الشَّفَاعَةَ إِلَّا مَنْ اتَّخَذَ عِنْدَ الرَّحْمَنِ عَهْدًا

"(O gün) Rahmân'ın katında söz ve izin alandan başkasının şefaat hakkı olmayacaktır." (Meryem; 87)

يَوْمَئِذٍ لَا تَنْفَعُ الشَّفَاعَةُ إِلَّا مَنْ أَذِنَ لَهُ الرَّحْمَنُ وَرَضِيَ لَهُ قَوْلًا

"O gün Rahmân'ın izin verdiği ve sözünden hoşnut olduğu kimseler müstesna şefaatin bir yararı olmaz." (Tâhâ; 109)

يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَلَا يُشْفَعُونَ إِلَّا لِمَنْ ارْتَضَى وَهُمْ مِنْ خَشْيَتِهِ مُشْفِقُونَ

"Allah onların önlerindeki de arkalarındaki de (bildiklerini de bilmediklerini de) bilir. Onlar Allah'ın razı olduklarından başkasına şefaat edemezler ve Allah korkusundan titrerler!" (Enbiyâ; 28)

فَمَا لَنَا مِنْ شَافِعِينَ وَلَا صَدِيقٍ حَمِيمٍ

"Şimdi bizim ne şefaatçilerimiz var ne de samimi bir dostumuz." (Şuarâ; 100-101)

وَلَمْ يَكُنْ لَهُمْ مِنْ شُرَكَائِهِمْ شُفَعَاؤُا وَكَانُوا بِشُرَكَائِهِمْ كَافِرِينَ

"Allah'a ortak koştukları arasında hiç şefaatçileri olmayacak, zaten kendileri de ortak koştuklarının tanrılığını reddedecekler." (Rûm; 13)

اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَى عَلَى الْعَرْشِ مَا لَكُمْ مِنْ
دُونِهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا شَفِيعٍ أَفَلَا تَتَذَكَّرُونَ

"Gökleri, yeri ve bunların arasındakileri altı günde yaratan, sonra arşa istivâ eden Allah'tır. O'nsuz size ne bir dost ne bir şefaatçi bulunur. Hâlâ düşünüp ders almaz mısınız?" (Secde; 4)

وَلَا تَنْفَعُ الشَّفَاعَةُ عِنْدَهُ إِلَّا لِمَنْ أَذِنَ لَهُ حَتَّىٰ إِذَا فُزِعَ عَنِ قُلُوبِهِمْ قَالُوا مَاذَا قَالَ رَبُّكُمْ قَالُوا الْحَقُّ
وَهُوَ الْعَلِيُّ الْكَبِيرُ

"Allah katında, O'nun izin verdiği kimselerden başkasının şefaati yarar sağlamaz. Sonunda kalplerinden korku giderilince, "Rabbimiz ne buyurdu?" derler. Onlar da şu cevabı verirler: "Hak olanı buyurdu. O yücedir, uludur." (Sebe'; 23)

ءَاتَّخِذْ مِنْ دُونِهِ إِلَهًا إِنْ يُرِدْنِ الرَّحْمَنُ بِضُرٍّ لَا تُغْنِي عَنِّي شَفَاعَتُهُمْ شَيْئًا وَلَا يُنْقِذُونِ

"Hiç O'ndan başka mâbudlar edinir miyim? Eğer Rahmân bana bir zarar vermek isterse onların şefaati bana hiçbir yarar sağlamaz ve onlar beni kurtaramazlar." (Yâsîn; 23)

أَمْ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ شُفَعَاءَ قُلْ أَوْلُوا كَانُوا لَا يَمْلِكُونَ شَيْئًا وَلَا يَعْقِلُونَ

"Yoksa onlar kendilerine Allah'tan başka şefaathçiler mi edindiler? De ki: "O şefaathçiler hiçbir şeye güç yetiremez, hiçbir şeyi kavrayamaz olsalar da mı?" (Zümer; 43)

قُلْ لِلَّهِ الشَّفَاعَةُ جَمِيعًا لَهُ مُلْكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ ثُمَّ إِلَيْهِ تُرْجَعُونَ

"De ki: "Şefaath etme yetkisi bütünüyle Allah'a aittir; göklerin ve yerin hükümlanlığı O'nun elindedir; sonunda kaçınılmaz olarak dönüp O'na varacaksınız." (Zümer; 44)

وَأَنْذِرْهُمْ يَوْمَ الْأَرْفَةِ إِذِ الْقُلُوبِ لَدَى الْحَنَاجِرِ كَازِمِينَ مَّا لِلظَّالِمِينَ مِنْ حَمِيمٍ وَلَا شَفِيعٍ يُطَاعُ

"Yaklaşan gün konusunda onları uyar; çünkü dehşet içinde yutkunurlarken yürekleri ağızlarına gelmiş olacak; zalimlerin ne bir dostu, ne de sözü dinlenir bir şefaathçisi olacaktır." (Mü'min; 18)

وَلَا يَمْلِكُ الَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ الشَّفَاعَةَ إِلَّا مَنْ شَهِدَ بِالْحَقِّ وَهُمْ يَعْلَمُونَ

"Allah'ı bırakıp kendilerine dua ettikleri varlıklar asla şefaath edemezler; bilerek hakka tanıklık edenler başka." (Zuhruf; 86)

وَكَمِ مِنْ مَلَائِكَةٍ فِي السَّمَوَاتِ لَا تُغْنِي شَفَاعَتُهُمْ شَيْئًا إِلَّا مِنْ بَعْدِ أَنْ يَأْذَنَ اللَّهُ لِمَنْ يَشَاءُ وَيَرْضَى

"Göklerde nice melekler vardır ki, Allah dilediği ve razı olduğu kulları için izin vermedikçe onların bile şefaathi hiçbir fayda sağlamaz." (Necm; 26)

فَمَا تَنْفَعُهُمْ شَفَاعَةُ الشَّافِعِينَ

"Artık şefaathçilerin şefaathi onlara fayda vermez." (Müddessir; 48)

وَالشَّفَعِ وَالْوَتْرِ

"Çift olana ve tek olana;" (Fecr; 3)

KAYNAKÇA

Abdul Azim b. Abdu'l Kavî b. Abdillâh (ö.656h), *et-Terğîb ve't-Terhîb Mine'l-Hadîsi Şerîf*, Mektebetü'l-Halebî, Mısır, 1968.

Abdulbâkî Muhammed Fuâd, *el-Mu'cemü'l-Müfahres li Elfâzül-Kur'âni'l-Kerim*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1990.

Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî (ö.241h), *el-Müsned*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992, Müessesü'r- Risâle, Dimaşk 2001.

el-Âlûsî, Ebu's Senâ Şahâbuddîn Mahmûd b. Abdillâh b. Mahmûd el-Huseynî (ö.1270h), *Rûhu'l-Maânî fi Tefsîri'l-Kur'âni'l-Azîm ve Seb'ul-Mesânî*, thk., Ali Abdü'l- Bârî el -Atıyye, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1985.

el-Âlûsî, Ebu'l-Meâlî Cemâlüddin Mahmûd Şükri b. Abdillâh b. Mahmûd (ö.1857h), *Bulûğu'l-Ereb fi Ma'rifeti Ahvâli'l-Arab*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2009.

Ateş, Süleyman, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, 1988.

el-Bahrî Hüseyin Âişe Ali, *eş-Şefâatü fil-Kur'an*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), en-Necâhu'l-Vataniyye Üniversitesi Yüksek Lisans Fakültesi, Nablus- Filistin, 2016.

el-Bağdâdî, Ebû Mansûr Abdülkâhir b. Tâhir b. Muhammed (ö.429h), *Usûlü'd-Din*, Dâru'l- Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1981.

el-Beyzâvî, Nâsuriddîn Ebû Saîd Abdullah b. Ömer b. Muhammed (ö.685h), *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabî, Beyrut, 1988.

el-Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyin b. Alî (ö.458h), *Şuabü'l-İmân*, Mektebetü'r-Rüşt li'n-Neşri ve't-Tevzî, Riyad, 2003.

el-Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî (ö.256h), *Câmiu's-Sahîh*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992.

Bursevî, İsmâîl Hakkı (ö.1137h), *Rûhu'l-Beyân*, Osmanlı Yayınevi, İstanbul, 1969.

Cerrahoğlu, İsmail, Fahreddîn er-Râzî ve Tefsiri, *Atatürk Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi*, S.2, 1977.

_____, *Tefsir Tarihi*, Fecr Yayınları, Ankara, 2014.

el-Cevherî, Ebû Nasr İsmail b. Hammâd (ö.400h), *es-Sihâh Tâcü'l-Lüğa*, nşr., Şihâbüddîn Ebû Amr, Dâru'l- Fikr, Beyrut, 1998.

el-Cürcânî, Ali b. Muhammed b. Ali ez-Zeynî eş-Şerîf (ö.816h.) *Kitâbü't-Ta'rîfât*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1983.

el-Cüveynî, İmâmü'l-Haremeyn Ebü'l-Meâlî Rüknuddîn Abdülmelik b. Abdillâh b. Yûsuf et-Tâî en-Nisâbü'rî (ö. 478h), *Şerhu'l- Varakât fi Usuli'l- Fıkıh*, Dâru'l- Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2011.

Çelebi, İlyas, *İslam İnanç Sisteminde Akılcılık ve Kâdî Abdülcebbâr*, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2002.

ed-Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahmân b. el-Fazl (ö.255h), *es-Sünen*, trc. Abdullah Aydınli, Madve Yayınları, İstanbul,1994.

ed-Dâvûdî, Muhammed b. Ali b. Ahmed Şemsüddîn el-Mâlikî (ö.945h), *Tabakâtü'l-Müfessirîn*, Mektebetü'l-Vehbe, Kahire, 1972.

Derveze, İzzet, *Kur'ân'a Göre Hz. Peygamber'in Hayatı*, trc., Mehmet Yolcu, Düşün Yayınları, Ankara, 2012.

Düzenli, Yaşar, *Üslup ve Semantik Açından Kur'ân ve Şefaât*, Pınar Yayınları, İstanbul, 2008.

Ebû Bekr b. Ebî Şeybe Abdullah b. Muhammed b. İbrahim b.Osman b. Havâsîti el-Abesî (ö.235h), *Müsnedü İbni Ebî Şeybe*, Dâru'l-Vatan, Riyad,1980.

Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eş'as b. İshâk el-Ezdî es-Sicistânî (ö.275h), *es-Sünen*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992.

Fazlurrahmân, (ö.1988m), *Ana Konularıyla Kur'ân*, çev. Alparslan Açıkgenç, Fecir Yayınları Ankara, Ankara, 1987.

el-Fîruzâbâdî, Ebü't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed (ö.817h), *el-Kâmûsu'l-Muhît*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1993.

el-Gazâlî, Hüccetü'l-İslâm Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed et-Tûsî (ö.505h), *İhyâ-u Ulûmi'd-Dîn*, el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut, 1992.

el-Hakemî, Hafız b. Ahmed b. Ali (ö.1377h), *Maâricü'l -Kabûl bi Şerhi Süllemlî'l-Vusûl ile İlmi'l-Usûl*, thk. Ömer b. Mahmûd Ebû Ömer, Dâru İbni'l-Kayyîm, Dammâm, 1990.

el-Harpûtî, Abdullatif (ö.1842h), *Tekmile-i Tenkîhi'l-Kelâm*, Necm-î İstikbâl Matbaası, İstanbul, 1900.

el-Herârî, Abdullah, *Izhâru'l-Akîdeti's-Sünniyye bi Şerhi'l-Akîdeti't-Tahâviyye*, Dâru'l- Meş'arî, Beyrut, 1997.

el-Hatîb, Abdü'l-Kerim Yunus (ö.1390h), *et-Tefsîru'l-Kur'ân'î li'l-Kur'ân*, Daru'l- Fikri'l-Arabî, Kahire, ty.

İbn Âşûr, Muhammed et-Tâhir b. Muhammed b. Muhammed et-Tûnisî (1879h), *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, Dâru't- Tûnisîyye li'n-Neşri, Tunus, 1984.

İbn Hallikân, Ebü'l-Abbâs Şemsüddîn Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm b. Ebî Bekr b. Hallikân el-Bermekî el-İrbilî (ö. 681h), *Vefâyâtü'l-Â'yân ve Enbâ'ü Ebnâ'i'z-Zamân Mimmâ Şebete bi'n-Naql evi's-Semâ' ev Eşbâtehü'l-Âyân*, Dâru's-Sâdir, Beyrut,1977.

İbn Ebî Usaybia, Ebü'l-Abbâs Muvaffakuddîn Ahmed b. el-Kâsım b. Halîfe b. Yûnus es-Sa'dî el-Hazrecî (ö.668h), *Uyûnü'l-Enbâ' fî Tabakâti'l-Et'ebbâ*, Dâru Mektebeti'l-Hayât, Beyrut, 1956.

İbn Akîl, Ebü'l-Vefâ Alî b. Akîl b. Muhammed el-Bağdâdî (ö. 513h), *el-Vâdih fî Usûli'l- Fıkıh*, Müessesetü'r-Risale li't-Tıbbâti ve'n-Neşri, Beyrut, 1999.

İbn Mâlik, Ebû Muhammed Bahâüddîn Abdullah b. Abdirrahmân b. Abdillâh b. Akîl el-Hemedânî (ö.769h), *Şerhu İbni Akîl*, Beyrut,1995.

İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dımaşkî eş-Şâfî (ö.774h), *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, Dâru't- Tayyibe li'n-Neşri ve't-Tevzi', Riyad,1999.

İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvînî (ö.273h), trc., Haydar Hatipoğlu, *es-Sünen*, Kahraman Yayınları, , İstanbul, 2012.

İbn Manzûr, Muhammed b. Mukarrem b. Ali Ebu'l-Fadıl Cemâlüddîn b. Manzûr el-Ensârî er-Ruveyfeî el-Efrîkî (ö.711h.), *Lisânü'l-Arab*, Dâru's-Sadr, Beyrut, 2001.

İbn Teymiyye, Ebü'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Abdilhalîm b. Mecdiddîn Abdisselâm el-Harrânî (ö728h), *İbni Teymiyye Külliyyâtı*, Tevhit Yayınları, İstanbul,1988.

_____, *Mecmû'ul-Fetêvâ*, Mecmeu Melik Fahd, Medînetü'l-Münevvera, 1995.

İbn Hazm, Ebû Muhammed Alî b. Ahmed b. Saîd el-Endelûsî el-Kurtubî (ö.456h), *et-Takrîb li Hadi'l-Mantik ve'l-Medhali ileyhi bi'l-Elfâzi'l-İlmiye ve'l-Emsileti's-Şa'biyye*, Daru'l- Mektebetü'l- Hayat, Beyrut, 1900.

_____, *el-Muḥallâ bi'l-Âşâr fî Şerḫi'l-Mücellâ bi'l-İḫtişâr*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, ty.

İzzeddîn b. Abdisselâm Ebû Muhammed Abdülazîz b. Ebi'l-Kâsım es-Sülemî ed-Dımaşkî (ö.660h), *el-Fetâva'l-Mevsiliyye*,(nşr. İyâd Halid et-Tabba') Dâru'l- Fikr, Dımaşk, 1999.

Kâdî Abdülcebbâr, Ahmed b. Abdilcebbâr Hemzanî el-Esdî el-Âbâdî el-Mutezilî (ö.415h), *Fazlü'l-İ'tizâl ve Tabakâtü'l-Mu'tezile*, nşr. Fuâd Seyyid, Tûnus, 1974.

_____, *Şerhu'l Usûli'l-Hamse*, thk. Abdülkerîm Osman Mektebetü'l-Vehbe, Kahire, 2010.

Kâdî İyâz, İyâz b. Mûsâ Ebu'l Fazl el-Yahsûbî es-Sebtî el-Mâlikî(ö.544h), *İkmâlü'l-Mu'lim*, Dâru'l-Vefâ, Mısır, 1998.

_____, *eş-Şifâ*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2001.

el-Karâfî, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. İdrîs b. Abdirrahmân el-Mısırî (ö. 684h),*el-Furûk*, Âlemü'l-Kütüb, Kahire, t.y.

Kattân, Mennâ' Halîl (ö.1420h), *Mebâhis fî Ulûmi'l-Kur'an*, Mektebetü'l-Maârif li'n-Neşri ve't-Tevzî, Riyad, 2000.

Kaplan, Hayri, *Fahrüddîn Düşüncesinde Ruh ve Ahlâk*, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara, 2001.

el-Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekir b. Ferâh el-Ensârî el-Hazracî Şemsüddin (ö.671h), *el-Câmî li-Ahkâmi'l-Kur'an*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 2010.

el-Mâtürîdî, Muhammed b. Mahmûd Ebû Mansûr (ö.333h) *Kitâbü't-Tevhîd*, trc., Bekir Topaloğlu, İstanbul, İSAM Yayınları, 2002.

_____, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, thk., Mehmet Boynukalın, Bekir Topaloğlu, Mîzan Yayınevi, İstanbul, 2005.

Mertoğlu, Mehmet Suat, Salâtü Selâm, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, 2009.

Muhammed Amara, *Ma'reketü'l Mustalahât Beyne'l-Ğarbi ve'l-İslâm*, Mektebetü'n-Nahda li't-Tıbbâati ve'n-Neşir, Kahire, 2004.

Muhammed b. Yûsuf, Muhammed b. Saad el-Haydârî et-Tûnisîy el-Kêfî el-Mêlikî (ö.1383h), *el-Ecvibetü'l-Kâfiye ani'l-Esileti's-Şâmiyye*, Matbatü's-Saâde, Kahire, 1965.

Muhsin, Abdülhamîd, *er-Râzî Müfessiren*, Dâru'l-Hürriye, Bağdad, 1974.

Müslim, Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî (ö.261h), *Sahîh-i Müslim*, İrfan Yayıncılık, İstanbul, 2013.

en-Nevevî, Ebû Zekerîyyâ Muhiddîn Yahyâ b.Şeref (ö.676), *Sahih-i Müslim bi Şerhi'n-Nevevi*, Dâru'l-İhyâ et-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, 1962.

_____, *Riyâzü's-Sâlihîn*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1998.

Özgel İshak, *Bazı Çağdaş Tartışmalar Açısından Maturidi'nin Te'vilâtü'l-Kur'an'ı*, IV. Uluslararası Şeyh Şa'bân-ı Velî Sempozyumu, Hanefîlik-Mâtürîdîlik, Kastamonu, 05-07 Mayıs 2017.

er-Râgıb el-İsfahânî, Ebu'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal (ö.400), *el Müfredât fî Garîbi'l-Kur'an*, thk. Safvân Adnân ed-Dâvûdî, Dâru'l-Kâlem- ed-Dârü's-Şâmiyye, Dımaşk, 1982.

er-Râzî Fahrüddin, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer b. el-Hasen el-Hüseyn et-Teymî (ö.606h), *Acâibü'l-Kur'an*, Daru'l-Kütübil-İlmiyye, Beyrut, 1984.

_____, *Mefâtihu'l-Ğayb (et-Tefsîru'l-Kebîr)*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1981.

er-Râzî, Muhammed b. Ebi Bekir (ö.666h), *Tefsîru Garîbi'l-Kur'âni'l-Azîm*, Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Kahire 1997.

Reşid Rızâ, Muhammed (ö.1935m), *el-Vahyu'l-Muhammedî*, nşr., ez-Zehrâ li'l-Âlemi'l-Arabî, Kahire, 1988.

_____, *Tefsiru Menâr*, Hey'etü'l -Mısıryeti'l -Âmme li'l-Kütüb, Kahire, 1990.

Sirâcüddîn, Ebû Hafs Ömer b. Ali b. Ahmed eş-Şâfiî el-Mısırî (804h), *et-Tavzîh li Şerhi'l-Câmi'is -Sahîh*, Dâru'n-Nevâdir, Dımaşk, 2008.

Sofuoğlu, Mehmet, *Tefsire Giriş*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1981.

es-Subkî, Tâceddîn Abdü'l- Vahhâb b. Takıyyüddîn es-Sübki (ö.771h), thk., Mahmûd Muhammed Tannâhî, Abdül Fettâh el-Hulv, *Tabakâtü's-Şâfiyyeti'l-Kübrâ*, Mektebetü'l-Halebî, Kahire,1964.

es-Suyûtî, Ebu'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî eş-Şâfiî (ö.911h), *Tabakâtü'l-Müfessirîn*, thk., Ali Muhammed Ömer Mektebetü'l -Vehbe, Kahire,1966.

eş-Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed b. Abdilleh el-Yemenî (ö.1250h), *Fethu'l-Kadîr*, Dâru İbni Kesîr, Dâru'l-Kelimi't-Tayyib, Beyrut-Dımaşk, 1984.

Tabatabâî, Allâme Seyyid Muhammed Hüseyin Tabatabâî (ö.1981m), *el-Mîzân*, Müessesetü'l-Kevser el-İlmiyye, Beyrut,1996.

et-Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b.Cerîr b. Yezîd el-Âmülî el-Bağdâdî (ö.310h), *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, Müessesetü'r-Risâle, Dımaşk, 2000.

_____, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut, 2002.

et-Tahânevî, Muhammed A'lâ b. Muhammed Hâmid b. Muhammed Sâbir el-Ömerî el-Fârûkî (ö.1158h), *Keşşâfü Istılâhâti'l-Fünûn*, Karaman Yayınları, İstanbul, 1984.

et-Tahâvî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme el-Ezdî (ö.321h), *Şerhu Maâni'l-Âsâr*, Âlemü'l-Kütüb, Kahire, 1994.

et-Teftâzânî, Sa'düddîn Mes'ûd b. Fahriddîn Ömer b. Burhânüddîn Abdillâh el-Herevî el-Horâsânî (ö.792h), *Şerhu'l-Akâid*, Fazilet yayınları, İstanbul, 2014.

et-Tîbî, Şerâfüddîn Hüseyin b. Muhammed b. Abdillâh, (ö.743h), *Şerhu't-Tîbî alâ Mişkâti'l-Mesâbih bi'l-Keşfi an Hakâiki's-Sünen*, nşr., Abdül Gaffâr Muhibbullâh, İdâretü'l-Kur'ân ve'l-Ulûmi'l- İslâmiyye, Karaçi, 1992.

et-Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre (Yezîd) (ö.279h), *Sünenü't-Tirmizî*, Çağrı Yayınları İstanbul,1992.

Uludağ, Süleyman, *Fahreddin Râzî*, Harf Eğitim Yayıncılığı, Ankara, 2014.

Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi, (ö.1942m) *Kur'ân'ı Kerim ve Türkçe Meali*, İşaret Yayınları, İstanbul, 2006.

Zeccâc, Ebû İshâk İbrâhîm b. es-Serî b. Sehl ez-Zeccâc el-Bağdâdî (ö. 311h), *Me'âni'l-Ķur'ân ve İ'râbüh*, Âlemü'l-Kütüb, Beyrut,1988.

ez-Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Mahmûd b. Amr b. Ahmed (ö.538h), *el-Keşşâf an Hakâiki Ğavâmıdı't-Tenzil ve Uyûni'l-Ekâvil fi Vücûhi't-Te'vil*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Lübnan, 1995.

ez-Zühaylî, Vehbe Muhammed b.Mustafa (ö.2015), *el-Mevsûatü'l-Arabiyye*, Dımaşk, 2004.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler :

Adı Soyadı: Ramazan YİĞİT
Doğum Yeri ve Yılı: Afyonkarahisar, 25.06.1971
Medeni Hali: Evli

Eğitim Durumu :

Lisans Öğrenimi: 2010 Anadolu Üniversitesi İlahiyat Ön Lisans- Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 2015.

Yüksek Lisans: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri (Tefsir) 2019.

Yabancı Diller ve Düzey i:

1-Arapça: Orta
2-İngilizce: Orta

İş Deneyimi :

Serbest Meslek

Bilimsel Yayınlar ve Çalışmalar :

Yüksek Lisans: FAHREDDİN ER-RÂZÎ TEFSİRİNDE ŞEFAAT KAVRAMI